

B2-páholy

Szinte tarthatatlan, hogy valakit Sanyikának hívjanak meglett korú emberként, az ország egyik legjelentősebb költőjeként, Nobel- és egyéb, soha meg nem kapott világdíjak várományosaként. Pedig valahogy ráállt az ember szája erre a sanyikázásra, és természetesebbnek tűnt fel, mint a Sándor vagy a Sándor bácsi, ha róla beszélt az ember. Szemben persze senki sem sanyikázta „le”, de a háta mögött, ha nem volt jelen, mindenki csak Sanyikaként emlegette föl. És nem azért, mert aprócska volt, mint egy gyerek, és a hangja is magas volt, mintha örökösen mutálna. De a gyerek, a gyermek szó, azt hiszem, kulcsfontosságú motívum ebben a sanyikázásban. Amelyben soha nem volt kicsinyítés, soha nem volt bratyizás, soha nem volt lekezelés, lesanyikázás, még a háta mögött sem... Honnan és hogyan is lehetett volna, amikor egy költőóriásról volt szó, ezzel mindenki tisztában volt, olyan író, aki a legapróbb szösszenetében is lelki, eszmei és filozófiai hegycsúcsot tudott megmozgatni. A lelke maradt meg egész életére gyermeknek, a világra rácsodálkozása, a tisztasága és naivsága. Olyan ember volt, akinek fölösleges lett volna bárki részéről is hazudni, hiszen elhitt mindent, amit mondtak neki és ami hihetőnek tűnt fel számára – akkor pedig nincs tétje egyetlen hazug mondatnak sem. Ha feltétlenül elhiszik a kimondást, ha a hallgató bizalma megrendíthetetlen a megszólalás tisztasága felé. Gyerekverseket írt, pedig, saját bevallása szerint, nem is szerette igazán a gyerekeket. És ebben sincs semmi kivétel. Egy költőnek nem feltétlenül kell szeretnie a gyerekeket, leginkább gyermekül kell tudnia, ha gyerekversekkel rukkol elő. Kényszerből akár, az elhallgatás elől menekülve az elhallgattatás éveiben, akár. (Amúgy pedig, megfigyelhető az is, hogy a gyerekek nem igazán szeretik a gyerekeket, sokkal inkább a felnőttekhez vonzódnak...)

Utoljára a lakásán találkoztunk. Vargha Balázs vitt oda, intéznivalója volt Sanyikával. Egy pokróccal letakart pamlagon ülve fogadott bennünket, szürke zakójára kihajtott fehér ingben, elnyűtt, kitérdelt kék mackónadrágban, fehér zokniban, törökülésben ücsörögve a heverőn. Sok mindenről szó esett, de már nem emlékszem, hogy miről. Gratulálok a fiadhoz, Balázs, mondta időnként Weöres, és rám nézett. (Vargha János Duna-köre épp akkor kapott Béke Nobel-díjat...) Ő nem a fiam, Sándor, javította ki Balázs rendületlen türelemmel, immár ötödször a vendéglátót. Hát persze hogy nem a fiad, méltatlankodott Weöres, ő Z. T., a Kortárs szerkesztője, és nagyon szeretem a verseit. Ettől boldog voltam ötödször is. Hogy siheder költőként tud rólam, és még szereti is, amit csinálok. Aztán a húgy szóról kezdett el beszélni, ami a régi magyarban csillagot jelentett. Hogy mennyivel szebb volt az a szó, mint a csillag. Nem értettem vele egyet, de ellenkezni sem mertem. Eszmeifuttatása végén odafordult hozzám, és ismét megdicsérte Vargha Balázst, hogy ilyen remek fia van. És a helyzet nem volt komikus. A helyzet helyzet volt. Egy nagy költő már kettős tudata. Jó érzés, hogy az egyik kettős egyike én lehettem...

Zalán Tibor

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 7. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (dokumentum), **Elek Szilvia** (zene), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (próza), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (történelmés), **Vincze Ferenc** (műbírálat, főszerkesztő-helyettes), **Wehner Tibor** (művészet). Szerkesztő-ségedező: **Szondi Eszter**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radnóti Zsuzsa**, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szörényi László** (tiszteltetleli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: Ady Endre Művelődési Központ, 1043 Budapest, Tavasz u. 4.

Telefón/fax: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231 • E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Zalán Tibor tárcája borítóbelső

Előter

Sipos Lajos: „A létezés teljes feltérképezésére törekszem...” 3

Dokumentum

Urbán László: A játékos szóvarázslo és filozófus . 6
Suhai Pál: Mozaikkép Weöres Sándorról 12

Téka

Kabdebó Lóránt: Weöres Sándor pillanata . . . 16
Dobos Marianne: Weöres Sándor létrája 36
Felszeghi Sára: „Mindegy, hogy rég volt vagy nem-rég” 41
Tamási Orosz János: A weöres-zászlót emeld... 45
Miklóssy Endre: Az erő. 53

Weöres-pályázat

Weöres Sándor: Hatodik szimfónia 59
Füleki Gábor: „Ajándék e perc” 65
Benkő Krisztián: Nimfománia 75
Héttvári Andrea: Bennünk a *Hatalmas* 78
Egyszavas versek 82

Szovár

Balázs Géza: „A megmozdult szótár” 84

Hangírás

Az átadás boldogsága (Havas Judittal Fenyvesi Félix Lajos beszélget). 91

Tizennegydemagunkban

Tirnovó / Търново
(Bolgárra fordította Nevena Sztefanova) . . 95
A célról / Despre țintă
(Románra fordította Veronica Porumbacu) 95
Őnéletrajz / Vlastný životopis
(Szlovákra fordította Vojtech Kondrót) . . . 96
Autobiographie
(Németre fordította Barbara Frischmuth) . . 96
Fogantatás / Začeće
(Szerbre fordította Ivan V. Lalić) 97
Ha a világ rigó lenne / E luma chirikliyi te avlas
(Cigány nyelvre fordította Rostás-Farkas György) 97
Rostás-Farkas György: Lil le Kalmankaske / Levél Kálmánkához
(Weöres Sándor fordítása) 98

Ablak

Kirilla Teréz: „Őskezdet óta / itt vagyok
/ de a lepkével / meghalok.” 99

Vörös István: W5-fraktál. 101

Prágai Tamás: Szüret falun. 102

Bíró József: Aranylövés 104

Tárlat

Kárpáti Tamás festményei színes melléklet

B. Tóth Klára: Fényáteresztő képek. 105

Kelemen Lajos: Kis versek 114

Simek Valéria: Egymásnak suttogva 115

Czilczer Olga: Holt fák 115

Makkai-Kiss Nóra: EsszéAmely arra irányul,
hogy önmagamát felmutassam.

A meditációról. 116

Magyar Barna: Sűrű rendben vágom
a szombatot 119

Nyírfás Pyrker Dezső: Játék 119

Gál Éva Emese: A vers 120

Szauer Ágoston: Pillanat; Formák 121

Bognár Stefánia: Sum 121

Szepesi Dóra: Gyermekdal; Drágakő; Idill . . 122

Burján Gál Enikő: ANA HÖBU FILLÁ 122

Charta XXI

Szele Bálint: Jean Monnet
az európai megbékélésért 123

E számunk szerzői. 129

Illusztrációk

Kárpáti Tamás rajzai. 77, 81, 90, 94

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 77.

Tomaso Kemény:

Azzurro rogo il mare és La Regina
(Az Országos Idegennyelvű Könyvtár
8. műfordítás-pályázatának anyaga)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 7. szám

Tűzkút – Weöres 100
(1. rész)

E számunk képzőművész vendége, Kárpáti Tamás Munkácsy-díjas festőművész, grafikus, a Magyar Köztársaság Kiváló Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Keresztény tartalmú festményeit sajátos belső fény hatja át, melyet egyénien kifejlesztett lazúros technikával ér el. Számos önálló és kollektív kiállításon mutatkozott be. Műveit országos múzeumok őrzik. Szentendrén él és alkot.

Sipos Lajos

„A létezés teljes feltérképezésére törekszem...”

Weöres Sándor, a családi emlékezet szerint, az „ee-ee”, a „papa” és a „mama” után a „fú-fa-füst” alliteráló szócsoportot hangoztatta. Három-négy évesen, a maga „prehisztorikus költészeté”-ben, ahogy *A vers születése* című doktori disszertációjában az ilyen korszak rigmus-sejtelmeit nevezte, már több „alkotásá”-t tartotta nyilván szűkebb környezetébe. Később, tizenévesen, a „kamaszos poézis” idején, amikor általában a „hírvágy, naggyá válás és közéleti szereplés vágya” hajtja a szerzőket, verskezdeményeket és azonnal kész verseket is írt. Ekkor fogant meg benne a *Kuli* versötlete, esetleg néhány sora vagy a végleges vers vizuális képzete, amelyet majd harminckilenc évvel később fejezett be. Ekkor kezdett dolgozni a *Szán megye el az ablakom alatt* című versén, melyet hét év múlva érzett késznek. Ebben az évben, 1928-ban közölte Karácsony Sándor Erő című lapjában három versét, köztük az *Öregek* címűt, amelyet egy hónap múlva hozott a Pesti Hírlap is a szerző diáksapkás fényképével együtt. A költemény megragadta Kodály Zoltán figyelmét. Különlegesnek tekintette a szövegben megjelenő „őszinte érzés”-t, „az öregek iránti szánalma”-t. Érzékelt az alkotásban „csörgedező” magyar ritmust, amint később írta, „a magyar muzsikához kötő szálak”-at. A vers Kodály egyik legszebb kórusművének lett az ihletője. A vegyes karra komponált alkotást 1934-ben mutatták be a kecskeméti dalostalálkozón. Az estet a rádió is közvetítette.

Eddigre már megjelent Weöres Sándor első kötete, a *Hideg van*. Egy év múlva ezerpengős „kis” Baumgarten-díjat kapott József Attila, Telekes Béla, Barta János és Ferenczy Valér művészettörténész társaságában. A következő évben a kuratórium a háromezer pengős nagydíjat ítélte oda a huszonhárom éves költőnek *A kő és az ember* című könyvéért. Ebben a kötetben található az *Őszi melódia*, végleges címe szerint a *Valse triste*, amelyik „zenei értelemben” rondó. Weöres egy 1933-as, Babitsnak írt levelében szavakba foglalta a zenei és irodalmi műfajok párhuzamosságait, a „zenei műfajok” költői megfelelőit: a szvit, a szimfónia, a prelúdium elméletét, a fuga, az invenció és a szonáta „poétikai párhuzamai”-t. S miközben a magyar költészetben a romantikus költőeszményt tekintették normának, a költőtől igazság-köteles beszédet, nemzeti érdek-kifejezést kívántak, Weöres ekkori írásaiban részleteiben leírta a maga költőeszményét, amit aztán 1949. február 29-én kelt levelében rendszerelvűen össze is foglalt. A költőnek, az előbbi kor követelménnyel szemben, a ritmusrendszereket, a versformákat, a szavak „esetenkénti más-más hangzási, jelentési, asszociációs értékét kell ismerni”; tisztában kell lennie, mikor kell „rövid kijelentő, egyszerű mondat”; mikor kell „hosszabb, felsoroló, egyenes bordázatú; mikor kell bonyolult, bizarr, kigyóyszerűen tekergő; mikor kell „zsúfolt ágas-bogas”. Ügyelnie kell a kom-

pozícióra – tette hozzá –, a szándékos aránytalanságra. Az irodalmi hatások érvényre jutására.

Az 1941-ben megjelent *Theomachia*, az 1943-as *Bolond Istók*, egy évre rá a *Meduza*, a következő évben *A teljesség felé*, 1946-ban az *Elysium* és a *Gyümölcskosár*, 1947-ben *A fogak tornáca* a magyar költészet egyik lehetséges kiteljesedését ígérte. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában dolgozó Weöres Sándort, aki 1948-ban megmutatta a könyvtárba látogató olasz nagykövetnek Zrínyi Miklós 1650–53 között készült *Vitéz hadnagy* című kötetének első kiadását, elbocsátották állásából, mert – a hivatalos indoklás szerint – „idegen hatalom képviselőjének” „hadi érdekű dokumentumot” szolgáltatott ki. Ugyanekkor vesztette el állását a felesége, Károlyi Amy is.

1948-tól 1968-ig eredeti műve nem jelenhetett meg. Ebben a húsz évben barátaik: mindenekelőtt Illyés Gyula és Kodály Zoltán jóvoltából műfordításból éltek. Weöres ez alatt az idő alatt háromszáznegyvenhét költőt és különböző nyelvekből több népköltészeti alkotást fordított. Akadt köztük olyan, akit maga is választott volna: Stephane Mallarmé, Pierre Reverdy, René Chart, Henri Michaux-t. A többi a kulturális politika által az egyes könyvkiadókra rótt muszáj-feladat volt. Így fordította le a grúz Sota Rusztaveli hatezer soros versét, *A tigrisbőrös lovagot*, Tarasz Sercsenko 19. századi „ukrán költő és szabadsághős” tizenháromezer sorból álló alkotását, *A kobzost*. Orosz, német, angol, latin, kínai, mongol, dél- és észak-amerikai szerzők mellett fordított afrikai költőket is. „[...] ezek a félig-meddig kényszerből vállalt munkák – mondta el a Nádor Tamás által készített interjúban 1984-ben – azért hozzásegítettek ahhoz, hogy különböző, számomra addig ismeretlen vagy kevéssé ismert költőktől tanulhassak, hogy elmélyedjek bennük. Abszolút pontosságra és abszolút szépségre próbáltam törekedni [...]”

Mivel sokszor fordított általa nem ismert nyelvből, ezért az ilyen munka megkezdése előtt minden esetben kért egy betűhív, pontos, sort jelölő fordítást, kérte az illető mű akusztikai térképét, hogy elképzelhesse, miként hangzik a szöveg eredeti nyelven. Abban az esetben, ha a műben volt valami műfajelméleti vagy ontológiai, történeti, népismereti utalás, minden esetben kérte a nyersfordítót, foglalja ezt össze a számára.

A napirendjét maga alakította ki. Rendszerint két órakor kapcsolták be a telefont. Nem sokkal azelőtt ébredtek. A reggeli-ebéd után a Törökvész utcai társasházban, a dolgozószobának tekintett cselédszobában kezdett a munkához. A Ferec-hegyi házban, melyhez kert is tartozott, minden tágasabb volt. Az esetleges megbeszélésekre öt óra környékén került sor. Ezeken a találkozókön a kávé a négy személyes kotyogó kávéfőzőben mindig Weöres készítette el. Aztán felkúporodott rendszerint a díványra, hátát a támlának támasztotta, lábait behúzta. Ha valaki a készülő munkához hozta neki a kéziratot, könyvet, másolt szöveget, azonnal megnézte. A műfordítások három kötetéhez Barta Imre és én szállítottuk neki az anyagot, a *Három veréb hat szemmel* című könyvhöz, „a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból” összeállított antológiához Kovács Sándor Iván és Barta Imre. A munka során „a nappalok és éjszakák egybeértek”.

Weöres Sándor és Károlyi Amy téren és időn kívül éltek. Az élet külső kereteit a költő-nő-feleség szabta meg. A szemlélőnek az lehetett az érzése, ha Károlyi Amy nem teszi oda az ételt, Weöres Sándor bizonyára elfelejtett volna

sokszor enni is. A külső világ kevéssé érdekelte. Egyszer kérdezett csak riadtan Barta Imrétől. Az egyik MSZMP-pártkongresszus szünetében Kádár János külön beszélgetett és kávézott a meghívott párton kívüli tudósokkal és művészekkel. Ilyenkor mindig elhangzott a pártfőtitkári pohárköszöntő, amelyre az egyik alkalommal Keresztury Dezső válaszolt a megjelentek nevében. Keresztury, aki mellesleg az Akadémiai Könyvtárban Weöres Sándor legfőbb hivatali főnöke is volt, Isten áldását kérte a meghívóra. Ezt a fogadást valahogy hosszabban közvetítette a televízió. „Ezek engem is meg fognak hívni?“, kérdezte a következő találkozón riadtan a költő. „Téged nem“, nyugtatta meg az akkor már az Élet és Irodalom főszerkesztője, Barta Imre.

Egyszer pedig közelről is érinthette volna a politika. Az egyetemi évei, Várkonyi Zoltán, Fülep Lajos és ottani költő barátai miatt szívének kedves Pécs színdarabot kért a költőtől. Ekkor írta meg *A kétfejű fenevad avagy Pécs 1686* című darabját, melynek első részét a Jelenkor közölte. A Buda visszafoglalásának évében játszódó tragikomédia első részében IV. Mehemed török szultánt és I. Lipót császárt tolják be a színre trónszékeken. Ameddig az udvari emberek a színen vannak, a két uralkodó éktelenül szidja egymást. Amikor magukra maradnak, majdnem szerelmetes szavakkal kéri az egyik a másikat, pusztítsa el a hadseregét, mert nem bír a saját alvezéreivel. A zárójelenetben elhangzó szavak az emberiség történetének summája. „Ötezer éve világtörténelmet játszunk, garázdálkodunk, húzzuk s nyúzzuk a népeket s területeket, mint gyerkőcök a macskát [...] le a világtörténelemmel! Le a fujtogató álerkölcscsel, a fogolytáborra hasonlatos álbékével, a rettegő ál-hatalommal! Le a politikával, diplomáciával, s a paktumokkal, melyeket az uralmak a lakosság ellen koholnak!“ A következő számban a darab második része nem jelent meg. Az első részlet után volt ugyanis az amerikai elnök és a szovjet pártfőtitkár találkozása. Az emberek találgattak. Voltak, akik megesküdtek rá, hogy nyilván ők is ilyen típusú párbeszédet folytattak. A darab bemutatójára mindenestre a kijelölt időben nem került sor.

Lapunk októberi száma is a Weöres-centenárium jegyében folytatódik Basa Viktor, Fodor Miklós, Haraszi Zsuzsa, Horváth Ferenc, Kobzos Kis Tamás, Komoróczy Emőke, Papp Ágnes Klára, Petz György, Máté Emese, Móser Zoltán, Németh István Péter, Porció Veronika, Sutarski Konrad, Szepes Erika és Toót-Holló Tamás anyagaival. Megemlékezünk a Gárdonyi-évfordulóról is (Balázs Géza, Urbán László). Ebben az összeállításban ismerhetik meg olvasóink a Napút-levél és -érem (a Napút-díj) idei kitüntetettjét is.

Meghívót majd küldünk, de már most hirdetjük itt is: a két Weöres-szám közös bemutatóestje a gyönyörű Nádor Teremben lesz október 7-én, hétfőn 17.30 kor. Helyszín: Ajtósi Dürer sor 39. (a Hungária krt. sarkán: Vakok Általános Iskolája, bejárat az Ajtósi Dürer sor felől).

(A Nádor Terem Budapest egyik legszebb szecessziós terme. Itt található Magyarország legnagyobb ölmozott, festett összefüggő üvegablak-együttese, melyet Zsellér Imre, Róth Miksa tanítványa készített 1930-ban.)

A játékos szóvarázsló és filozófus

Weöres Sándor születésének 100. évfordulóján végre elmondhatjuk, hogy a filozófiai mélységekbe hatoló, gyermeki derűvel megáldott költő elnyeri az őt megillető helyet a magyar líratörténetben. Néhány, eddig kötetben meg nem jelent versét mutatom be a Napút olvasóinak, megjegyezve: a feltüntetett dátumok nem a keletkezés, hanem a megjelenés évét jelzik.

Urbán László

A dongó

Az alkony-úr borongó
húséból jött a dongó,

zúg-búg a vad csapongó
a kék árnyban le-fel.

Gyors röpte táncba-lengő,
két szárnya csöppnyi kendő
s mint minden, mi veszendő,
halld, ő is énekel.

Zenéje nő dagadva,
szellőt sodor hajadba,
és aztán elakadva,
puhán pihenni tér.

A szobádban, az árnyban,
sok halovány virágban
számára száz kis ágy van,
mind illatos, fehér.

(Képes Újság, 1978)

Lány mondja

Vallat, nézése majd befal.
„Már feküdtél-e férfival?”
Porcelán-fényű kamasz-arca
sápad, pirúl e gondolatra.

Mondjam, hogy nem? Ha kérdezi
úgyis a visszáját hiszi.
Mondjam: igen? Két-hegyű penge
szúrna szívébe és szívembe.

Láz-forró arcán tüzesen
piros a száj, sötét a szem,
karja átfont, remegve kérdi:
„Mondd, megrontott-e már a férfi?”

Felelném: Zöldfülű bolond,
a nő ront, nem a férfi ront,
a férfi csak vendég az ágyon,
vendégelem, ha majd kívánom!

Vagy felelném: Buta gyerek,
szeretlek, mindent megteszek,
és ha szeretnél, tenni mernél,
vallatás nélkül megismernél.

Bármit felelnék, mindegy az,
lehet igaz, csalás, vigasz;
lám, istenasszony a nő titka,
hatalmasabb mint ő: nincs nyitja.

Felelek: „Vallatás helyett
magad baján járjon eszed.”
Kezem röppen csapzott hajába
s a szív nem-oldható homálya.

(Képes Újság, 1977)

Mikor még ifjú voltam

Mikor még ifjú voltam,
tíz égi háború volt
és mindnyájának mérge
a föld mélyébe hatolt.

A mennydörgést sose hittük
közelinek ennyire,
se villámlást, hogy elárad
apáink erdeire.

Nagyobbnak véltük a tornyot
és benn a harangokat:
zúgásuk rendeletére
az orkán megszakad.

Nyájak, csordák menekültek,
fogózkodott a gyerek,
és a csillagok estek az égből,
akár káposztafejek.

Magasság, mélység bőgött,
csak édesanyánk kacagott:
késsel, mint tigriskölyköt,
nyúzott egy csillagot,

forralta, főzte fazékban,
rágós volt, nem puhult,
s mire szóltunk volna hozzá,
már éig fölmagasult,

helyén romvárosok állnak
— Harappa, Karkemish —
Te is ott súnnytál, ne tagadd el,
ott láttalak én magam is!

(Dunántúli Napló, 1977. szept. 11.)

Boszorkány-dal

Pittyen a fészek, zörren az ág,
szólal, szólal, szólal már.

Pittyen a fészek, zörren az ág,
ébred a hegyeken a hajnali láng.

Jegenyefa-jegenyefa-jegenyefa-lánc:
sima út szélén kettős ránc.

Denevér, bak-egér, északi szél,
kondul az óra, megszöktél -

Három mérföld és egy fél
hosszú hajamba mért téptél?

Fülemüle, fülemüle, gyönyörű madár,
hallgat, hallgat, hallgat már.

(Látóhatár, 1967)

Katlan a hold

Nálunk csakúgy, mint egyebütt,
katlan a hold, mint mindenütt.

Szokszáz év múltán is szokatlan,
szakadatlan, de nyughatatlan.

Nem bfr, hogy változó a kor,
beletörödni semmikor.

(Magyar Nemzet, 1986. ápr. 12.)

Kirgiz dallamokra

1.

Vágtat a réten az ifjú csikó,
futni kötetlenül, az csak a jó,
hogyha fordulsz, forog a messzeség,
körben szabad látóhatár, fönn
[a magas ég.

Hámba betörnek, ifjú csikó,
rajtad a szíj meg a lótakaró,
ó jaj, majd ha szügyedről leveted,
fakó gebe már a neved, ólban
[a helyed

3.

Szép virágszál hajlong, táncol
[a szélben,
a tavasz kibontja, tikkasztja nyár,
az ősz elhervasztja, kóró a télben,
s megint kivirul, ha kél a sugár.
Szeress kikeletkor, esti homályban,
mert válni kell majd, mikor
[éjfélre jár.

Ó mennyi kínja van a szerelemnek,
mégis örömet dalol a madár,
ó mennyi vágya van a szerelemnek,
mégis nyugalmat dalol a madár.
Szeress kikeletkor, esti homályban,
mert válni kell majd, mikor
[éjfélre jár.

(Csongrád Megyei Hírlap, 1977. márc. 20.)

Múlt század

Rózsának rózsául
emlékül.

(Magyar Nemzet, 1987. jún. 20.)

A vándor üdvözlése

Szegeden, 1969 március végén

Tiszaparti város, Szeged,
 város tavaszodó eged
 négy égtáj szelével fogad,
 mint hajdani négyesfogat.

Ő én vándor útutazó,
 vajjon mit kívánjak neked?
 életre, jókedvre való
 ifjúságod láttam, Szeged,

örörd, míg az idei hó
 elolvad a sóna felett.

Weöres Sándor.

Suhai Pál

Mozaikkép Weöres Sándorról

Levél Szondi Györgynek

Személyesen csupán egyszer találkoztam Weöres Sándorral. Madár-csicsergést hiába is várnál hát tőlem, az hosszabb dalolást igényelne. Én pedig mindösszesen néhány mozaikdarabkával rendelkezem, ezeket próbálom most összerakosgatni. Talán kiadja a költő arcképét.

A neki küldött borítékon a bélyegző dátumát is próbálom csak kisilabizálni. 1972 lehet, s ha jól olvasom, VI. hó. A nap már teljesen elmosódott, emlékezetemben is. Csak annyit tudok, hogy a költő házaspárhoz bejáratos ismerős színész, Polgár Judit biztatása nyomán adtam postára Weöres Sándornak szóló versküldeményemet. Nem véletlenül éppen neki – akkoriban jelent meg kétkötetes gyűjteményes opusa, az *Egybegyűjtött írások*, mely hamar a bibliám lett. Korábról a *Tűzkút* című kötetét ismertem már, meg is vásároltam.

Polgár Judit. Ugyan ki emlékszik ma már csak a nevére is. Rég elfedte világhírű sakkozónké. Korábban a TIT Budapesti Szervezetében dolgoztam, itteni munkám során kerültem kapcsolatba vele (az egykori színésznővel), aki a hatvanas-hetvenes években alkalmi fellépésekből élt: „haknizott” – vidéki és fővárosi kultúrházakban, művelődési intézményekben mondott verset. Ruházatának különös színfoltjával, főleg a szabolcsi „fekete vonatokon” nemegyszer keltett megütközést. De ilyenkor (elbeszélése szerint) elmagyarázta munkába igyekvő utastársainak, hogy feltűnő öltözete éppoly munkaru-

ha, mint az ő overalljuk. Meggyőző érv lehetett – közvetlensége, segítőkészsége, eszessége, politikai tájékozottsága és bátorsága is mind magyarázat a Weöres házaspárral való kapcsolatára. Földes Gábor kivégzéséről tőle hallottam először. S a győri „ellenkormányról” és a „Dunántúli Köztársaságról” is (valójában a Győri, illetve a Dunántúli Nemzeti Tanácsról).

A napokban jelentette meg Steinert Ágota Weöres *Egybegyűjtött írásainak* mintegy a folytatásaként (s ugyanakkor a Károlyi Amynak tett régi ígéret beváltásaként) a hagyatékban, gyűjteményekben és újságokban kallódó Weöres-versek testes kötetét, a több mint hétszáz oldalas *Elhagyott verseket*. A Kossuth rádió műsorában, a *Vasárnapi újságban* most hallottam a híret. Első gondolatom: lehetett volna még vaskosabb is e kötet, ha semmi mással, hát a tulajdonomban lévő, az olvasók számára egyelőre kevésbé ismert Weöres-kézirattal is gyarapodhatott volna. De hát nem gyarapodott: Steinert Ágotával nem tudtunk egymás szándékairól és kincseiről. Lappang még nyilván nem egy Weöres-vers, sőt -kézirat is. Nekem is hanyag eleganciával nyújtotta a szóba hozottat a már szóba hozott egyetlen találkozásunk alkalmával. Ennek a története pedig a következő.

Törökvész úti lakásuk közelében, egy presszó kertjében, még a nyár folyamán, az esti órákban adott randevút nekem a költő (melyre felesége, Károlyi Amy is elkísérte). „Most megy a

nap le” – konstataulta Weöres hibátlan adoniszi mértékben, mielőtt az általam küldött versek értékére terelte volna a szót. De ezt is a lehető legegzezaktabb és legkülönösebb formában: az akkoriban „divatos” strukturalista eljárásoknak is becsületére vált volna. (Az én kis versem elemzése.) Mert mit is csinált? Fogta az egyik költeményt, s módszeresen elkezdte kiirogatni szavait a küldemény éppen kéznél lévő borítékjára. Ha most utána számolok, minden tizedik szót. De kétszer végigvezve ám a versen: a végéről még az elejére tért s újból kezdte a műveletet. (Másodjára immár új szavakat lejegyezve – alaposan, véletlen és tévedés esetét kizárva.) S így jutott el egy szinte újabb költeményig. Ezt minősítette.

De még ekkor sem állt meg. Megfordítva a lapot (csak nem az én pár sorom ihletére?) néhány másodperc alatt egy újabb verset körmölt a borítékra. Egy nyilvánvalóan akkor kiötlött költeményt. Így kell verset írni! – ez volt az értelme gesztusának, amellyel visszaadta a paksamétát. Nekem eszembe se jutott az éppen ellesett módszer alkalmazni, udvariatlan ámulatomból csak arra futotta, hogy tisztázzam: valóban nekem adja-e a verset. S hogy igen, nem firtattam tovább. (Nehogy meggondolja magát.) De nem: királyi nagyvonalúsággal búcsúzott.

Egyik költőbarátom verseskönyvének fülszövegei között olvasom Lator László méltató sorait: „...íme Amade báró ükunokája. Nemcsak mert elragadóan pajzán, majdnem-trágár, játékosan bordélyházias. Hanem még inkább azért, mert kifogyhatatlan nyelvi ötleteiben, majdnem-halandzsa, mégis mindig érthető, hol tájnyelvies, hol szlenges szóeleményeiben. Mintha leginkább ebben lelné kedvét. Ha könyvét felütjük, egy tarka maszkabálba lépünk. Talán nem is vagyunk rá

kíváncsiak, mi van az álarc alatt, élvezzük, hogy jókedvűen palira vesz bennünket.” Vajon mért jut ez eszembe éppen itt? A Weöres-versről szólván? Mintha illene rá is. Persze csak „mintha”, leszámítva a leszámítandókat, s a költőbarát versei kapcsán később megfogalmazott dohogásaimmal kiegészítve:

„A fülszövegeket olvasgatva Lator László ragadta meg leginkább a figyelmemet. »Amade báró ükunokája« – ez már valami, nemcsak hízelgő, de tág horizontot is rajzol köréd: egyenesen az irodalomtörténetbe helyez. (Még akkor is, ha kritikusaidd, egyelőre, váratnak magukra.) Hogy igaz-e ez az állítás? Weöres könyve (*Három veréb hat szemmel*) Amade (László, a fiú!) költészetének szélsőségeit egészen a »vakversig«, a »lettrizmusig« látja terjengeni. Lator is veled kapcsolatban »majdnem-halandzsáról« beszél. Maszkabált emleget, álarcot, mely káprázatával tökéletesen beéri (ő, az olvasó), szinte nem is kíváncsi arra, ami mögötte van. Telitalálatnak érezném e jellemzést, ha csak az első felét olvashatnám. Így viszont könnyen félresiklatónak is. Csűrös Miklóstól megtanultam, hogy ilyen esetben jobb az álarc félrecsúsztatását (is) észrevenni, a mögötte rejtőzködő vagy mögüle kikandikáló arcot. E költészet (általam már többször emlegetett) polifóniáját. Legjobb verseidben mindig ezt figyelhetem meg: a felszín tűzijátéka mögötti (vagy még inkább: a nyelv tűzijátékában) egy másik, homályos-rejtelmes, mégis evidenciaként ható, mondhatnám azt is, hogy egyszerre metafizikai és személyes dimenziót.”

Mindezt persze legalább ennyire (és talán még megfontoltabban) Weöres költészetére is érvényesnek kell tekintenem. Talán még a szóban forgó versre is áll. De erről egy másik

önidézettel (!) szeretnék már szólni. (Egy kicsit más szögből is mutatva a weöresi verset.) Meglepő módon egy Mikszáth-regény kapcsán (ahogy is ezt annak idején Mikszáthban-boldog és „büntárs” levelezőmnek, Praznovszky Mihálynak írtam): „Még egy esetet említek. A *Különös házasságban* diáktrefaként szerepel a *Marseillaise* szövegének halandzsaváltozata (a cenzúra kijátszásának furfangos példajaként). E »zagyvalékról« a mű elbeszélője állapítja meg, hogy »az összehalászott szavak valóban nemcsak a dallamhoz simulnak jól, hanem az eredeti francia szöveget is utánozzák« – nyilván hangzásban, de ezt már én teszem hozzá. Ha pedig idézem e versbetét részletét, és mindjárt melléje teszem Weöres Sándor egy rögtönzését (ez utóbbi kézírata az én tulajdonomban van), nyilvánvaló hasonlóságra bukkanunk itt is – a »semmilyen nyelvű, modern lettrista vakszöveg« logikájára (az előbbi meghatározás is Weörestől származik). Nézzük először Mikszáthot:

*Gyúrotábla, rézfazék,
Rántó lábás, vasreszelő
– Frau Mutter! Frau Mutter!
A kávé,
Krampampuli, limonádé,
Puncs, friss virsli,
Rántás, mártás, jó eledel.
– Véber Kádi, Matilde!
Jäger Lizi, tous le trois!
– Matilde!
Patront ás
Aridone Simonide,
Brixit Mátyás,
Setzgetz Vencel,
Amzát húzta
Drei Matador...*

S mindjárt Weöres is melléje (más ritmusban ugyan, de mintha csak folytatása lenne):

*sóher benci
kaufmann berci
schlagnicht pikki
trágár jancsi meg
flangál pancsi
koszlott pincsi de
húzdmeg tercsi
s ideoda karcsi
hétrét manci
marhula marcsa
tigris mancsa
fekete a kecske
tyukszemlencse*

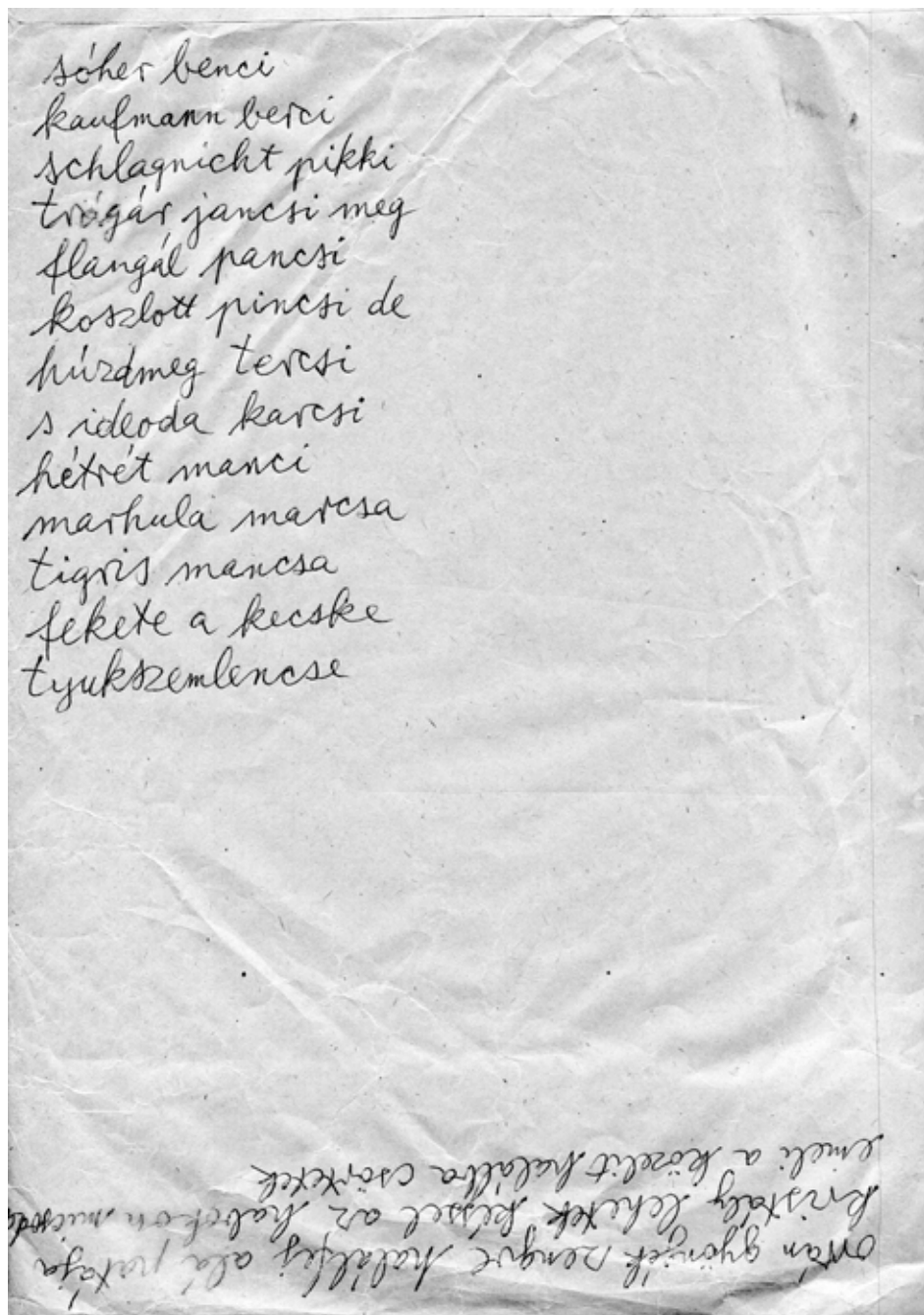
Nem kell kételkednünk, Weöres nyilván olvasta a *Különös házasságot*, de hogy közvetlen hatásról lenne itt szó, azt éppen az ő esetében kizárhatjuk – rá mindenki hatott (vagy ő hatott mindenkire!).”

Most, hogy végre itt áll a Weöres-vers szövege is, talán már be is fejezhetem mondókámat, vagyis a mozaikszemcsék rakosgatását. Legfőjebb annyit még, hogy valahol félúton találok e verset a közismerten „lettrista” Weöres-„vakszövegek” és a *Magyar etüdök* vagy a *Harminc bagatell* némely groteszkül játékos (szójátékos) megoldása között. Az előbbiekre a *Táncdal* („panyigai panyigai / ü panyigai ü...”) vagy a *Hangcsoportok* („Ange amban ulanojje / balanga janegol...”, illetve „Vikulili hejriri sziggaga / mukofoki kupukájlili vikufuja...”), az utóbbiakra a *Rumba* („Ha jön a bika / ha jön a bika / ha jön a bikák legnagyobbika...”) a példa.

S legvégül a *Három veréb hat szemmel* összeállításában segédkező és a könyv jegyzeteit író KSI (Kovács Sándor Iván) néhány sora – immár Amade Lászlóról: „A *Lila moja lila* »értelmetlen dalolását«, »vakszövegét« Tőzsér Árpád időközben megfejtette (a szlovák nyelvből). (...) A fő kér-

désre azonban úgy válaszol, hogy a »pusztán hangszimbolikai alapon felfejtett versjelentést a fogalmi szint« nem korrigálja. »Esetleg konkrétabbá

teszi.« Valahogy így lennék én is a sóher bencivel, ha ezek után még magyarázkodni kezdenék. Elégedj meg, kérlek, kövecseimmel.

Kabdebó Lóránt

Weöres Sándor pillanata¹

„én születtem helyre tolni azt”

Az ünneplés ritka méltósága osztódott születésének centenáriuma alkalmából Weöres Sándor költői életművének méltatására. Mégis, mintha felkészületlenül érte volna ez a „szerencse” nagy költőnk emlékezetét. Készületlenül járunk konferenciáról konferenciára: csak egy klasszikus költőt ünnepelünk, ahelyett hogy mélyére tekintenénk, miért járhat ki ekkora köszöntési lehetőség egyetlen nagy költőnek. A magam részéről már életében, majd azt követően úgyszintén ünnepeltem (mára imígyen mondanánk:) „unortodox” mivoltát, elkülönözését egyéb klasszikus költőinktől.² De mostanra érzem a szükségét annak a méltatásnak, amely a benne és általa a „kizökönt idő” ellenében született korszakos – pontosabban: korszakváltó – gondolkodói életmű helyének megtalálására adhat alkalmat.

A racionálisan gondolkozó európai ember huszadik századi létezésének megoldhatatlansága a versbeszédben a mondaton belüli felelés dialogicitását váltotta ki: „A: Rettenetes. De ne törődj vele, mert mindezen nem lehet változtatni. / B: Nem lehet változtatni? Hisz ez még rettenetesebb!” (Szabó Lőrinc: *Tízezer magyar gyermek*, 1927). Ami ezt követte: a meg nem gondolt gondolat kavargása a versben, hol tér és idő összekuszálva kiveti a múlt iszapját, a mélység posványát, melynek ellenében az alkotás aktusában megjelenik a derű igénye. A zavart kétségbeesés és ennek ellentettjeként a derű keresése a poézisben azután megformálja az elégia lehetőségét.

„Mi vagyunk az üresek / mi vagyunk a kitömöttek / zsúpkobakunk / egymásnak rogy. (...) mint száraz fűben a szél / vagy patkányok lába száraz / pincénk üvegcserepén.” Eliot pokolcellákba vetett bábképzeteiben vigaszként felizzik a rózsaképzet, a katedrálisok világosságot adó fényforrása, „az alkonyi halálország / örök csillaga / és százlevelű rózsája / egyedüli reménye / az üreseknek” (*The Hollow Men, Az üresek*, 1925, a második világháború után fordította Szabó Lőrinc). A történetben felvillan a létezés mélyéből sugárzó oximoron. Az elkövetkező pusztulás idejére előre formálva a világ világosságát. Amelyre nem figyeltek, amit keveselltek a kortársak, politikus szavakat vártak a megfogalmazódó fényesség befogadása helyett. A keservesen kilicítált derű

¹ A tanulmány az OTKA K-81341 támogatásával, valamint a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

² Kabdebó Lóránt, *Kozmikus bukolika (Weöres Sándor költői világáról)*, in: *Uó, Versek között: Tanulmányok, kritikák*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980 (Élvek és utak), 201–217.; Kabdebó Lóránt, *A nyugati gondolkozás „hézagai” a poétikában*, in: *Uó, „Ritkúl és derül az éjszaka”: Harc az elégiaért*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2006, 132–214.

majd csak utólag, a vészek múltán szerveződő távlatban állhat össze poétikailag megfogalmazható képletté, újabb nemzedékek eligazító példázatává.

A huszadik század európai gondolkozása, ha önmagát szemlélte, mondhatta, Auschwitz után nem lehet költészet; ezt legnagyobbjai közül Gottfried Benn gondolta végig, és Celan alkotta nemcsak költészetté, de a túlélést elviselni nem bíró áldozattá, utódaik pedig a lepusztultság kétségbeesését szerkesztették műalkotássá, beleidézve elmúlt korok szövegeit bizonyítékok gyanánt. Így akartak kilépni a modern megszerkesztettségéből a posztmodern szerkesztődésbe. De a század másik meghatározó költői vonulata elégiává oldotta önmaga létezésének tragédiáját, poétikai hitellel keresve a túlélés esélyét. A kései Yeats formázza meg versében a néző és szereplő egymást és korának történelmi helyzetét kiegészítően ellenpontosító önszemléletét: „Hector is dead and there’s a light in Troy / We that look on but laugh in tragic joy” (*The Gyres*, 1936–1937, Szele Bálint fordításában: „Hektór halott és Trója lángot vet; / Aki látja, gyászos örömmel nevet.”). Ez visszhangzik Rilke utolsó két duinói elégiájában, ennek rózsakertje oldja fel a történelmi létezést az autentikus lét számára Eliot *Négy kvartett*jében. De ennek az oximoronnak megjelenése József Attila egyik utolsó ép verse, a *Költőnk és kora* című költemény Janus-arcú záró képsora is: „Lágyan ülnek ki a boldog / halmokon a hullafoltok.”

Számomra ezt a poétikai formációt T. S. Eliot három mágusának „vonulása” formálja életmodellé (*Journey of the Magi*, 1927, *Mágusok utazása*, Szabó Lőrinc második világháború utáni fordításában), amely egyszerre pokoljárás (ígyen fogalmaztak erről a huszadik században) és a derű keresése. A „mágusok” a történetmondás lineáris modellje szerint elindulnak a Születést ünnepeleendő, de utazásukat egyben a Megváltás átélésébe is belevonja a betlehemi barlang és a golgotai három fa sugárzásának érzékelése. A lineáris vers átlép az időből a káprázat forgásába: a század líráját meghatározó egyik alapmondatához vezetve: „I should be glad of another death.” (Vas István: „Másféle halálnak örülnék.”; Szabó Lőrinc: „Másik halált szeretnék.”).

Míg a Weöres-költészet megszületésének pillanatában a korszak nagy európai költői az „értelmetlenséggel” való szembesüléstől a yeatsi „gyres”-szerű, gyűrűző körforgásban, mintegy poétikai kúpokot megalkotva jutottak el a világ metafizikus egybeérzékeléséig, a *Duinói elégiák*ig, az *Ariel dalok*ig és a *vonós-négyesek* rózsakertjeiig, vagy a *Tücsökzene* és az *Énekek*, a „*Költőnk és kora*” világot egybelátó oximoronjáig, addig Weöres Sándor költői születése mindennek a kiküzdött teljességnek önállósult megjelenése: az univerzum egyben érzékelésének megszólalásmódja.

Amikor ezt költészete lényegévé vállalja, nem is tudja még, hogy vele egy időben születik meg az európai költészetben az ezt mögöttesként előkészítő gondolkodás során a derűt igénylő elégikusság igénye, a gondolkodási mód átalakulásának megjelenése, a „waste” ellentétéként a „tragic joy” poétikai vágya. Mint ahogy utóbb monográfusának első megfogalmazása³ is csak az egybeesést tudatosítja: Weöres derű-igényét viszonyítja a kortárs európai eredményekhez, nem pedig a különbözést érzékelteti, szétválasztva az európai

³ Kenyeres Zoltán, *Tündérsíp. Weöres Sándorról*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983

költészet akkori végállomását Weöres tőlük függetlenül kezdődő megfordított kezdeti törekvéseitől.

És ami látványosan értéket váltott az időben: mára sokak (köztük magam) szerint is a huszadik századi költészet egészének dantei szintű összegezése – az *Énekek*, Ezra Pound ciklikus alkotása. Korai maszkos műveivel, köztük a *Mauberley*-vel a század nagy tragikusai kórusához kapcsolódik, az *Énekek* megalkotásával ellenben annak az univerzumot átfogó metafizikus lírának mesterévé emelte ki magát, amely költészetet ma itthon a Weöres-centenárium alkalmával látom méltán koszorúzni.

Talán nem véletlenül választották Fűzfa Balázsék, amikor a magyar líra 12 nagy versére rátekintő figyelemsorozat Weöres Sándorhoz jutott, éppen az egyik *legkorábbi* ismert versét, a *Valse triste* címmel elhíresültet. Mert éppen ez bizonyítja, hogy költőmódjának már születése önmagában hordozta azt a rendkívüli metafizikumot, amely a benne megtestesült tájékozódási módot in statu nascendi alkalmazza az univerzum teljességének érzékelésére, beleértve a kereszténységnek a világvallások gondolati eseményeinek befogadására képes társulási igényét. A helyreigazítás, a rejtekutak keresésének poétikai pozíciója – amely kortárs költőit-filozófusait az „eszmélet” küzdelmes útján vezette – őbenne az európai racionális gondolkozás „ősbűnétől” való mentességet szabadított fel. Ő a kiválasztott költő, aki „szepőltenül fogantatott” a maga poétikai gondolkodásával, számára az univerzum teljességének érzékelése vált megszólalása pillanatától az egyedül lehetséges formátummá. Verseiben a versalkotó elemek akként állnak össze, hogy a képek, szavak, rímek, egymást keresztező ritmusok nem valamilyen történetben gondolják végig a létezés alakulásának ellentmondásait, hanem önmaguk halmazaként formálódnak az univerzum teljességét magukba élő egységekké.

Amit az európai gondolkozás és művészet mint ellentmondó részleteket tudatosított egymásnak szembefordítva, azt Weöres Sándor alkotásaiban egésznek, összefüggőnek, sőt mi több: összeműködőnek érzékeli. Megéli és kegyelmi állapotként alaptényként fogadja be gyermekkorától a bomló öregkorig a létezés teljességét. A működő világegyetemet.

Ezért van az, hogy amint Weöres Sándor verseire rátekintünk, máris hangzani kezdenek, a létezés teljességét érzékelhetjük minden egyes alkotásában. Hogy a világban létezését tudatosíthassa az egyes ember, beleléphet minden egyes Weöres-versbe. A *Tojáséjtől* a *Háromrészes énekig*. De még a *Táncdal*, a szótári alakzatában látszólag értelmetlennek feltűnő „panyigai panyigai / panyigai ü” esetében is. Az egész formálódik körénk, mikor belelépünk ebbe a teljességbe.

Ugyanakkor a Weöres-költészet nem a létezés leosztottságától független, annak ellentmondásait megkerülő költészet. Csak megalkotottsága éppen a fordítottja a kortárs európai versalkotásnak. Nem a részletek, az ellentétek megéléséből keresi a maga rejtekútját, az egészhez esetleg elvezető látomás megépítésének lehetőségét, hanem éppen ellenkezőleg, az állandóan tudatosított egységes látomásból kiindulva jut el a részletek átéléséhez, a létezés különböző oldalú megfigyeléséhez. Nem a kétségbeesés jeleneteitől keresi a maga elérhető feloldódásait a létezés egységes univerzumában, hanem éppen a biztonság egyensúlyi állapotának tudatosulásából vezet a mindennapi létezés

ironikusan szemlélt tragikus jeleneteihez. A viszonyítás biztonságából hajlik le a bizonytalanságok esetlegességeiig, a törvényszerűség biztonságából szemléli az esetlegességek véletleneinek megjelenését, a most-pontokra szakadó világnak az egyes emberekre, illetőleg a változó korokra osztódó eseményességét. Költészetében ezért él az egybelátott világ egészének ezerarcúsága, sokszínűsége. A véletlenekben megmutatkozó egész csodálatos és megvalósultságában nemegyszer tragikus jelenetezettsége.

Miként az életét a létezésben benne leélő ember is alkalmanként más-más értelmezhetőségét vonja magára ennek a világnak, külső vagy belső hangulatait igyekszik benső létezésével összekötni, akként lehetünk – legalábbis én így vagyok – Weöres Sándor verseivel. Minden egyes vers egy-egy leosztottság. Személyes létezésünk és a létezés teljességének összehangolása. Miként tette ezt például a fiatal költő öregeket szemlélő versével az érett korú zeneszerző, Kodály Zoltán is. Észrevette, hogyan kell Weöres verseihez közelíteni: a személyes leosztottságot átérezni a vers által a létezés egészében. Az *Öregek* esetében – éppen a teljesség összefonódottságának kétségbeejtő megszakadását. Az összetartozás igényét és beteljesíthetetlenségének tragikus drámaiságát. A maga ironikusságában érzékelve. Legyen ez a kodályi módszer a weöresi poétika megértésének mintája.

A *Valse triste*-be ha belelépünk, magunkra vonjuk, mint Ádám és Éva a paradicsom elvesztésekor a ruházatot, akkor máris e létezés teljességének egy az Édentől Keletre szakított pillanatában találhatjuk magunkat. A teljesség tudatából kiválik a teljesség elvesztésének érzete. Ismerve, amit már átéltünk, tudatosítjuk magunkban azt, amit elveszítettünk. A teremtés egészéből rátekintve döbbenünk bele leosztottságunkra. A mulandóságra. Míg nagyszerű európai kortársai az esetlegesen kiküzdött derűhöz tragikus küzdelemmel érkeznek, addig Weöres mindezt a tragikusságot mindvégig iróniával szemléli, mert a derűt nem végcélnak, hanem az alkotás kezdeteként, állandó létállapotnak fogadja.

A teljesség ismeretében a vers az elégiáért vívott harc színtereként alakul az ember poétikai küzdelmévé, a leosztottságot opponáló teljesség utáni vágyakozás megrajzolásává. Kidalolásává.

A leosztottság ellenében a kompozíció megteremtí a létezés teljességének bizalmát. Weöres verseiben élve bátran vállalhatom személyes létezésem bármely esetlegességét, mert ebben az esetlegességben a poétikailag megformázott derű bizonyossága biztatással tölthet el. A világ változásaiban akárha elakadó személyiséget. Mert a létezés egészének megkomponáltsága erőt adó derűvel fogja össze a részletekre leosztódott eseményeket. Magunkban a tragédiára figyelhetünk, a teljesség kompozíciójára figyelve pedig a létezés biztonságát érzékelhetjük. Miként ezt az ifjú Weöres Sándor érzékelté, tragikus vészekkel teli századának derűs ellenpontjára figyelő klasszikus világírodalmi nagyságaival egy időben. Tőlük függetlenül.

A *Valse triste*-re visszatérve, a létezés teljességének derűs befogadása egyszerre ez a vers, és a teljesség részleteinek mulandóságát ironikus melankóliával tudomásul vevő befogadói részvétel a most pontokra szakadó létezés-történetben. Ha társait keressük a magyar lírában, elődjei között ott találjuk *A közélető tél* hasonló indíttatású létezésre csodálkozását és mulandóságtudatosítását.

Utódai között pedig éppen József Attila utolsó ép versét, a „Költőnk és kora” címűt, melyben a zárókép oximoronja egyszerre villantja fel a világ csodálatos rendjét és idézi meg az alkonyban magát megfészkelő elmúlást. Versébe fogja a létezés kettős arculatát, az abszolút idő harmóniáját és a történetességét a most pontokra szakadó időnek. Az alkotásmód pedig az a „mosolygó” részvétel, ugyanaz a derús poétikai pozíció, amely összefonja Weöres költészetét a vele egyidős világirodalmi poétikai eseményekkel. A *Valse triste* pillanata az a magas pont, amikor a magyar költészet a világirodalom poétikai eseményeitől függetlenül, mégis hozzájuk társulva, velük összhangban szólalt meg.

A tragic joy oximoronnjellegének ezt az értelmezését maga Weöres Sándor egyik egysorosában fogalmazza meg a legpontosabban az általa megszült új költői gondolkodás „szepőlten fogantatását”: „Isten rajtad: végtelen könny; Isten benned: végtelen mosoly.”

Kérdés: ennek az oximoronnak a személyes részét, az egyes versek tematikai hangoltságát, az „Isten benned” poétikai alakzattá alakulását miként formálja Weöres Sándor?

Ismertem a költőt emberi esendő formájában, anekdotákkal idézhetném alakját nem egy eseménnyel összekapcsolva, most, hogy költészete globalitásának sajátos univerzalizmusára ráébredtem, alakját átrajzolva látom költői mi-voltából visszafordulni emberi befogadásra képesített alakzattá: egy bibliai kép jelenik meg számomra, a példabeszédeket kibocsájtó Jézus alakját látom e költészet mögött jelen lenni. A néma Jézust, aki a porban írva gondolja át a szavakat, melyeket majd össze fog rakni, hogy a többi ember ott körülötte megérthesse, hogyan kell az egyénre leosztottan jelen lenni az univerzumban az egyes embernek. Az evangélium Jézusa, aki mintájává válik abban a pillanatban a világvallások nagy alakítóinak, és hát költő követőinek úgyszintén. Az emanáció, a testté váló Ige a kimondás megelőzőttségének pillanatában. „Jézus lehajolt, és az ujjával írni kezdett a földön” (Jn, 8,6).

Mindez ugyanakkor nemcsak költők poétikai aktusában jelentkezik. Ennek a megszólalásmódnak a háttérben megjelenik a fizika létszemléletének át-alakulása, ahol a vizsgáló és a vizsgált viszonyában a rátekintés hatásaként a dolgok állandó alakulásban léteznek.

Évtizedekkel ezelőtt, amikor Szentpétervárt még Leningrádnak nevezték, az Ermitázsban volt szerencsém megtekinteni európai vándorútnak a Tutankhámon-kincseket. Azóta hangoztatom, hogy akik ezt létrehozták tudták már mindazt a világmindenségről, amit mi is tudni vélünk. Akár az atomfizika modern tudományát is. Csak nem volt szükségük rá. Mert talán még annál is többet tudtak, mint amit mi európai gondolkozásunkkal tudni vélünk. Hiszen ez az európaiként elhíresült kauzális gondolkozásunk valahol a görög természettudomány és gondolkodás alakulásától vezetett a reneszánsz természet-tudományon, Galilei–Kepler–Newton fizikai módszerességén át a tizenkilencedik század pozitívizmusáig, a pillanatig, amikor a pozitívizmus tudományhitének önbizalma idején Max Planck tanára eltanácsolja fiatal tanítványát a fizikától, mondván, ott már minden törvényekbe szabott. És ekkor következett be egy új esemény a kauzális gondolkodásban: éppen ezeknek a törvényeknek

a megkérdőjelezhetősége. A maga is konzervatív Planck lelkiismereti válságát utóbb Heisenberg adja elő anekdotikus megjelenítésben, mintegy az általam most vizsgált költői megszólalásmódnak jellegzetes-hasonlatos háttereként: „Planck fia később elmondotta, hogy még mint gyermeknek, egy grunewaldi séta alkalmával beszélt neki apja új elgondolásairól. Kifejtette, hogy érzése szerint vagy olyan jelentőségű felfedezést tett, amely talán Newton felfedezéseivel hasonlítható össze, vagy alapvetően téved. Planck tehát már ebben az időben tisztában volt azzal, hogy képlete a természetleírást alapjaiban megrendíti, hogy ezek az alapok egy napon megmozdulnak, és jelenlegi, a hagyomány által meghatározott helyükről új és az idő szerint még teljesen ismeretlen egyensúlyi helyzetbe kerülnek. Planck, aki egész felfogásában konzervatív szellemű volt, cseppet sem örült ezeknek a következtetéseknek. 1900 decemberében azonban nyilvánosságra hozta kvantumelméletét.”⁴

Mindezzel az európai gondolkozási hagyomány, a kauzális gondolkozás határterületéhez érkezünk, amelyet a fizikus Erwin Schrödinger szisztematikusan gondol végig, felfigyelve az európai kauzális (ok-okozati) gondolkozással megalkotott világmagyarázatokban megjelenő „hézagok”-ra („die Lücken, welche die Verständlichkeitsannahme lässt”)⁵. Különös tekintettel *A természet-tudományos világkép sajátosságai*, illetőleg *Mi a „reális”?* című tanulmányaira.⁶

Minderről, Schrödinger gondolatmenetét követve egy évtizede értekezve, magam még az európai kauzális gondolkozás meghatározó voltából kiindulva csak a hézagok felmutatásáig, a hézagokból eredő költői kiigazítások szükségességéig jutottam.⁷ Mostani meglátásom túlvezet akkori álláspontomon. De hogy mai elgondolásomat meghatározhassam, össze kell foglaljam akkori gondolatmenetemet. Kiindulásként a Schrödinger által a „megérthető véletlen” („der verständliche Zufall”) felvetette csapda-helyzetből indulok ki:

„Szerintem itt (a fizikában), akárcsak ott (a történelemben), fáradozásaink megbecsült eredménye a vizsgált tárgy egyre világosabban taglalt, szemléletes összképe, amelynek összefüggéseit jól értjük. Az összefüggéseket itt és ott egyaránt tökéletesen szétrombolná, ha az igazság iránti túlzott aggodalmaink miatt úgy éreznénk, mindent el kell hagynunk, amit az érzékek közvetlen ítélete nem igazol vagy kívánatra nem bizonyítható, ha kénytelenek volnánk minden állításunkat úgy megfogalmazni, hogy az érzékelésekkel való kapcsolatuk köz-

⁴ Werner Heisenberg, *Fizika és filozófia*, in: Uő, *Válogatott tanulmányok*, ford. Kis István, Gondolat, Bp., 1967, 75.; németül: Werner Heisenberg, *Physik und Philosophie*, 1959, Ullstein Buch NR. 249., West-Berlin, 1961, 1617.

⁵ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, ford. Nagy Imre, Gondolat, Bp., 1985², 301.

⁶ Magyar idézetek: Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m. Eredeti szövegük: Erwin Schrödinger, *Die Besonderheit des Weltbilds der Naturwissenschaft*, in: Uő, *Was ist ein Naturgesetz? Beiträge zum naturwissenschaftlichen Weltbild*, R. Oldenbourg Verlag, München–Wien, 1962; német nyelvű idézeteink az 1997-es müncheni, 5. kiadás 27–85. alapján; Erwin Schrödinger, *What is real?* (1960), in: Uő, *My view of the World*, translated from the German by Cecily Hastings, Cambridge at the University Press, 1964, 61–110.

⁷ *A nyugati gondolkozás „hézagai” a poétikában*, in: *Identitás és kulturális idegenség*, szerk. Bednancs Gábor, Kékesi Zoltán, Kulcsár Szabó Ernő, Bp., Osiris, 2003 (Osiris könyvtár), 122–171.

vetlenül megnyilvánuljon. (...) arról van szó, hogy valahányszor emez történik, utána amaz következik. Igen röviden kifejezve: régebbi tapasztalatainkat írjuk le, azzal az állítással együtt, hogy ezek adott esetben ugyanabban a sorrendben és kölcsönös függőségben ismétlődnek meg. Ez az állítás nem üres szó, hanem a leírás lényeges része. Ezenkívül rendszeres, mindig újra szükséges járulék, amely nem »váltható meg« egyszeri kijelentéssel. Ez a »valahányszor« ugyanis nem minden eseménysorra igaz, csupán egyesekre; ám vannak más eseménysorok is. Az a lehetőség, hogy a természeti történések olyan törvényszerű eseménysorokba rendezhetők, amelyekre a »valahányszor« érvényes, önmagában is olyan dolog, amelynek szeretnénk az okát ismerni. Lehetséges ez? (...) Az érthetőségi doktrína lényege, hogy az események vizsgálata során mindig olyan észleléseket és megfigyeléseket gondolunk együvé, amelyek a szükségszerűség kapcsolatában állanak. Kibogozzuk a kauzális láncokat, és ezeket nevezzük csupán lényegesnek. A valóságos életben azonban mindig sok száz kauzális lánc keresztezi egymást, s így állandóan olyan események találkoznak, amelyek nem állnak egymással megérthető kapcsolatban, amelyek együttes bekövetkezését a természettudományos gondolkodásúak véletlenszerűnek látják. Olyan dolgokról van szó, mint egy napfogyatkozás és egy csatavesztés; egy fekete macska, amely balról keresztezi az utat, és az ugyanazon a napon bekövetkezett üzleti balsiker. De olyan dolgokról is szó van, mint a Baselen való átutazás közben egy elgázolt kutya miatt lekéssett vonat, aminek következtében ugyanaznap egy isztambuli távoli ismerőssémmel találkozom és ez (logikai szubjektum továbbra is az elgázolt kutya) egész jövőendő életemet új útra irányítja; vagy egy konflis, amely éppen akkor halad el az épület előtt, amikor a második emeleti ablakból egy kisbaba egy lámpaoszlop tetejére esik, s az elszakadó ruhácska úgy fékezi le esését, hogy a konflis tetejére, onnan a bakra pottyán, és egy zúzódással megússza (az utóbbi eset apám családi krónikájából származik). De még az ilyen kivételes eseményektől eltekintve is, mindenki, aki egy jól ismert életutat, például a sajátját, pontosan megvizsgálja, azt a benyomást nyerheti, hogy az okozatilag össze nem kapcsolt események vagy körülmények véletlen egybeesése igen nagy szerepet játszik, sőt tulajdonképpen az érdekes főszerepet, amelyekhez képest az átlátható kauzális láncok szerepe triviálisabbnak tűnik, mint az a mechanizmus, amely a tulajdonképpen szándékolt előadás hordozója, az a billentyűzet, amelyen a néha szép, néha hátborzongató, de mindig értelmes harmóniát lejátsszák. Ez arra a következtetésre vezethet, hogy az érthetőségi dogmatika, bármilyen ésszerűnek látszik is, a minket érdeklő összefüggéseknek csupán egy kicsiny, mégpedig a legtriviálisabb részét tárja föl, míg a főrész megértetlen marad.”⁸

A nyugati, objektivitásra törekvő gondolkodás válságaként éli át mindezt, és így jut el a „Kelettel való keveredés” („Blutmischung mit dem Osten”) szükségeléséig: „Az ellentétes kiút a tudat egységesítése” („Der entgegengesetzte Ausweg ist die Vereinheitlichung des Bewusstseins”)⁹.

⁸ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 221–326. (idézett német nyelvű tanulmányban 50., 48., 52–54.)

⁹ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 270., ill. 269. (idézett német nyelvű tanulmányban: 74, 73.)

Schrödinger a felvetett világnézeti problémák átgondolására nem filozófusként és nem filológusként, de kora természettudományos horizontjáról tekintve szakít ki eseményeket, sorol fel antinómiákat az európai gondolkozás történetéből, amelyek „bosszantó fellépésük”-kel „valahányszor előkerülnek, újból zavart, meglepetést, kellemetlen érzést okoznak” („Es sind altbekannte Antinomien, welche, sooft man daran erinnert wird, aufs Neue Verlegenheit, Befremden, Unbehagen erzeugen.”)¹⁰ Schrödinger Herakleitosztól indul, de eljut ahhoz az Eddingtonhoz, akinek ismeretterjesztő könyve a két háború közötti időben a magyar írók és költők alapvető olvasmányai közé tartozik,¹¹ aki leírja bevezetőjében „a maga »két íróasztalát«, a mindennapi életből ismert alanyi íróasztalt, amelynél ül, amelyet maga előtt lát, s amelyre támaszkodik, továbbá a természettudományosat, amelyből nemcsak hiányzik minden érzékminőség, hanem ráadásul rendkívül lyukacsos is; hiszen javarészt légüres térből áll, amelyben csupán viszonylag (azaz a köztük levő távolsághoz viszonyítva) apró atommagok és elektronok mérhetetlen száma nyüzsög összevissza stb. A kedves öreg házibútor és a fizikai modell hatásos szembeállításához, amely utóbbi a tudományos leírásnál az előbbinek a helyét el kell hogy foglalja, az alábbi megjegyzést teszi: »A fizikus világot a szemlélő a mindennapi élet színdarabja árnyjáték-előadásának látja. Könyököm árnyéka árnyékasztalon nyugszik, miközben az árnyék-tinta elfolyik az árnyékpapíron. (...) Annak az őszinte fölismerése, hogy a fizikai tudományoknak árnyékvilággal van dolguk, az utóbbi idők egyik legjelentősebb vívmánya.«¹²

Schrödinger szerint a fiziológus Charles Sherrington „*Gifford Lectures*” kötete határköszerepet játszhat az imígyen felvázolt gondolkozás történetében. Sherrington a következőket írja: „A tudat, mindazok után, ami érzékeléssel megtudható róla, térbeli világunkban kísértetiesebb a kísérteteknél. Láthatatlan, megfoghatatlan, körvonal nélküli dolog, sőt egyáltalában nem is »dolog«. Érzékelés nem igazolja, és sohasem fogja igazolni”¹³. Schrödinger ehhez hozzáteszi: „A kettő közül tehát az egyik megváltoztathatatlanul kísértetéletre van kárhozthatva, vagy a természetkutató objektív külvilága, vagy a tudat, amely elgondolásával az előbbit fölépíti, miközben saját maga abból visszavonul” („Eines der beiden scheint also unabänderlich zum Gespenster-dasein verurteilt zu sein, entweder die objektive Außenwelt des Naturforschers oder das Bewusstseins-Selbst, welches denkend jene aufbaut, wobei es sich aus ihr zurückzieht”)¹⁴.

¹⁰ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 260. (idézett német nyelvű tanulmányban: 63.)

¹¹ A. S. Eddington, *The Nature of the Physical World*, Cambridge University Press, „Gifford Lectures”, 1928); magyarul: Sir Artur Eddington, *A természettudomány új útjai*, ford. Dr. Donhoffler Szilárd, Franklin, Bp., 1935

¹² Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 262–263. (idézett német nyelvű tanulmányban: 66–67.)

¹³ Charles Sherrington, *Man on his Nature*, Cambridge University Press, 1940, 357. Idézi Schrödinger *Die Besonderheit des Weltbilds der Naturwissenschaft* című tanulmányában angolul: „Mind, for anything perception can compass, goes therefore in our spatial world more ghostly than a ghost. Invisible, intangible, it is a thing not even of outline; it is not a »thing«. It remains without sensual confirmation, and remains without it for ever” (67).

¹⁴ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 264. (idézett német nyelvű tanulmányban: 68).

Hol foglal helyet ebben a szerkezetben maga az ember? A fizikus – itt már poétikai helyzeteket felidézve – szükségesnek tartja felfigyelni erre is: „A festő nagyméretű festményeibe vagy a költő költeményeibe néha jelentéktelen mellékalakokként beilleszti saját magát. Az *Odüsszeia* költője például abban a vak énekesben, aki a phaiakok csarnokában Trójáról dalol és a sok megpróbáltatáson átesett hőst könnyekig meghatja, szerényen nyilván önmagát illesztette be eposzába. A *Nibelung-eposzban* is van egy részlet, az osztrák földön való átvonulás, ahol egy költővel találkozunk, akiről az a sejtés, hogy az eposz szerzője. Dürer *Mindenszentek* című képén a felhőkben magasan lebegő Szentháromság körül két nagy körben álldogálnak imádkozva a hívők, az üdvözltek köre a levegőben, az emberek köre a földön. A királyok, császárok és pápák alattuk. S ha emlékezetem nem csal, a földi körbe szerény mellékalakként, amely hiányozhatna is, a művész saját térdelő alakját is odafestette. Szerintem ez a legjobb hasonlat a szellem zavaró kettős szerepére: egyrészt ő a művész, aki az egészet megalkotta, a képen viszont jelentéktelen mellékfigura, amely el is maradhatna, anélkül hogy az összhatást lerontaná [...] azon tipikus antinómiák egyikével van dolgunk, amelyek attól származnak, hogy legalábbis eddig még csak azon az áron sikerült érthető világgépet felépítenünk, hogy a szemlélő és építő abból visszahúzódik, s nincs többé benne helye. A belekényszerítési kísérlet értelmetlenséget eredményez [...] Mint ahogyan a tér-időbeli világmodell szintelen, néma és megfoghatatlan, vagyis hiányoznak belőle az érzékminőségek, ugyanúgy hiányzik belőle egyáltalában mindaz, aminek értelme egyedül a tudatos, szemlélődő és érző Énhez való kapcsolatban van. Elsősorban az erkölcsi és esztétikai értékekre és mindenféle értékre gondolok, mindenre, aminek kapcsolata van a történések értelmével és céljával. És mindez nemcsak hiányzik, hanem szervesen nem is illeszthető be. [...] A természeti történések önmagukban se nem jók, se nem rosszak. Ugyanígy se nem csúnyák, se nem szépek. Az értékek hiányoznak. Az értékek, és főleg az értelem és cél. A természet nem célok szerint cselekszik. Amikor egy organizmusnak a környezethez való célszerű alkalmazkodásáról beszélünk, akkor tudjuk, hogy ez csak kényelmes szólásmód. Ha szó szerint értjük, tévedünk. Világképünk keretében tévedünk. Ebben minden csak szigorúan kauzálisan kapcsolódik egymáshoz. De tisztán természettudományos kutatással a legkevésbé sem tudjuk meghatározni a nagy egésznek az értelmét. Minél alaposabban vizsgálódunk, annál értelmetlenebb minden. A lejátszódó színdarab nyilvánvalóan csak a szemlélődő szellemmel való kapcsolatban nyer jelentést. De hogy ez milyen kapcsolatban áll vele, arról a természettudomány csak értelmetlenségeket tud mondani: mintha éppen annak a színdarabnak a következményeként jött volna létre, amelyet éppen néz, s el is pusztul majd benne, amikor a Nap kihűl, s a Föld jég- és kősvataggá válik.”¹⁵

Ezzel pedig eljutottunk az „objektivitásból eredő hézag”-hoz, a kauzalitás-sal végiggondolt objektiválás határesetéhez. A tudós így folytatja: „A világ csak egyszer adott. Semmi sem tükröződik. Az ősminta és a tükörkép egy. A térben és időben elterülő világ a mi elképzelésünk. Hogy ezenkívül még valami más is,

¹⁵ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 278–280. (idézett német nyelvű tanulmányban: 83–85.)

arra legalábbis a tapasztalat – mint ezt már Berkeley püspök is tudta – semmilyen támpontot sem nyújt.”¹⁶

Ha így tekintem, az univerzum értelmezése kiegészítésre szoruló tudásunk feladata marad. Eltérve most már a természettudományoktól, a poétika feladata az a kiegészítés, amelyre huszadik századi tapasztalatait követve például versmagyarázataiban maga Szabó Lőrinc is szorítkozik. A keresztény hagyomány mellé tanulmányozni kezdi a keleti mítoszok és gondolkozásmódok történetét, és azok gazdagságát akarja átemelni a nyugati gondolkozású magyarázatok sorába. Szándéka ezek szerint nem több, mint egy nagyigényű műfordító vállalkozása. „Csuang-ce filozófiájának egy kivonatos könyvét (Diederichs Verlag) sokat olvastam, rengeteg, számunkra érthetetlen anekdota és forgács van ebben is meg a társaiban is, úgy-hogy tucatjával, sőt százával kellett átrágni magát az olvasónak, míg valami európai logika számára felfogható képet talált. Ugyanilyen kiadásban olvastam Mengcét is és Konfuciuszt meg Lao-cét, a Védákat stb. (...) Én antikrisztianus méregből, ifjúkori dühmaradványokból, de igazságérzetből is elhatároztam, hogy ebben a nyavalyás keresztény Európában, illetve Magyarországon terjeszteni fogom más, nekem tetsző vallásoknak és népi hiedelmeknek az anyagát: akadtak jó, bölcs és szent emberek, nem csak ebben a vén Európában! (...) így vettem én sorra, illetve akartam sorra venni a hindu és kínai (nagyreszt buddhista) dolgokat, és hittem, hogy évtizedek múltán a tanulóifjúság lelkébe ezek is beleivódnak a verseim révén éppúgy, ahogy a keresztény prédikációk. Azonkívül fantasztikus és groteszk anyagot is nyújtottak. Csuang-ce könyve: *Das wahre Buch vom südlichen Blütenland* igen sok feldolgozásra csábított. De csak azokat tudtam megformálni, amelyek intellektuálisan is legalább egy édes, drága nő szeretetének a hevével szóltak a képzeletemhez. Mindezek a témák többnyire hosszadalmasak és mindenesetre prózaszövegek voltak, úgy, hogy a szerkezetet, a kivonatolást, az európaizáló-sukat is én adtam meg.”¹⁷

Szabó Lőrinc esetében ez a „hézagvadászat” eredménye a „Kelettel való keveredés” szükségeléséig vezet, „a tudat egységesítésé”-hez. Nem felismeréséhez, de poétikai gyakorlatához. A *Harc az ünnepért* kötet még a kauzális szemlélődés programja segítségével birkózik a tudat egységesítésének esélyével (*Rádiózene a szobában*), illetőleg lehetetlenülésével (*A hitetlen büntetése*),¹⁸ de a *Tücsökzene* leíró darabjainak misztikával töltekező átírása már annak az univerzális szemléletmódnak az alkotásfolyamatban való megnyílása,¹⁹ ame-

¹⁶ Erwin Schrödinger, Válogatott tanulmányok, i. m., 277. (idézett német nyelvű tanulmányban: 81.)

¹⁷ Szabó Lőrinc, *Vers és valóság: Bizalmas adatok és megjegyzések*, s. a. r. Lengyel Tóth Krisztina, jegyz. Lengyel Tóth Krisztina, Kiss Katalin, Bp., Osiris, 2001 (Osiris Klasszikusok); interneten: www.irodalmiakademia.hu, Szabó Lőrinc címszó alatt, 86–87.

¹⁸ Lásd Tornai Józseffel folytatott eszmecserémet: *Centrum és redivivus* című könyvem *Egri kihívások* című fejezetének részletében, in: Parnasszus Könyvek, Magasles sorozat VIII., Budapest, 1012, 7–19.

¹⁹ A *Tücsökzenét* Szabó Lőrinc életrajzi versezetként emlegette megalkotása idején, mégis készülésének fele idejében belátta, hogy a strófákat át kell hangolnia, metafizikai töltettel kell telítenie, és akkor az életrajziság is egy a huszadik századi ember léthelyzetére pontosabban rákérdező szövegegyüttest fog végső soron kialakítani. „Ittlétem alatt 45 verset írtam,

lyet a fizikus Heisenberg a kauzális gondolkozásból való kilépésként jellemez. Arra a Heisenberg által tudatosított Bohr-megfigyelésre keresi a választ, amely a megfigyelőt magát is belehelyezi a megfigyelt világegészbe. „A kvantumelmélet, mint Bohr kifejezte, arra emlékeztet bennünket, hogy az élet harmóniájának keresése közben sohase felejtjük el: az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk” („In dieser Weise erinnere uns, wie Bohr es ausgedrückt hat, die Quantentheorie daran, dass man beim Suchen nach der Harmonie im Leben niemals vergessen darf, dass wir im Schauspiel des Lebens gleichzeitig Zuschauer und Mitspielende sind”).²⁰ És amely egybeeshet a kései Heidegger érdeklődésével a keleti gondolkozás iránt, és a világ egészként való helyreállításának szándéka tudatosításával (*Aus einem Gespräch von der Sprache zwischen einem Japaner und einem Fragenden*). Hasonlóan a T. S. Eliot költészetében végbemenő váltással, amely *Az üresek* „harc az ünnepért” küzdelméből az *Ariel-dalok*on át vezet el a kvartettek múltbeli meghatározottságú, személyes leosztottságból alakuló „tücsökzenés” metafizikájáig.

Schrödinger e misztikus metafizikára jellemző szöveggént egy 13. századi perzsa-izlám misztikustól, Aziz Nasafitól idéz: „Az élőlények halálakor a lélek a lélekvilágba, a test a testvilágba kerül vissza. De eközben csak a testek változnak. A lélekvilág egyetlen lélek, amely fényként áll a testvilág mögött, s minden egyes létrejött lényen, mint ablakon átcsillan. Az ablak minőségétől és nagyságától függően több-kevesebb fény hatol a világba. A fény maga azonban változatlan marad” („Beim Tod jedes Lebewesens kehrt der Geist in die Geisterwelt und der Körper in die Körperwelt zurück. Dabei verändern sich aber immer nur die Körper. Die Geisterwelt ist ein einziger Geist, der wie ein Licht hinter der Körperwelt steht und durch jedes entstehende Einzelwesen wie durch ein Fenster hindurchscheint. Je nach der Art und Größe des Fensters dringt mehr oder weniger Licht in die Welt. Das Licht aber bleibt unverändert”).²¹ Szinte ennek

a Tücskök összlétszáma tehát 160. Ezek túlnyomórészt nehezebb témák [...] nagyon sok elképesztően meglepő lesz, s oly fokon viszi a spiritualizmust a lírában, mint ameddig én eddig sose tudtam – tudósítja feleségét. – Viszont a hang és a szellem emeltebb volta s az egész mű kompozíciója miatt a már meglevők egésze némi áthangolásra szorul, hogy ne legyen túlhirtelen az átmenet a gyermeki hangból az éretthe: most inkább ezen dolgozom, az összehangoláson” (1946. január 11., Sóstóhegy, *Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése, 1945–1957, II*, szerk., jegyz., Kabdebó Lóránt, Magvető, Bp., 1993, 34.). „Hát elég jól haladtam, tíz darabbal előbbre jutott az egész mű, viszont rájöttem, hogy a meglevőből nagyon sok a használhatatlan. Ugyanis háttérbe kell szorítani a pusztán életrajzi jellegűeket, s vagy másképp kezelni az anyagukat, másképp feldolgozni, vagy pedig egészen mellőzni, úgyhogy a teljes könyv elsősorban, legelsősorban lírai hatású legyen [...] Nem tudom, mit csináljak [...] Sokat át kell még írni [...] Szerencse, hogy a ciklus eleje teljesen kész [...] Az itteni tíz is revízióra szorul még” (1946. július 23., Igal, *Harminchat év, I*, m., 42–43.). Már a félig kész darabok ismeretében ír feleségének, átézve a korábban késznek vélt versszövegek kihívását, felismerve a bennük – az alkotás során – átszerveződő poétika igényét.

²⁰ Werner Heisenberg, *Fizika és filozófia*, i. m., 102.; németül: Werner Heisenberg, *Physik und Philosophie*, i. m., 40.

²¹ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 269. Az idézetet veszi: Fritz Meyer: *Eranos-Jahrbuch 1946*, Rheinverlag, Zürich, 1947, 190. (idézet német nyelvű tanulmányban: 73.)

a szövegnek az illusztrációja is lehetne Weöres Sándor *Grádicok éneke* című versciklusának záródarabja. Szövege a „testvilág”-ot éppúgy érzékeli:

Vagy azért kell-e élnem,
 hogy haldokolva, kedvét
 messziről sóvárogjam kiszakadtan,
 örvényben ingva nézzem,
 mily diadalmenetként
 vonúl, nem növe-fogyva, mozdulatlan!

mint a „lélekvilág”-ot:

A változó világon
 átnyúlva szakadatlan,
 fürdöm oly végtelen harmóniában,
 mit a művészi álom
 nem rögzíthet szavakban,
 belőle a versben szilánk van.

Ez a szünetlen élmény
 eltávolít a földtől,
 fejemet kéken-túli égbe ásom,
 többé már nem remélvén
 táplálékot göröngytől,
 zord idegen lett boldog vallomásom.

Nem gyarapodni többre,
 nem élni, oda vágyom,
 honnan hűségesen kísér szerelmem,
 izzón olvadni benne,
 legyen szabadulásom
 attól, mi én, s nem az ő tükre bennem.

Ez esetben a poétika által felszabadított sokféleség nemcsak az individuális szabad akarat teherpróbája, hanem a személyes létezés elrendezettségének, biztonságérzetének megnyilvánulása.

Mindehhez pedig hozzáfűzi a maga ars poeticus *Ajánlását*, rögzítve a vers megszületésének pillanatát a maga személyes ironikus nézőpontjáról, a találkozási pontról az univerzum és a leosztott személyesség metszéspontjában.

Fenség, a változókért
 Ha tehetek szemernyit,
 Segéld szamar-hátam, terhet cipelni;
 Míg szorgos a rogyó térd,
 Örök fényed sem enyhít:
 Életed és életem valamennyi.

Ezt érkelem az európai gondolkozás és poétika egyszerre feltűnő meghatározó jelenségeként, ez az összemunkálása az időnek, amely a most-pontra szakadó időben érzékelti tudta az abszolút idő igényét. Ezt nevezem Weöres pillanatának, amely valóban érdemes erre a kiemelt ünneplésre: egyetlen klasszikus értékű poétikai eredményben az emberi létérzékelés optimumát átélni képes teljesítmény megjelenéseként.

Tíz éve mindezt mint a hézagok kitöltésének adaptációját értelmeztem, a kauzálisan gondolkozó európai költők, írók (a magyarok közül József Attila, Szabó Lőrinc, Szentkuthy) érdeklődésének meghosszabbításaként. Belevéve ebbe a sorba magát Weöres Sándort is. Közülük mára Weörest a tudat egységesítésének poétikáját elméletében és gyakorlatában egyként kidolgozó nagy világirodalmi mesterként értelmezem. És erre gondolom végig a *Fairy Spring*²² című ciklusa szerveződésének fázisait.

Az Antik ecloga megjelentetése önmagában. A verses jelenet, amely – különálló létében – inkább illene Babits *Erató*jába (ott is inkább a Babits, mint a Szabó Lőrinc-fordította darabok közé), valójában a „*Freskók és stukkók egy vidám színházba*” alcímet viselő tündéri kinyílás-sorozat egyik darabja. Amikor kiemelte és közlésre külön címmel leadta szerzője, nem is tudom, miért jelölte az eclogát az antik jelzővel. A disztichon miatt? Amely akkoriban nem volt divatos költői forma? Vagy ironikusan: a téma és a tények különbségét hangsúlyozandó? A biedermeier diákidillnek értéket, súlyt, emberi méltóságot adva. Ezzel kivonta a teljes kompozícióból, de egyben kiemelte „realista” színhelyéből, az úri-középosztálybeli játszadozások világából is. Áttette a játékot a metafizikai mezőbe. Nem úgy, mint Móricz, Kosztolányi vagy Márai diákvilágot idéző regényeiben (*Forr a bor, Aranysárkány, Bébi vagy az első szerelem*), ahol a környezet von komor keretet a szerelemmel kacérkodó ifjak egymást ismergető játszadozásának. Weöres kiemelve szabadon lebegteti a történetet: a játéktól a beteljesülésig. A beteljesülésben is megtartva a játék hangnemét. Diadalra juttatva ezzel itt, ebben a „nyomorúságos konkrét versben” is azt a derűt, amelyet monográfiusa a Weöres-költészet legfontosabb kiküzdött sajátosságának tekint, joggal. A derűt, amely az ittlétben keresi meg az autentikus idő lényegét: az anekdotában az ima megtestesülését.

Az akaratlanul is országos botrányt provokáló első megjelenése a versnek Weöressel való személyes megismerkedésünknek is kiindulópontjává vált.

A költeményt az Új Írás című, akkor még eléggé új keletű, a Kádár-féle konszolidációt reprezentáló folyóirat közli – óriási országos fölháborodást kiváltva. A bal- és jobboldali prűdéria egyként elszabadult, egymást felerősítve majd elsöpörte a szerzőt és szerkesztőt egyaránt. Napokig csengett a telefon a szerkesztőségben – mondják –, és hangok csak annyit ordítottak bele: Ecloga.

Az 1956-os válogatás, *A hallgatás tornya* óta a *Tűzkút* volt az első megjelent új Weöres-kötet. A költő nem tartozott a kultúrpolitika kedveltjei közé,

²² Megjelent a *Tűzkút* című kötetben. Magyar Műhely, Párizs, 1964. 95–104.; Magvető Könyvkiadó, Bp., 1964, 111–119.

bárha egyre többen próbálták-próbáltuk – így-úgy – tudatosítani, hogy személyében egyik legnagyobb élő költőnk tisztelhetnénk. Magam részéről a Napjaink című folyóiratban, amelynek sokáig a vers-rovatát szerkesztettem, szinte mindegyik számban közöltem ekkoriban egy-két Weöres-verset. Ezúttal az idétlen országos felháborodás szelét is igyekeztem a jó ügy vitorlájába fogni. Ha mindenki beszél az *Antik eclogáról*, akkor könnyűszerrel tudok közönséget szerezni, akiknek – „csapdába” csalva őket – a nagy költőről beszélhetek. Jó színészek nagy verseket mondtak (például a teljes *Istár pokoljárását*), egy mondat el is hangzott az inkriminált versről, aztán sok érdeklődő embernek méltó tálalásban bemutattuk Weöres Sándor pályáját. Mindent megírtam az általam személyében még nem ismert költőnek, elküldtem a helyi lapok hasonló értelemben fogant sajtóvisszhangját, jelezve, sajnáltuk, hogy végül nem tett eleget meghívásunknak és nem vett részt a – mondhatom – méltó ünneplésén. 1964. május 24-i dátummal levelet kaptam Weöres Sándortól:

Kedves Kollégám, megbocsásson, hogy egy hónapos késéssel köszönöm meg értesítését a szerencsétlen vers körüli boxmeccsről. – Tulajdonképpen vers-részlet, s az egész vers, ahogy a „Tűzkút” kötetben megjelent, már nem ilyen olcsó diákcsemege, melytől százezer kispolgár egyszerre versolvasóvá és megfellebbezhetetlen hozzáértővé válik.

Jobban szeretem a nem konkrét, lebegő, megfoghatatlan verseket: mert aki beléjük akar hatolni, fel kell hogy ajzza az intellektusát, fantáziáját, intuícióját, teljes emberi regiszterét. A sokat kárhoztatott „értelmetlen” verstől, ha valaki mégis meg akarja érteni: gazdagabbá lesz az olvasó, fel kell hogy emelkedjék. De az a nyomorúságos konkrét vers nem dolgoztatja meg az olvasót, nem kíván tőle erőfeszítést, áldozatot, lefekszik neki, mint... Na hagyjuk.

Azt hiszem, az idén még lesz alkalmam Miskolcra látogatni; feleségem ott akarja kezeltetni magát Petró Sándor doktor barátunkkal. Remélem, hogy beszélgetünk sok mindenféléről. Addig is köszönettel sokszor üdvözlöm Telesi Györgyit, Szekrényesit²³ és a többieket. Minden jót kíván szeretettel Weöres Sándor.

A történet poénja azután a következő. Nemsokára, amikor személyesen is megismerkedtünk, előhoztam sajnálkozva távollétét. Mire azt válaszolta: nem félelemből nem jött el, hanem attól tartott, hogy ha kérdezik, el kell mondania, hogy a vers nem is erotikus jelenet, hanem valójában vallásos költemény. És hát ez, 1964-ben még nagyobb „bűnnek” számított volna. Mára mindez mosolyogni való anekdotikus történet. Anekdota, amelyet – mármint a műfajt – Weöres Sándor nem szeret, sőt egy életen keresztül küzd versalkotásában ellene. Mégis ezúttal az anekdotába csomagolt levél és az utólagos kiegészítés éppen költészete lényegi sajátságára döbbsenhet rá.

Mert miről is szól – az *Antik eclogát* is magában foglaló teljes ív – a *Fairy Spring*? Egy európai kamasz a szerelmi élet idilli jeleneteiben önmaga léte-

²³ Dr. Petró Sándor divatos művészetkedvelő miskolci orvos volt. Telesi Györgyi, akkor a Miskolci Nemzeti Színház művésznője mondta az *Istár pokoljárását*, Szekrényesi Lajos szerkesztőtársam 1956 óta ismerte a költőt, ő kérte számomra közlésre a verseket.

zésére ébred rá, és ezzel egyben az embernek a létezésbe ágyazottsága is tudatosodik a számára; történetet prezentál, de metafizikát teremt ezáltal. Egy szüzesség elvesztésének a története és a szüzesség elvesztésének története: beavattatás a létezésbe. Nem lineáris elbeszélés, hanem a kiteljesedő erotikus események kiváltotta boldogság és gyönyörűség, borzadás és elsietés egymást kiegészítő folyamatának néhány történettel való jelölése. *Psyché* előképe. Ezúttal fiúszerepben. A „mocorgó”, „ébredni kívánó” szerelemtől ível a versciklus a „tapasztaló összesimulás”-ig. Jelenetekből történet, történetből élet, erotikából a létezés titkait érzékelő mitológia. Mindez egyszerre e versciklus, és általában a vers Weöres költészetében. Európai – írtam, a környezetrajzra utalva; egyetemes érvényű – mondom, a létezésben elhelyezett mitikus esemény értelmezéseként. Miként ezt a kortárs európai irodalommal szinkronban kitűnő kortársa, Szabó Lőrinc úgynevezett „mohamedes” versében²⁴ a személyes lét és mítosz keresztelési pontján megfogalmazta: „Ima a gyönyör, a gyönyör ima.”

A költőnek sajátos emlékezete van. Ritmusérzék? Szómágia? Asszociációs készség? Képpalkotás? A *Fairy Spring* esetében is népdal-ihlettől az antik költészet metrumjaiig, népi jelenettől a polgári „úriszoba” ismeretéig benne minden hagyomány és tapasztalat. De mindez csak technikai adottság, amelynek segítségével – művészetelmélete szerint – „az alaktalant formássá építi tudatos akarattal”, amely „az eredmény szépségéért felelős”.²⁵ Nála közegellenállás csak mindez (máskor röptető költői adottság, sokszor az alkotói lehetőség maximuma). Weöres mindezen szükséges adottság birtokában olyan ősi meghatározottságra ébred rá minduntalan, amelyben a létezés összefüggései, kapcsolódásai szikrázhatnak fel.

Az evidenciák természetességével világosít fel olyan összefüggésekről, amelyek benne élnek az emberben, csak nem merete tudatosítani jelenlétüket. A gyermek naivitásával felszabadultan mondja ki mindazt a Weöres-vers, amit a bölcsek évezredek óta is csak bizonytalanul fogalmazznak. Persze nem naiv művész ő: tudja pontosan azt is, amit a „bölcsek” leírtak. Természetesen „doctus” poeta ő is – a javából. Csakhogy amikor a vers születik a számára, akkor egy olyan emlékező mechanizmus dolgozik benne, amely a mesék, mítoszok, népdalok, barlangrajzok létrejöttét is ihleti, talán meg is előzi. Olyan lényegi összefüggések élednek benne, amelyekről a hagyományos gondolkozásban – és ennek következtében a hétköznapi életben – már tudomásunk sincsen, pedig mégis ezek szerint cselekszünk. Így alakult ki a hagyományban a bűntudat egy formája, amely a cselekvést szembeállította a normatív gondolkozással. Weöres nem cselekedeteket jellemez, hanem a cselekvéseket meghatározó összefüggések szemlélése alapján felszabadítja az embernek a létezésben való helykeresését.

²⁴ Egy régi esszékötetben Mohamed történetét találja keletről, nyugati interpretációban. William Bolitho (1890–1930) könyvében, *Twelve Against the Gods. The Story of Adventure*, amelynek IV. fejezete „Mahomet” élete. Első kiadása: 1929. Az 1945-ben a *Tücsökzene* elkezdése előtt *Hálaadás* címmel befejezett verset végül is a *Tücsökzene* megjelenése után, *Az üresek és a Mágusok vonulása* fordítása idején, 1948-ban adja közre Szabó Lőrinc, az általa is szerkesztett *Válasz* című folyóiratban.

²⁵ Weöres Sándor, *A vers születése (Meditáció és vallomás)*, in: *Egybegyűjtött írások 1–3*. Magvető Könyvkiadó, 1986, 1. kötet, 221., ill. 223.

Mint például a *Fairy Spring* esetében a „csodás kinyílás” eseményében ünnepli a mindenkor meglévő aranykort, amelyet bárki elérhet, ha a csodás kiteljesedést életelvé, „imává” varázsolja: „Ámor mondja: Boldog, aki az élet minden állapotában ugyanúgy küzd, sért, haragszik, mint az első egyesülésben: folyton a bizalom perceit éli, az ő-örök Aranykort.” Azt hiszem, ezzel igazolódik a versre vonatkoztatott „antik” jelző. A testeknek egysége. De Weöres nem áll meg itt; felfedez-megidéz ebben az idilli jelenetben valami mást is, lehet, hogy Kelet ihlete is kellett hozzá, végeredményében én mégis a keresztény világot érzékelem benne és általa. Lásd az V. részben. Idézem a teljes szöveget.

„Ámor mondja: – Engesztelő máglyatűz minden bántalomért és bánatért: ez a két szeretőnek rohama egymás ellen, valamennyi gátat áttörve, csak egy lassítja: akaratlan kímélet a másik iránt, ő maga sem tud róla. De párja semmitől sem szenved inkább, mint éppen e kímélettől, pedig benne is ugyanez lakik. Végül a kettő eggyé olvad, és mégsem egy: nem marad más feloldatlan, mint ez a tétova mozdulat: fátyol-vékony, mégis páncél-erős határ mindörökre; titok, melyben az irgalom a szerelemnél is hatalmasabb. Ez a pillanatnyi megingás, parányi késlekedés veti borúba, viszályba és szenvedésbe a világot; mégis nélküle a szerelem mindent rögtön elhamvasztana, tüzét az érzéketlen porszem se bírná – mondja Ámor.”

A kortárs magyar regényirodalom jelzi ezt, csakhogy szintén csak mint „hézag”-szindrómát, a diszharmoniót hangsúlyozva: Szentkuthy magatartásképletében a keresztény hagyomány megkötő erőként ellentozza a világ erotikus átélését (lásd a *Prae* című regény záró harmadának etikáját és a *Fejezet a szerelemről* című „maszkos” regényének tematikáját); Németh László pedig (utolsó regényének címébe is emelve: *Irgalom*) szembeállítja (hosszas alkotói vívódás eredményeként) az irgalmat a szerelem erotikájával; a nyugati világban ugyanakkor – ezzel ellentétben – a szexuális forradalom néven elhíresült szemléletváltozás, tagadás és lázadás egzaltációja zajlik. Weöres mindezzel egy időben a szexualitás születésének, a test kinyílásának apoteózisában harmonikusan találja meg az univerzális (binnen egyértelműen a keresztényi) létezés archetipikus meghatározottságát. Az irgalom – Szentkuthynál a *Prae* záró harmada vívódó etikájának kulcsszava – Weöresnél beleépül, részévé válik a szexuális kapcsolatban megszülető vallásos létállapotnak. Weöres a harmonikus létezés elővarázsolója: a keresztény korszak antinómiáját is természetes magától értődéssel oldja fel. Egyszerre, egyazon mozdulattal szeretkezik és imádkozik.

Joyce az ember mindennapi életében a hőszi kalandok jelenlétét fedezte fel. Weöres a jelen embere számára a metafizikus élményeket teszi érvényessé. Méghozzá a legmindennapibb ténykedésében. „Csak” azáltal, hogy e ténykedésnek méltóságot ad: dignum et iustum est. Arra ébreszt rá, hogy minden emberi mozdulat a rítus része, másrészt ezáltal minden egyes ember minden egyes mozdulata metafizikus meghatározottságú. Önmagunk méltóságáért harcolunk, ha tetteink rangját önmagunkkal elismertetjük.

Weöres költészete az Édentől Keletre az Éden emlékezetének tudatosítása. Azzal a rácsodálkozással néz szét minden versében, amellyel a létezése tudatára ébredt ember először tekinthetett világára. Amikor felbontotta a látványt és nevet adott tárgyakkal, rögzítette a jeleneteket, kereste a kapcsolódást ebben a – tudat rávetett fénycsóvjá előtt – hirtelen felbomló világban. A hajszából,

amely a modern emberre rászakadt, ő tudatosan lép az időn kívülbe. A tettben nem a lezajlás, de a mozdulat érdekli, a jelenetben nem a történet, de a katartikusan megszülető létezés. Ő nem a törvénykönyvvel érkező Mózes, de a táncoló Dávid.

A versek átértékelése az életmű kompozíciójában. Ha nemcsak az egyes verset nézzük, hanem a kompozíciót, amelybe különböző alkalmanként más és másként helyezi bele költője az adott költeményt – sajátos alkotás-lélektani tanulságot is levonhatunk. Az *Egybegyűjtött írások*²⁶ tanúsága szerint maga a *Fairy Spring* is eredetileg 1946 és 1961 között keletkezett különálló versek kompozíciója, de ennél az összegezésnél sem áll meg, az *Antik eclogát* (a *Fairy Spring* darabjaival együtt) egy évtized múlva tematikusan szerkesztett válogatott verseinek kötetében, a *III vers* címűben²⁷ a *10 vers a szerelemről* ciklusba építi. A háborút követő kötete, *A szerelem ábécéje Ajánlásával* indítja a sort, beleépíti a *Grádicsonk éneke* ciklus tengelyéből ismert, a szeretkezés rítusát rögzítő *Kettős szobort*, a *Merülő Saturnus* kötetből pedig a *Carmina Mystica* című, középkori örmény szerzetesnek „tulajdonított” énekciklussal zárja: *A lélek éjszakája* címmel. Bata Imre (akkoriban Weöres kötet-összeállításainak segítője) könyvében²⁸ jelzi a versek átértelmezhetőségét a ciklus-szerkezetváltás hatására: a ciklusban egyesülnek a szerelemről legfontosabbat elmondó versek. A varázslatos kinyílás fokozatai helyett itt elsődlegesen a szerelem metafizikája válik nyilvánvalóvá. Ahogy a *Fairy Spring*ben az „Amor mondja” kezdetű prózaversek adják a „távlatot”, az „imát”, most a versek együttese szövi önmagából ezt az egyszerre „jelenetet” és „metafizikus tapasztalatot”. Az élet teljes ívét és az ember kozmikus elhelyezkedését, egyben a most-pontokra szakadt élettörténetbeli leosztottságát. A vers így egyszerre lesz a testi szerelem éréseinek, átélésének és mulandóságának konkrét megjelenítése és emlékműve.

Imádottamban alszom,
magzata és halottja.

Az együvé tartozás friss öröme fogja keretbe a kezdet és a vég, az alfa és az ómega jelzését. A létezés alapvető lényegéről vall ezzel a kerettel a költő. Weöres a *10 vers a szerelemről* ciklus összeállításakor összegezõ személyes „alkonyi” létállapotban ezt a megosztottságot (deli férfi – búcsúzó öreg) egyesíti (miként ifjonti verseiben a gyermek rácsodálkozó szemét és a mulandóság melankóliáját: *Valse triste, Öregek*). Egyszerre idézi az élményt, éli át az emberi sors ívét és búcsúzik – imádságos glóriába fogva – a testi gyönyört is magában foglaló létezésétől.

Mintha a Salvador Dalí csodálatos fiatal aktja előterében felrévedõ bölcs öreg elefántot látnánk. Így búcsúzik Weöres is, fenséges derúvel – és közben újra kezdi az életet. A történet időbeli, melyen átsüt az időtlen lényeg. Mert ebben a költői világban egyszerre van jelen a folyamat, a tett és annak „égi mása”.

²⁶ Weöres Sándor, *Egybegyűjtött írások, I-II*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1970, II. k., 349–359.

²⁷ Weöres Sándor, *III vers*, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1974

²⁸ Bata Imre, *Weöres Sándor közelében*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1979

Egyszerre bukolikus történet (antik mezben biedermeier idill), *Erato*-beli izzó szeretkezés és metafizikus eszmélkedés. Bukolika – metafizikus erőterben.

Túl a feledés szokásos évtizedén, a feltámadás dicsőségével övezzük immár Weöres Sándor költészetét. Egymás farkába harapó konferenciák sietnek pótolni a veszteséget, mely szinte kifejejtette életünkben egyik legnagyobb klasszikus költőnk jelenlétét.

Látnok költőnk, Ady Endre Weöres századának nyitányaként mintha előre jelezte volna a Pusztába Kiáltóként ennek a költészetnek az eljöveteletét. Nála jelentkezik a balladás álomból a szeretkezésben imádkozásig: a kinyílás hajszáktól, szerepektől megszabaduló kozmikus bukolikája. Az első igazi Ady-kötet, az *Új versek* első verse (*A mi gyerekekünk*) mintha éppen az *Antik ecloga* Weöresét idézné meg.

Ha jönnek az új istenek,
Ha jönnek a nem sejtett órák,
Valamikor, valamikor,
Kipattannak a tubarózsák
S elcsattan hosszú csoda-csók.

Mások lesznek és mink leszünk:
Egy napvirág-szemű menyasszony
S egy napsugár-lelkű legény.
A tubarózsa illatozzon
S áldott legyen a mámoruk.

De ha ez csak csalóka ötletnek tűnnék fel, idézem a másik Ady-verset, ugyane kötetből: *A másik kettő* című éppen a héja-nászos, feloldhatatlan izzású szerelemmel szemben a *Fairy Sringet* előlegező, egészségesen önmaguk kapcsolatára ébredő szerelmeseit láttató költeményt.

S piros kertekből, úgy tetszik nekünk,
Közélg egy leány és egy ifju ember
S mi, ím, egyszerre forrón ölelünk,
Nagy szerelemmel.

Ha így olvassuk Adyt, benne van már költészetében az ekkor még büszkén vállalt – Arany Jánosra visszaütő – balladás tépettség, hajsza mögött az ihlető, értelemadó őskép előre való megjelenése, ember emberrel való találkozásának nemcsak a paradicsomi létre visszafájó, de egy új poétika megérzését sugalló, az univerzum egészében láttatott jelenlét lehetősége is.

Weöres költészetében éppen ez az egység éled meg. Bárha tudatosodik a részlet (a leosztottság), a költő emlékezetében az egység él, amikor nincs külön szó, ritmus, kép, törvény. Ez adja a vers összképét, egyszerre erotikus-velásos sugallatát.

Megidézi a konkrétat is, hogy kibontsa a lebegőt, a megfoghatatlant. Csak-hogy a kettő ritkán választható szét ennyire könnyen egymástól. Mint ahogy – ő maga írja – kompozícióba szervezve már az *Antik ecloga* sem ilyen „konkrét” vers. Ugyanakkor néprajzi, mitológiai, kultúrtörténeti ismeretek birtokában

szinte minden „lebegő, megfoghatatlan” Weöres-vers konkréttá is válik. Ne is a konkrétság ellenében keressük a lebegést, a megfoghatatlanságot. Éppen *a kettőt egyben*. A mesékben, a jelenetekben a lényegi meghatározottságot, az „emlékezés” csodáját. Emlékezést a rendre, amely éppen felbomlásával testesül életté, hogy a tudatban ismét jelentkezve a jelen életet hangolja harmonikussá. Így a vers nála állandó áttűnés a konkrétból a megfoghatatlanba és vissza. Lebegés: az archetípus és a mese között. Ebbe a lebegésbe vonja be olvasóit, átélőit, akik belé akarnak hatolni versei világába.

De nemcsak versei világába hatolhatunk ezáltal, hanem a személyes létezés rejtelmébe is. És személyes önmagunkon át – a világ labirintusába. Otthont teremtve az egyesnek a végtelenben. Mondjam: hermeneutikai élménnyel kecsegtet, ha idézett levelének tanácsát megfogadjuk: „aki beléjük akar hatolni, fel kell hogy ajzza az intellektusát, fantáziáját, intuícióját, teljes emberi regiszterét”.

A köztudatban azért csodáljuk a költőt – technikájáért: a költői mindent tudásért –, amitől épp szabadulóban van. Mert ő éppen azért lesz költő, hogy visszavezessen abba az idilli állapotba, amikor nem a részletek poklában élünk, és az ember valamilyen teljességben, kozmikus harmóniában létezhetett. Volt ilyen? Vagy lesz ilyen? Emlékezet valóban ez, vagy a nosztalgia egy sajátos esete? Csak a nyugati gondolkozás hézagainak kitöltése, mint évtizede hittem? Mindenesetre az emberlét nagyszerű esélye. Amelyet a mi irodalmunkban éppen a tragikus élethelyzetek költője, Ady álmodott meg színrelépése pillanatában. A Weöres által beteljesített esély hitelesítette az Ady-költészet sorsba ágazott, hajszának kitett, a történelemben eszmélkedő tragikusságát. Ady jóslata pedig bejelenti, felvezeti, áldásával kíséri a szerelmi kinyíláskor fogant emberi imádságot, a Weöres költészetében tragédiákon túl katartikusan érvényesülő harmóniát, kozmikus bukolikát.

Magam a körünkbe visszaérkezett költőt az egyik emlékezetére rendezett konferencián két bibliai látomással érzékeltetve köszöntöttem, jellemezve költészetének egyetemes gondolkodói jellegzetességét. Két idézettel, amelyeket az utóbbi időben éppen a Weöres-modell követésében idézgettem tanulmányaimban. Most visszaadtam magának a modellalkotó mesternek jellemzéseként.

Ezekiel 40 (1–5):

Száműzetésünk 25. esztendejében, az év kezdetén, a hónap tizedik napján, a város elfoglalása után a tizennegyedik évben, éppen azon a napon fölöttem volt az Úr keze. Elvitt isteni látomásban Izrael földjére, és letett egy nagyon magas hegyre. Ezen a hegyen olyasmi tárult elém, mintha dél felé város épült volna. Odavitt és lám, ott volt egy ember, aki mintha ércből lett volna; lenzsínort tartott a kezében, meg egy mérővesszőt, és ott állt a kapuban. A férfi megszólított: „Emberfia, jól nyisd ki a szemedet és a füledet! Nagyon figyelj mindenre, amit majd mutatok, mert azért kerültél ide, hogy ezt megmutassam neked! Mondj el Izrael házának mindent, amit csak látni fogsz.” És lám, a templomot fal vette körül minden oldalról.

Izajás 65 (17–25):

Mert új eget és új földet teremtek; a régi feledésbe merül, és eszébe se jut többé senkinek.

Örüljetez és ujjongjatek azon mindörökké, amit majd teremtek! Mert Jeruzsálemet „öröm”-nek teremtem és népét „ujjongás”-nak.

Örömöm telik majd Jeruzsálemben és ujjongani fogok népemen. Nem haltszik többé benne sem sírás, sem jajkiáltás.

Nem lesz többé benne olyan gyermek, aki csak néhány napig él; sem öreg ember, aki ne töltené be élete napjait. Mert a legfiatalabb is százéves korában hal meg; s aki nem éri meg a századik évét, az már átkozottnak számít.

Házakat építenek, és ők laknak benne; szőlőt telepítenek, és ők élvezik gyümölcsét.

Nem azért építkeznek, hogy más lakjék benne; s nem azért ültetnek, hogy más egye gyümölcsét. Mert népem életkora hasonló lesz a fák életkorához; és választottaim maguk veszik hasznát kezük minden munkájának.

Nem fáradoznak majd hiába, és nem a pusztulásra szülik gyermekeiket, hanem az Úrtól megáldottak nemzedéke lesznek, s gyermekeik is velük egyetemben.

Még mielőtt szólítanának, már válaszolok; még be sem fejezik szavukat, már meghallgatom őket.

Együtt legelészik majd a farkas és a bárány; szalmát eszik az oroszlán, akár csak az ökor; és a kígyónak por lesz az eledele. Sehoh nem ártanak, és nem pusztítanak az én szent hegyemen – mondja az Úr.

És bárha a Sacco di Roma és a német parasztháború kortársai szemében koruk a pusztítás kirívó évszázada lehetett, utókoruk mégis a Sixtus-kápolna, és az Isenheimi oltár létrejöttével jegyzi a korszakot. A fizika és a metafizika erővonalainak megcsavarodása és összefonódása reprezentálhatja-e majdan Guernica, Auschwitz, Katyń és Hirosima évszázadát? Be tudja-e fogadni valamely eljövendő nemzedék a személyiség megépíthetetlenségét és hitének elvesztését oly igen átélő szöveg ellenpontozottságát felvető nyilvános confessiót? Idézem az egyik legpusztítóbb háború kitörésének kezdetén elhangzott hűsvéti rádiószöveget, Szabó Lőrinc megfogalmazását: „Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nemegyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai.”²⁹

Reménykedjünk! A vészeken túltekintő látás belefoglalhatja a lepusztultság ellenkezőjeként létszemléletébe az ünnephez vezető derű rejtekútját. A huszadik század nagy európai költőinek küzdelmes poétikai útkeresése éppen efelé gyűrűzött, és ezt találta korábbi küzdelmes útjának felváltásaként az *Énekekben* Ezra Pound, és ezt élte meg költői születése pillanatától életműve teljességében az általunk ma végre méltán ünnepelt egyetemes költőzseni, Weöres Sándor.

²⁹ Szabó Lőrinc, *Isten és a világ*, in: *Uó, Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*, Osiris Kiadó, Budapest, 2013 (Osiris Klasszikusok), 566.

Dobos Marianne

Weöres Sándor létrája

(„Meghalok, mert nem halok meg”)

„Mindig csak egyszer. Mindig először, mindig utoljára. Nem a törvényt keresni. Szabadnak lenni. Nem alkalmazkodni. Elhatározni. Nem a megszokás. A váratlan. A kaland. A vesztély. A kockázat. A bátorság (...) a küszöbön állni. Folytonos átlépésben lenni. Élve meghalni, vagy meghalva élni. Aki ezt elérte, szabad. És ha szabad, belátja, hogy nem érdemes mást, csak a legtöbbet.”

Ezt a Hamvas Bélától (a *Summa Philosophiae Normalis*ból) vett idézetet mottóként választottam, mert ez a néhány sor magában foglalja mindazt, amit Weöres Sándor így köszön meg neki *A teljesség felé* című munkája bevezetésében:

„Hamvas Bélának mesteremnek köszönöm, hogy megírhattam ezt a könyvet: ő teremtett bennem harmóniát.

E könyv arra szolgál, hogy a lélek harmóniáját megismerhesd, és ha rád tartozik, te is birtokba vehesd.

Az itt-következők nem újak, nem is régiek: megfogalmazásuk egy kor jegyeit viseli, de lényegük nem-keletkezett és nem-múló. Aki a forrásvidéken jár, mindig ugyane virágokból szedi csokrát.”

Majd összegezésként az utolsó mondatában kinyilvánít, a magában megtalált harmóniát kívánva továbbadni: „Az itt-mondottaknak nem az a rendeltetésük, hogy elhidd őket, hanem hogy igazi lényedre, igazi világosságodra eszméltesselek.”

A weöresi csokor színpompáját sokféle virág alkotja. Ezeknek nem-

csak összehatása meghatározó, de szálanként mindegyikük külön-külön is figyelmet érdemel.

„Vonaton utaztam, harmadosztályon. Felszállt egy apáca, rengeteg csomaggal: holmit vitt egy új gyermekmenhely berendezésére.

Szemre nem volt rajt semmi figyelemreméltó, de lénye tündökölt: őt már nem érintette a földi élet, ami nem gátolta abban, hogy jobban tevékenykedjék, mint akik az élettől százfélét akarnak.

Megszólítottam: Megvan-e minden csomagja? Elgondolkozott és számolni kezdett: »Egy, kettő, három... nyolc, kilenc«, aztán saját magára mutatott: »tíz«. Őneki már csak poggyász volt a saját teste is.

Ez az együgyű, tehetetlen, szórakozott kis szolgáló nagyobb hatalom, mint a föld minden fegyvere együttvéve.”

(Találkozás egy teljes-emberrel)

Gondoljuk meg, lehet-e tömörebben, szebben, költőibben megfogalmazni, mit jelent az időbeli és az időtlen világ találkozása?

Mert ezzel a tizedik poggyásszal érkezik az ember a változó létbe, a változó „van”-ba, és végül nélküle az állandó „van”-ba: az „öröklétbe”.

Az út arról szól, hogy nincs vége. Aki üdvözülni akar, annak mindig tovább kell mennie rajta. Ilyen egyszerű ez, de egyben ilyen nehéz is.

„Ami az úton el nem indult, vagy ami az út elején van – a kő, a cse-csemő – még nem szerzett magának

semmi kincset és önmagában-véve szeretetre méltó. S a teljességbe érkezett lény, aki szerzett kincseit már magába-olvasztotta és éppúgy nincs semmije, mint a kőnek, vagy a cse-csemőnek: szintén önmagában-véve szeretetreméltó. S a még el nem indult, s a már megérkezett: azonos.

A gyarapodás útján járó embert, aki félig megszerzett csonka kincsek alatt roskadozik, csak az idéltlen kincsek csábereje okozta tévedésből lehet szeretni, vagy rokonság kapcsán, vagy részvétből, vagy a végtelen szeretet hófok-nélküli tökéletes egykedvűségéből.” (Vándorúton)

Vándorútjukon az emberek gyakran elfelejtik a valóságot és csak a szavakra emlékeznek, pedig nem a szavak számítanak, a lényeg a szavakon túli valóság.

Kérdés, hogyan lehet megérteni, sokkal inkább hogyan lehet érzékelni ezt a „szavakon túli valóságot”?

Hadd ragadjam ki azt a szálát a csokornak, amely talán nemcsak szerintem, de valójában is, leginkább közepén van annak, és a többivel körberakva a legmeghatározóbb része is egyben, és ez adja az egésznek a harmóniáját.

Hogyan érthetjük meg a halál folyamatát, és hogyan állhatunk szemben félelem és elégedetlenség nélkül a megmásíthatatlannal? „Mindenki meghal, de senki sem halott” – ez a buddhista idézet vezet egy a dalai lámával kapcsolatos gondolkozás felé: a mulandóságról elmélkedve azonban azt is megosztja velünk, hogyan érthetjük meg a halál folyamatát, s miként viszonyulhatunk félelem és elégedetlenség nélkül ennek megmásíthatatlan tényéhez. Bölcs és együtt érző szavait Lopszang Cshökji Gyelcen, az első pancsen láma *A köztes lét veszélyes szurdokaiból való*

megszabadulás kívánságai, melyek által a hős megszabadul a félelemtől című verséhez köti. Ez a mély tanítást hordozó, több száz éves költemény alkalmat ad arra, hogy nemcsak az elmúlással kapcsolatos érzelmekről, de a meghalás folyamatáról is kifejtthesse gondolatait.

„A halálra való tudatosság témaköre három alap, kilenc ok és három döntés köré szerveződik a keleti filozófia szerint. Az első alap: a halál elkerülhetetlenségén való elmélkedés.

1. Mivel a halál mindig bekövetkezik, azaz nem lehet elkerülni

2. Mivel az életet nem lehetséges meghosszabbítani, és az folyamatosan hanyatlík

3. És mivel életünk során is alig van időnk gyakorolni

Az első döntés: El kell végezniem spirituális gyakorlataimat.

A második alap: A halál idejének bizonytalanságán való elmélkedés.

4. Mivel nem tudhatjuk, mennyi időt töltünk el ezen a világon

5. Mivel a halálra számtalan, az életre azonban csak néhány ok vezet

6. Mivel a halál időpontja a test sérülékenységeiből adódóan bizonytalan

A második döntés: Most kell elvégezniem a gyakorlatokat.

A harmadik alap: elmélkedés azon, hogy a halál bekövetkeztekor csakis a megfelelő spirituális gyakorlatok segíthetnek.

7. Mivel a halál bekövetkeztekor barátaink nem segíthetnek nekünk

8. Mivel a halál bekövetkeztekor az anyagi jólét nem jelent segítséget

9. Mivel a halál bekövetkeztekor testünk nem jelent segítséget

A harmadik döntés: Arra törekszem, hogy a gyakorlatok által megszabaduljak a jelen élet csodás dolgaihoz fűződő minden kötelességtől.”

Mert az összetett dolgok mulandóak. Szent Lukács evangéliumában olvassuk Simeon tanúságtételét Jézus bemutatásakor a templomban. Amikor karjaiba vette az Isten Fiát, magasztalásul mondotta:

„Most bocsátod el, Uram, szolgálodat a te igéd szerint békességben mert látták szemeim az üdvösségedet melyet minden nép színe előtt készítettel világossággul a nemzetek megvilágosítására és dicsőségére népednek Izraelnek.”

Az imádkozó ember pedig esténként ma is ezekkel a sorokkal teszi meg Istennek a saját vallomását, hálát ad a kapott kegyelemért és búcsút mond az ébredésig.

Szent Pálnak a Filippi levelében olvasható:

„Mert számomra az élet Krisztus, a halál pedig nyereség. De ha az életben maradás az eredményes munkát jelenti számomra, akkor nem tudom, hogy mit válasszak. A kettő között vívodom, szeretnék Krisztussal lenni, mert ez mindennél jobb lenne, tiértetek viszont szükségesebb, hogy a testben maradjak. Mivel meg vagyok erről győződve, tudom, hogy maradok és együtt maradok mindnyájatokkal a ti előrehaladásotok érdekében, vagy hitből fakadó örömetökre, hogy még inkább dicsekedhessetek velem Krisztus Jézusban, amikor újból elmegyek hozzátok.” (Fil.1. 21–26)

A Saváriában született, 316–397 között élt Tours-i Szent Mártonhoz írja későbbi életrajzírója, Sulpicius Severus levelében: „Tudjuk ugyan, hogy Krisztus után vágyakozol, de jutalmad megmarad, és nem lesz kisebb akkor sem, ha később nyered el. Szánj meg

hát minket, akiket elhagyni készülsz!” Ekkor siránkozásuktól megrendülve Márton maga is könnyekre fakadt, mert Istennel teljesen egyesült lelke készséges volt a segítségükre. Mintegy a siránkozóknak válaszolva így imádkozott az Úrhoz: „Uram, ha népednek még szüksége van rám, nem vonakodom a munkától. Legyen meg a Te akaratod!”

Ez az élet pedig – ahogyan Szent Pál a Galata levélben fogalmazza –: „Krisztussal együtt keresztre vagyok szegezve. Élek én, de már nem én élek, hanem Krisztus él bennem.”

Ez a tüzet fogott élet boldogsága. Keresztes Szent János és Avilai Szent Teréz, akinek 2015-ben fogunk születése 500. évfordulójáról megemlékezni, együtt voltak Avilában a Megtestesülés kolostorában, amikor a lelki tapasztalataikat egyeztetve, megbeszélve hasonló versben fogalmazták meg ezeket az érzéseiket.

Szent Teréz művét Weöres fordította: *Vers, mely az önmagában érzett Isten-szerelem tüzeből született.*

Az isteni szeretet gúzsza köti szívét, mely azt szabaddá teszi, de egyben rabságát jelenti szívében az Istennek.

Hosszú és siralmas számára az élet, a földi száműzetés ideje, melynek édes szerelemmel várja a végét, az életadó halált. Minden versszak végén ott a refrén: „meghalok, mert nem halok meg”. Terhére van az élet, várja az édes elmúlást, mely a valódi létbe vezet. Az elmúlás lesz számára a valódi lét, addig pedig:

„Távol Tőled, Mindenem, mily élet, mely rám talált, hol a legnagyobb halált, nem-sejtettet szenvedem? Szánakozom lelkemen, nyomorúságom körülvevett, meghalok, mert nem halok meg.”

„A lelkünk egy hernyó, mely életre kel, midőn a szentlélek melege felébreszti, ő pedig kezdi felhasználni az általános segítő kegyelmet, amelyet Isten mindnyájunknak megad, s hasznára fordítja a kegyelem eszközeit, melyeket az egyház biztosít: gyón, áldozik, jó könyvet olvas, elmélkedik, míg meg nem nő. Amint ugyanis a lélek, ez a kis hernyó megnőtt, elkezd fonni a selymet s építi házát, melyben meg kell halnia. A mi életünk Krisztus, Ő Szent Felsége legyen a mi lakásunk. Ugyanis az egyesülés imájában Benne lakunk. Önmagunkból vegyük el és adjunk, amint teszik azok a kis selyemhernyók. Adjuk oda önszeretetünket, akaratunkat, a földi dolgokhoz való ragaszkodásunkat, az elmélkedést, engedelmisséget. Mikor belemerül ebbe az elmélkedésbe és teljesen meghalt a világ számára, akkor kirepül fehér pillangó formájában. Emészti a vágy, hogy Istent méltóan dicsőíthesse; szeretne megsemmisülni és ezer halált halni érte. Most már semmibe sem veszi azt a munkát, amit hernyókorában végzett, mikor szép lassan szövögette gubóját. Most már kinőtt a szárnya. Hogyan haladhatna most lassú lépésben, mikor repülni képes? A világ oly undort kelt a lélekben, hogy vágyva vágyódik eltávozni belőle; s ez a vágy rendkívül fájdalmas lehet. Folyton gyakorolja magát abban, hogy akaratát Istennek alárendelje, de ez nála még sok lelki küzdelembe és sok sírásba kerül. Erről még nem tehet, mert még nem kapott több kegyelmet. A lélek teljesen Isten kezére bízta magát, s szeretete akkora, hogy csak egy dolgot tud kívánni: azt, hogy tegyen vele Isten, amit akar. Ebből az egyesülésből a lélek, anélkül hogy megértene, miként történt, úgy távozik, mintha Isten egy titkos pecsétet nyomott volna rá.

Ezen a szinten a lélek belátja, hogy az Isten jobban tudja azt, hogy mit tegyen, mint ő azt, hogy mit kívánjon. Az egyesülésnek rövidebb útja az egyesülési ima kegyelme. A hosszabb út a természetes egyesülése, vagyis az erénygyakorlaté, ezen az úton évek hosszú sora alatt, folytonos kitartó erénygyakorlattal jut el az ember odáig, hogy nem ismer más akaratot, mint Istenét. Ezen a hosszabb úton a »hernyónak« önszeretetünk meghalása természetesen fájdalmasabb; ott a misztikus egyesülésben egy pillanat alatt elég az isteni szeretet lángtengerében. Tőlünk az Úr csak két dolgot kíván: azt, hogy szeressük Ő Szent Felségét és szeressük embertársunkat. Ha e két parancsot tökéletesen teljesítjük, akkor egyesülve vagyunk Vele. Legyetek meggyőződve, hogy minél jobban haladtok előre a felebaráti szeretetben, annál jobban fogtok haladni az Isten iránti szeretetben is. Ő Szent Felsége ugyanis annyira szeret bennünket, hogy jutalmul felebaráti szeretetünkért ezerféle úton-módon fogja megnövelni azt a szeretetet, amellyel neki tartozunk.”

(Összeállítás Avilai Szent Teréz *A belső várkastély – Az ötödik lakás* II. fejezete alapján)

A misztikus élményekről lexikonyszerű összefoglalással akár az interneten is olvashatjuk: első közös vonásuk a kimondhatatlanság, megfogalmazhatatlanság. Az élmény átélői nem találnak szavakat, fogalmakat szellemi tapasztalataik kifejezésére, ezért gyakran élnek hasonlattel és szimbólumokkal. A misztikus kijelentések (különösen a zen-buddhizmusban) paradoxak. A nyelv hétköznapi valóságunk visszatükröződése.

Eredendően túlélési harc során jött létre, hogy az emberek megérthessék egymást. A lelki, transzcen-

dentális (érzék feletti) „háttérről”, ahová a misztikus behatol, a nyelv nem képes megfelelően tudósítani

A misztikus tapasztalatok másik közös vonása, hogy megszűnik a tér és az idő. Az átélő személy úgy érzi, hogy maga mögött hagyja tér és idő hétköznapi világszemléletünk számára alapvető korlátait. Így már világos, hogy az élmények nem önthetők szavakba, hiszen minden konkrét leírás térhez és időhöz tapad.

A harmadik közös vonás az egység élménye. A misztikus megtapasztalja, hogy közte és a dolgok között nincsenek korlátok. Nem oldódik föl bennük, de érzi, hogy valójában minden Egy. Ennek magasabb formája a kozmikus egység élménye, az unio mystica, az ember egyesülése Istennel.

A negyedik közös tulajdonság a szentség élménye, ami mélyen átélt pozitív lelkiállapottal jár. Alázattal ismerjük föl a világ lényegét, értelmét és mélységét. Goethe *Faust*jával szólva, ámulattal fedezzük föl, hogy mi az, ami „legbenső lényegében összetartja a világot”.

Bár a misztikus élmények igen illékonyak, átélőik mégsem érzik azokat szubjektívnek, ellenkezőleg: megvannak győződve élményük valódiságáról. Azonkívül a misztikus élmények mélyreható változásokat hoznak a személyiségben, egyértelműen gyógyító hatásuk van.

A misztikus élmény elősegíti a személyiség integrációját, utat nyit az alkotóerő számára, elmélyíti megértésünket, türelmünket és szeretetünket. A pozitív beállítódás révén életünk gazdagabbá válik, segítőkészségünk,

felelősségérzetünk a teremtés megőrzése iránt egyre jobban kibontakozik. A misztikus élmény hatással van a világszemléletre is.

Minden idők legnagyobb misztikusának, Szent Teréznek az élete és írásai azt az új életet mutatják, melyet Krisztus élt benne. Ő megtalálja a szavakat is, melyekkel beszélni tud az Istenhez vezető útról.

Weöres Sándor ennek a versnek a fordításával rátalált saját világképének harmonizációjára. Számomra filológiai problémaként jelenik meg a kérdés: ily nagy fordítói életmű ellenére miért csak ezt az egyetlen versfordítását adta közre. Talán ebben az egyetlen fordításban élte ki az élet imává formálásának teljességét?

Sokkal inkább azt hiszem, hogy úgy Avilai Szent Teréz, mint Keresztes Szent János minden sorát ismerte, sőt saját műveiben fel is használta azokat.

„Örömöm sokszorozódjék a te örömödben.

Hiányosságom váljék jósággá benned.

Egyetlen parancs van, a többi csak tanács: igyekezz úgy érezni, gondolkodni, cselekedni, hogy mindennek javára legyél.

Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.

Az igazság nem mondatokban rejlik, hanem a torzítatlan létezésben.

Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában.”

Felszeghi Sára

„Mindegy, hogy rég volt vagy nem-rég”

Weöres és az öregség

„Még nem ismertem, mikor egy újságban, gondolom, a Pesti Hírlapban megjelent az Öregek, az ő arcképével, akkor még diák volt, diáksapkás képe volt ott. A vers mindjárt megkapott, mert ritkán hallani ilyen őszinte érzést, és főleg fiatal embertől, az öregek iránti szánalmat” [1] – írja Kodály Zoltán az Öregek című versről, melyet Weöres tizenöt évesen írt, és Kodály zenésített meg, de a *Valse triste* című vers megírásakor, mely az öregség, az élet, a halál, a zene és a tánc verse, alig múlt húszéves.

Mi készítené egy fiatalembert, hogy ilyen témát válasszon, hogy az öregség úgy éljen benne, mint a betegség, a félelem és a halál, nem pedig a kiteljesedés szinonimája?

A különböző kultúrákban és történelmi időkben az öregség megítélése más és más volt. A régi magyar és a keleti kultúra csak az idős embert tekintette teljes embernek, és nagy becsben tartotta, igazi értéként kezelte, a tudás, a bölcsesség, a kiteljesedés, és nem a betegség vagy halál gondolatát társították az öregséggel. Vannak kultúrák, ahol ez a szemlélet még ma is él, bár a világon egyre inkább azt vallják, hogy „a jövő a fiatalság kezében van”. Ennek ellentmondani látszik Európa előregedő társadalmá, így joggal merül fel a kérdés, hogy „a jövő az öregek kezében van?”.

A fiatal Weöres Sándor az idős emberekkel kapcsolatos tapasztalatait a harmincas évek Magyarországon szerezte, ahol a hagyományok tisztelete mellett nyilván jelen vannak a világot átfogó gazdasági recesszió következményei, többek között az ezen a téren változó, mindinkább a fiatalság felé forduló szemlélet is. Természetesen, ennek a látásmódnak számos más összetevője is van, gondoljunk csak arra, hogy a költő gyermekkorában sokat betegeskedik, így aztán korán megismeri a betegségtől, haláltól való félelmet. Egyedüli gyermek, aki gyakori betegsége miatt nem tud iskolába járni, magántanulóként végzi tanulmányait, így az egyedüllétet és a magányt is megtapasztalja. „Az ablakból néha elnézem őket”, írja az Öregek című versében, és kitűnő megfigyelőképességével könnyen felismeri sorközösségét az idős emberekkel, empátiával gondol rájuk, hiszen „Oly árvák ők mind...”, írja, oly árvák, akárcsak ő. Nem zárhatjuk ki azonban azt sem, hogy Weöres rendelkezett már gyermekként a „cor senilé”-vel, azaz az öregkor bölcs szívével, mert erre utalnak az e témában írott korai versei.

Ezek a versek szomorú, lemondást, elmúlást sugalló versek: „úgy állnak búsan, csüggeteg, / mint hervadt őszi levelek / a sárga porban.” (Öregek), vagy „...ha az utcán bottal bandukolnak, / idegenül néz a napsugár is” (Öregek). A *Valse triste* című versének már a címe is ezt a hangulatot tükrözi. A szomorú szó a lemondást, elmúlást jelenti, ennek ellentmond a *keringő*, mely az életet,

a forgatagot, a pezsgést jelképezi, de ezzel még inkább kihangsúlyozza a költő a szomorúságot, az elmúlást.

A versek színei még fokozzák ezt a hangulatot, melyek sötét hideg tónusúak: „hűvös és öreg az este” vagy a „gyors záporok sötéten” (*Valse triste*), „vacogó szél” (*Öregek*), „a kék kőkény” (*Valse triste*), melynek sötét tónusa a hideg, a távolságtartás színe és az elmúlást hangsúlyozza.

Az ilyen témájú verseiben általában egy külső és egy belső kép párhuzama lelhető fel. A külső képet, a tájat sötét tónus és hangulat uralja, ezt erősíti meg a hangutánzó szavak: „csörög a cserje teste” (*Valse Triste*) vagy „a jég reccsen a patakban” (*Haláltánc*), de a hideg érzetét kelti az egész vers: „A fagyos fák kérge pattan”, „Mindenfelé csupa hó” (*Haláltánc*), ami ugyancsak az elmúlást szimbolizálja. A belső kép, a lélek azonosul a tájjal, amit az *Önarckép* című versében így fogalmaz meg:

*„Cselekszem és szenvedek, mint a többi,
de legbenső mivoltom maga a nemlét”,*

és ezt a magányérzetét kelti a *Valse triste*, illetve az *Öregek* című verse is.

A külső és belső képek a versben végigvonulva hol különválnak, hol egybeolvadnak, jól szimbolizálva a költő lelkiállapotát.

Az öregség és az elmúlás gondolata végigkövethető ezekben a versekben. Az idős ember és az est párhuzama: „Hűvös és öreg az este” (*Valse triste*), vagy az őszi falevelekkel való összehasonlítás: „hervadt őszi levelek a sárga porban” (*Öregek*), a fizikailag és lelkileg leépült ember: „Remeg a venyige teste” (*Valse triste*) vagy „csupa váz és bőr maradtam” (*Haláltánc*), a csonttá aszott öreg, aki didereg és magányos, nemcsak a hidegtől, de az elhagyatottságtól is fázik.

A termékenység, az élet elmúlását jelentik az „Elhull a szüreti ének” és „Elhull a nyári ének...” (*Valse triste*) „kötényemben almát hordtam” (*Haláltánc*), melynek hangulatát Petőfinél („elhull a virág...”) és Berzsenyinéél („Hervad már ligetünk, s díszei hullanak”) egyaránt fellelhetjük, de amíg náluk az ős szelíd tónusa dominál, itt a tél komor hangulatát idézi.

A test és lélek töpörödését, az öregséggel megjelenő fizikai leépülést jelzi a „Kuckóba bújnak a vének” (*Valse triste*), „zörgős Miska”, „csupa váz és bőr maradtam” (*Haláltánc*) verssorok. A „Kuckóba bújnak a vének” (*Valse triste*) azonban mást is jelent. Egyfelől jelenti azt, hogy az öregek már nem házba, hanem „kuckóba”, azaz kis helyre húzódnak. Ez egyben az elmagányosodás jelképe is, mert egy kuckóban csak egyedül fér el, bújnak el az idős ember, aki, mint ahogy az *Öregek* című versében írja: „Oly árvák ők mind...”, vagy „Úgy élt szegény már, / mint puszta ház”, vagy „árva, se párja...” (*Vénülő férfi*), „Volt nekem párom, foszlós kalácsom” (*Öreg szekeres*), és ez a magány az egyik legsúlyosabb teher az idős ember számára. Egyik betegem mondta: „az én gyerekeim mindent megvesznek nekem, több milliót költenek rám, pedig nekem csak az kellene, hogy leüljenek mellém, megfogják a kezem, és beszélgesse nekem velem egy kicsit.” Megrázó gondolat! Ugyanakkor az elbújás oka nemcsak a „ne legyenek útjában senkinek” gondolata, hanem a halálra való készülés is: „élet-gyertyán lefolyt viasz”, „te már elégtél: mehetsz aludni...”, *Olyanok ők, / mint ki utazni készül / és már csomagol*” (*Öregek*) vagy „elbújnak már a vé-

nek" (*Valse triste*), akár az állati világban, ahol, ha az állatok érzik a halálukat, elvonulnak egyedül meghalni.

Ebben a magányban nem csoda, ha mindjobban kiég, elsivárosodik az időse ember lelke, azaz „Az ember szíve kivásik” (*Valse triste*), és az élete kilátástalanná válik. A fölöslegesség-érzet fájdalalmát nemcsak a *Valse triste*, hanem az *Öregek* című versében is fellelhetjük:

„tán fáj, ha érzik,
 hogy e két kézre,
 dolgoz kezekre,
 áldó kezekre
 senkinek sincsen szüksége többé.”

Ebben az eseménytelen világban, az „Egyik nyár, akár a másik” (*Valse triste*), ami csak még fokozza az elmúlás folyamatát, mert ahogy egy kedves időse barátom mondta: „az ember nem az évektől öregszik meg, hanem attól, ha már nincs semmi feladata.”

Ez az a világ, ahol mindinkább az egyformaság, a deperszonalizáció jelenik meg, ahol nincs többé tanár, asztalos, mérnök, itt már csak „nyugdíjas” mindenki, azaz az ember mint érték megszűnik, és csupán „tömeg”, azaz teher lesz a társadalom részére. Itt nincs szükség az emberi, azaz a szellemi teljesítményre, pedig „amit nem használsz, az elvész”, így siettetve a szellemi leépülést, az amnéziát, ahol

„Mindegy, hogy rég volt vagy nem-rég.
 Lyukas és fagyos az emlék.”
 (*Valse triste*)

A férfikor elmúlása: „Lányok sírnak a házban” (*Valse triste*), a szerelem utáni vágy megszűnése: „lábszárunkon, gerincünkön / szerelem se citeráz” (*Haláltánc*) már az önfeladás és egyben az igénytelenség jelképe is: „Hol a szádról a festék?” (*Valse triste*), de jelenti az időskor betegségeit is:

„Hol a szádról a festék?
 kékre csípi az esték.”
 (*Valse triste*)

A virágzó fiatalságot (*piros száj*) az öregség, a betegség váltja fel (*kék száj*), a kék száj, a cianózis a betegséget is jelenti, az oxigénhiányt, ahol nemcsak a szó szoros értelmében fogy el a levegő és következik be a halál. Ez a kép megegyezik a rómaiak közmondásával: „*Senectus ipsa morbus est*”, azaz: Az öregség betegség, vagy Terentius szerint: „Az öregség maga a halál.”

A mozgás beszűkülésével a távolságok is megnőnek, fogy az oxigén, a domb is leküzdhetetlen magasságnak tűnik, ezért is „Ködben a templom dombja” (*Valse triste*), illetve „És rabok ők már, / ... / hetven nehéz év a békó karjukon, / ... / hetven nehéz évtől leláncolva várják / egy jóságos kéz, / ... / parancsszavát” (*Öregek*).

A keringő az élet, a végtelenség jelképe (*Valse triste*), de itt egy olyan keringő, ahol a keringés nem örök, hanem megszakad, azaz szomorú...

Weöres idős emberekről szóló versei a párhuzamok és ellentétek versei, de egyben egy belső utazást is jelentenek: a magánytól, szenvedéstől, öregségtől való félelmet, mert itt az öregség a betegség, a halál szinonimája, nem pedig a kiteljesedés, megbecsülés, pedig az ókori kultúra, de az Ószövetség is az *öreget* és a *bölcsességet* azonos fogalmakként értelmezi. Áprily ezért írja a *Kérés az öregséghez* című versében:

*„Öregség, bölcs fegyelmezője
vérenek,
taníts meg hogy Csendemhez
csendben érjek.*

.....
*Csak bukdácsoló patakok cse-
vegnek,
folyók a torkolatnál csendesed-
nek.”*

Weöres idősek iránti empátiája mellett ott az aggodalom is, hogy nem becsüljük értékeinket: az idős embereket, és valljuk be, ebben túl sok változás nem történt a harmincas évektől napjainkig, pedig ahogy Frank Schirmmacher írja [2]: *„Az a társadalom lesz a legsikeresebb, amelynek vallási és kulturális meggyőződése alkotóerővé tudja tenni az öregséget.”*

Ezzel, sajnos, napjainkig adószok maradtunk és ebben a kérdésben is, mielőbbi szemléletváltásra lenne szükség, mert idősödő társadalmunk fentmaradásának ez lehet az egyik biztosítéka.

Felhasznált irodalom

1. www.hotdog.hu/lelekhang/versek/p3
2. Frank Schirmmacher: *A Matuzsálem-összeesküvés*, Scolar, 2007
3. Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások*, I-II. Magvető, Budapest, 1970

Tamási Orosz János

A weöres-zászlót emeld...

...magasra. Bocs! Bocsánat. Hú de rossz szóvicc! Borzalmas. Ráadásul uncsi. Ahogy „az lenni” hajnallal avagy pirkadattal, ingesekkel, weöreslő keresztekkel, sőt Csepellel. Azzal pláne. *Weöres Csepel, vezesd a swarcot*. Dupla bocs, de hát, menne ez. Úgy, ahogyan kellene: weöresre vett profanizálással. Ahogyan maga Weöres vette ugyanezt tőről szakadt komolysággal. Mert az, amit létrehozott, bármiből: a legrejtettebb igazságok azonnali felmutatása mellett a hamis pátoszok (szóljanak bármilyen mély társadalmi harcokról, igazságokról is azok takarásában) talmiságának, hazugságának kíméletlen leleplezése. Bár a szándék talán valóban annyi: *„Cigarettaival fűtöm magamat / és rímbe-rántok tücsköt-bogarat”* (Csönge, 1932. november). A weöres kárpit mégis minden Weöres-opusban meghasad; újabb bocs. De hát elkerülhetetlen, éppen most.

Olvasom a százesztendőös Weöresnek szánt emlékévé méltatásait, csupa emelkedettség, magasság és mélység, s noha a legtöbb elkerüli vagy épp csak súrolja a költő Illyés szobráról szőtt évődését (*Illyés Gyulának*) az irodalomtörténetről, mégis, az összkép valami hasonlót mutat. Nagyon komoly arcot öltve, illedelmesen koszorúzzuk a nagy költő emlékét, alig említvén, miről s mire is tanított bennünket, noha ez irányú akaratról vagy szándékról szó sem volt az ő esetében. Épp csak mindig megírta a legfontosabb tudnivalókat; mérleget vont, párhuzamot rajzolt; olyan megélt időtlenségből érkezett korába (és távozott, illant vissza oda, amit az imént említett versben körül is rajzol: *„Így lesz, ó Jules! és addigra nekem / béke lebeg már fogporaimon / s fönn üldögélek egy szép crepe de Chine / felhőn a többi bájos anygalokkal / és onnan nézem majd az ünnepélyt, / elismerően, bölcsen bólogatva.”*), amely távolságtartással szemben a kor végzetszerűen fegyvertelen s felkészületlen volt és lesz. Hiszen egy adott kor mindig el akar jutni valahová, van egy az egyéni és társadalmi feszültségekből fakadó célja, vannak világot megváltó elgondolásai, a népfélség felszínre hozza vezetőit, majd belép az önjelöltek mögé, egyszóval perlekedik és küzd mindennemű lamentálása kezdetén és végén; s egy ilyen képben besorolhatatlan figurává válik az, akinek mindennel kapcsolatban déjà vuja van. Ilyet már láttam, mondja fintorogva vagy himnikusan, bölcsen vagy groteszkre fordítva, rímekbe és strófákba, vagy prózai sorokba szedett textusokban. Innen kell indulnunk, amikor Weöresről beszélünk, mert minden más amolyan szakmai, irodalomtörténeti evidencia; ami a nagyközönségre tartozik, az műveinek oda szánt tartalmi foglalata. Amit, ismételjük és hangsúlyozzuk: nem profetikus kihirdetesként, hanem az örök bölcs csöndes figyelmeztetéseként értelmezzünk.

Illyés, ha már őt említettem elsőként, ezért és ebben tévedett kicsit, bár kritikája a fiatal Weöres első kötetéről elismerő, okos, örvendező volt; de mégis leírja: *„Képessége több, mint mondanivalója.”* S később így bontja ki véleményét: *„A tökéletes rímekbe tökéletes anyagot kovácsol; »Árokparti kő« című verse valóban keményen és tisztán csillog a fényben, a »Hajnal« címűben eleven élet ízei és illatai gomolyognak. De érezzük, hogy mindez azért*

mégis csak ürügy a szólásra, mindez csak gyakorlat. A kitünő formák és képek mögött keresni kezdjük a költőt s csak ritkán akadunk reá. A kötetnek kétségtelenül legjobb verse a »Jajgatás« című, melyben elemi erővel tör fel a fékezhetetlen panasz, – Jeremiás panasza. Hibátlan versek kutatják a teremtés titkait, a vallás tartalmát s ezek óegyiptomi imák versbe foglalásai.”

Sokan „cincálták” már, hivatkozták meg ezt a bírálatot, ki egyetértve, ki vitázva azzal, volt, aki hozzám hasonló okok miatt vélte tévedésnek, ezért a mondatok elemzése nem állhat szándékunkban; csupán azért idéztem őket, hogy nyomatékosítsam a kiindulópontot. Ahhoz: honnan s hogyan is kell Weöresről szólnunk. Mindenképp az itt felismert magatartásmodell alapján. Amit olyképpen definiálhatunk: az emberi történelem és jellem útjainak, ismereteinek, korlátainak időtlen summázója, semmiképp sem bölcselője, hanem annak bölcsessége. Nem véletlen, kanyarodok vissza az imént említetthez, hogy a huszadik század egyetlen eszmerendszere, sem politikai, sem irodalmi, sem azok „kevercse” nem kért belőle; fogást sokszor, de kapaszkodót sohasem talált rajta. És, igen, persze hogy ehhez is két ember kell: az, aki elutasít, s az a másik, aki ugyanezt teszi. Ösztönösen.

Ha nem is mindvégig elsődleges szándékai szerint. De mégis: az Út vagy választ bennünket, vagy mi választjuk. Az utóbbi esetben halmazati hibák sokaságát vétjük; az előbbi esetben viszont talán nem azonnal értjük meg, fogadjuk el, ám mégis elkezdjük faggatni, megismerni, értelmezni. Ez a kettősség volt Weöres útja; az ösztön fellobbanásától a tudatosság kialakításáig, már pályakezdése legelején. „Lassanként egyre jobban az abszolút szem leszek, aki csak néz, de nem vélekedik” – írja Kosztolányinak legendás levelei egyikében, s hát itt is említsük meg: az önmegismerés mennyire alapos újáról szólnak ezek az írások, noha születésük idején csak az irodalmi társ- és mesterkeresés, a visszaigazolás fontos állomásai. A levelek tartalmának összegzése így fordítható, ugyanakkor számos elejtett mondat – mint az előbbi is – a saját út felismeréséről s kitapogatójáról vall. Kettősség, mondtam, mert amennyira nyílt és tudatos kutatásnak, társak és tapasztalatok keresésének tűnik pályakezdése, ugyanúgy érzékelhetjük önmaga költői életterének felépítését, s egyfajta állásfoglalását az állásfoglalások ellen. Ahhoz, hogy ezt felismerjük, nagy segítségünkre lehet Kenyeres Zoltán Weöresről szóló munkássága, azon belül is az évfordulóra megjelent (*Weöres Sándor*, Kossuth Kiadó) esszégyűjteménye, amely impozáns módon kíséri végig a költő életét, mutatja be annak fontosabb állomásait. Úgy, hogy egyszerre tudományos és közérthető; olvashatjuk szakirodalomként, vagy költői mesterség-regényként. A szerző ismert munkássága okán ezt ugyan fölösleges hangsúlyoznunk, de tegyük meg mégis, doboljuk közhírré: tollából valóban szakavatott, bárki számára ajánlható munka született.

Most azonban az a könyv számunkra csupán apropó; részletes elemzésére már csak azért sem vállalkozhatunk, mert – ahogy most összeszámláltam – tizenegy cédulát helyeztem el benne, mind egy-egy fontos gondolatra bukkanást jelent, s vagy kétannyit már meg sem jelöltem, tudván hogy jelen írás alapvetően nem a recenzálás szándékával születik; lévén terjedelme korlátozott. A könyv e pillanatban tehát gondolatmenetünk mankója, még azt is előrebocsátván, hogy Kenyeres talán nem mindenben értene egyet velem, következtetései korántsem annyira élesek, mint ahogyan én emelem ki a weöresi életmű kontúrjait, keletkezés-történeti összefüggéseit. De a mottónk mindenképp a jeles irodalomtörté-

nészé, és pedig ez a mondat: „...Weöres nem egy, a múltból és jelenből kiolvasható közvetlen jövő árnyai ellen emelt szót, hanem tapasztalataiból kiindulva elvetette a társadalmi megoldás minden lehetőségét és formáját.” Bizony hogy erről van szó, szísszenünk fel örömmünkben, a szerző hivatkozása itt a sokak szerint fordulópontot jelentő kötet, *A teljesség felé* ismertetésére vonatkozik, s mintegy alátámasztásul idéz abból: „Írmaját se tûrd magadban semmiféle társadalom-javító szándéknak. Mert minden elvont közösség ködkép; és aki a ködben rohangál, előbb-utóbb elevent tipor” (*A közösség-javításról*). Ennyi, bólintunk, tézisek szintézise, kötésből oldás, majd oldásból az írástudó kényszerű kötelessége, így képeződik le a Weöres-paradigma alfája és ómegája. Noha, persze, ne egyszerűsítsük azt le, ily módon. Bár – lehetne.

Hiszen – néz, de nem vélekedik. Néz, s mit lát születése, eszmélése pillanattól kezdve? Egy eszeveszett, érthetetlen s értelmezhetetlen kort, a nagy vonulat szemszögéből apró-cseprő próbálkozásokkal, kiállításokkal, vehemens nekibuzdulásokkal. Leszűkítve személyes, az őt körülvevő, eszmélése pillanatait meghatározó kontextusokra: gyermekéveit, az első szavak keresését egy világháborús hangulat árnyában éli, immár tudatos, az események értelmezési szintjén a trianoni békeszerződés kontúrja élesedik ki; nézi, átgondolja, vizsgálgatja, majd évtizedek múltán megírja ennek lépcsőit szépen, precízen, a maga módján (*A kétfejű fenevad*), be is tiltja egy utórezgésekből élő kor, amelynek hatalmasságai önmagukra vélnek ráismerni – miért is értenék meg annak sokszoros dimenzióit a maguk kétléptékű szemléletében? Pláne, hogy weöresi serpenyőben ők már egy következményekre rosszul reagáló kor következményeiként jöttek létre; secko jedno, legyintett rájuk. De ne aprózzuk el, sokan megírták már ezt, úgy mint a két világháború közötti kor színét és visszáját, oda-ide próbálják annak tenyereseit és fonákjait hol érdemként, hol gyaláztaként magyarázni; de hát a lényeg mindig az, ami történik; sőt, Weöres számára még ennél is lényegesebb, hogy az történik meg, kíméletlen önfelszámolással, amit már oly sokan eljátszottak a történelem évezredei alatt. Két világrend építkezik korában s hazájában, próbálván tömegeket vonzani maga mögé, társadalmi ígéreteket tesz, és mintegy meg is igényli az új társadalom építésének csak most és csak általa végrehajtható feladatát; a költő néz, figyel, s bár részt vesz annak polgári, a világot a maga egyetemes kulturális terébe helyező-örökítő struktúrák kialakítási kísérleteiben, de költői énje mindinkább elhagyja a bármilyen súlyú, de mégis pillanatnyinak bizonyuló traumákat. Rendíthetetlenül érzi, ez mindinkább élethossziglani meggyőződésévé válik, hogy az ő életének, annak konkrét valóságában, megélt hétköznapjaiban, nincs személyes perspektívája; azt csak olyan ember érezheti magáénak, aki egyik vagy másik végletes világnézet sorsosa, hűségese lesz; s ő ebből nem kér.

Mondjuk ki, rágjuk át: nem azért, mert közömbös lenne. Kijelöli, akár meg is nevezi a recsegő-ropogó díszletek közötti történet szereplőit, „*A dermedt Föld / figyelme / jégcsapként lóg a bajuszán*” (*Hitler*), beilleszti első kötete Torzók-ciklusába az egyik pólust, de hát mindkettő ugyanaz az egy. Kibontakozóban van egy küzdelem, újabb világégés, az első nagy háború revánisa mozgat mindent és mindenkit, a kisebb béketörekvések is valamiféle békeharcos szekereket álmodnak önmaguk alá, s az évek múlása közben még az is kiszámítható: hogyan lesz akkor, amikor elvileg már semmi sem lesz; a háború ismét maga alá temeti az országokat, a társadalmakat, de hát az ember ott marad a romokon, majd lesznek,

akik meg akarják szervezni őket, a két pólus közül Weöres mechanikus precizitása világosan látja azt, amely a mi életünket fogja gúzsba kötni; talán azért, mert túl fiatalok vagyunk az ősi kultúrák tanításaihoz, villan át rajta, s – mivel egyebet nem tehet, talán nem is akar – megírja *Holdbéli csónakos* misztikus identitás-parafraízisát. Annak is a második történetében világosan érzékelhetjük Weöres magyar hőseinek kicsinyítő képzőit: *Pávaszem, Medvefia, Jégapó, Vitéz László, Paprika Jancsi, Bolond Istók* még egy csetlő-botló, identitását kereső, szuverenitását őrizni próbáló fiatal kultúra gyermekei. Szemben az „egész ember” uralkodókkal, a kínaival, sumerral, akik nagy múlttal rendelkező, „kész” civilizációk fiai. Persze ez a darab is részletekben csörgedezik a kortárs szépirodalmi felületekbe, a színházakba, a folyóiratokba; a történet ismert, 1941-ben már lényegében elkészül vele, a Nemzeti Színház tervezi is bemutatását, de a háború s az azt követő forgatag végül nem teszi lehetővé, kötetben Weöres 1967-ben publikálja először, színpadi ősbemutatójára 1971-ig kell várni; bár a szerzőt az ilyesféle várakozás talán nem nagyon jellemezte. Mindezt csak azért említsük meg: Weöres jellemzően már a harmincas évek derekán világos, kész alkotói koncepcióval rendelkezett, az ősi kultúrák felé fordulása, az egyetemesség szűrletei vagy ahhoz igazodó munkái a kultúrákban rejlő szépség szolgálatát fejezték ki; s annak hitét: ez a szépség, ha nem is lesz képes soha társadalmakat létrehozni, a szépség (amely emberi kapcsolatokban a szeretet ezotériája) individuum-közösségei sohasem nyerhetnek túlsúlyt a gyűlölet, az örök visszavágás, a bosszú igényeinek alapos kiszolgálására vállalkozó, többségi hatalmukat épp ezzel megszerző államok s egyéb erőszakszervezetek egymást váltó körforgásában; de mégis, ez a szépség derűt és könnyebbséget csempészhet az élet szürke homályába. A költő ezt definiálja is a „*Harmadik nemzedék*” című versében, megjelent *A teremtés dicséretében*, s ugyan felhorgadt válasz az őt és nemzedékét „politikátlannak” bélyegző vádakra, attól még – épp a célok tudatos kiterjesztésében, az egyetemes emberi értékek és érzelmek felsorolásában – válasz is a pillanatok végtelenjében és percemberkéek sorsdöntéseiben hívó kortársak tévútjaira: „*Az ég: két-féltekéjű Janus-arc, / örök igaz s hazug: csak ő vezessen! / Ó, szépség lázmérője, hátgerinc, / te néma bölcs: te légy, te légy bírálóm!*” Szikár költői definíció, pontos életmű-alapvetés. Kenyeres Zoltán úgy fogalmaz erről könyvében: „*Ha Weöres helyét keressük ebben a harmincas évek közepétől egyre erősebben láthatóvá váló folyamatban, akkor paradoxonnal azt lehet mondani, hogy ő volt a józanság szélsőségese. (...) [a társadalmi indulatokkal vagy a nemzeti kisebbségi elkötelezettségekkel szemben] Weöres (...) hittal vállalta a nem politizálás politikailag is sokkoló hatását. Irodalomszemlélete, ízlése már kezdettől eltért az uralkodó nemzeti klasszicizmustól.*”

Talán mégsem annyira, tegyük hozzá, hiszen – mint eddig is sokszor említettük – nagyon alaposan, kristálytisztán vizsgálta adott korát, vetette azt össze egyetemes kultúrtörténeti és hatalomműködési mechanikákkal, s azt látta, érzékelte: jelene nem csupán pusztulásába rohan, beleágálja magát egyfajta káoszba, hanem feltámadása is reménytelen; ami most történik, az csupán előkészíti a jövőt a nagyon merev keretek rögzítésére s egy lélekháború talán-talán végtelenségére. „*Az egyedüli megoldást a művészi teremtés kínálja, a művészi alkotó munka az a morális tiszta cselekvés, ami még nem keveredett a gyakorlat során gyanúba, és természetéből következően nem is keveredhet. Nem valóság, hanem lehetőség, nem alapvetőség, hanem vertikális, mélység és magasság:*

ezen Weöres értékszempléletének orientációs pontjai” (Kenyeres Zoltán). Ne feledjük, klasszika-filológiai tapasztalatait rendkívül nagy tudású elméktől szerzi, azt is megkockáztathatjuk: általuk csak letisztázza, helyes sorrendbe rakja addigra megtalált következtetéseit; tényleg csak érintsük meg ezt a névsort: Tolnai Vilmos, Thienemann Tivadar, Kerényi Károly, Várkonyi Nándor, Fülep Lajos, majd – pár évvel később – Hamvas Béla. Valamennyi itt felsorolt tudós elme – akár csak ellenpontjaik kutatásával – egyértelmű ítéletet mond a huszadik század kultúrával szembeni ambivalenciájáról, s ehhez akár a plebejus felfogások iránti vélekedésüket is hozzáilleszhetjük; ám számunkra itt fontos annak felismerése: Weörest nem csupán megtalálta, kiválasztotta az Út, hanem azt tovább szűrte, biztos kézzel választva és döntve a kor pillanatnyi és egyetemes kihívásai között. Így és csak így tekinthetjük őt kész alkotónak, és ezért jellemzi életművét a mindenek fölé helyezett derű, alkotás, játékosság. Hiszen a léleknek meg kell maradnia, azt táplálni kell, vonatkozik ez mind az alkotóra, mind az általa megszólítottakra. Táplálni és figyelmeztetni – akár sikerül, akár nem. De meg kell írni. Nos, Weöres alkotói útjának felépülése, kibontakozása, megerősödése nagyjából – inkább elnagyoltan – e tanulságokat hordozza; azok esszenciájának megfogalmazását pedig ismét kölcsönözzük Kenyeres Zoltántól, újólágy kiemelve könyve rendkívül hasznosságát: *„...Weöres költészetében mindig vissza-visszatérő, konok, makacs következetességgel ismételt, őrzött és védelmezett értékek fonákját, tragikus ellentétét mutatja be: a vers a teremtő, szabad szellemű költészet romantikus-esztétizáló eszményét a kifejezett tartalom elutasítása és tagadása révén sugalmazza.”*

Világnézete, alkotói álláspontja, kitűzött célja nemcsak adott, de ismert is; talán a legvértettebben lép a második világháborút követő évekbe. Minden, ami történik, nemcsak „már volt egyszer” valamilyen előjellel az emberiség életretegeiben fellelhető hasonlóságokban, hanem annak konkrét helyzeteit is mintegy előre látta, ha úgy tetszik, borítékolta és felírta – „az intézményesített forradalomról és a vezető emberek erőszakolt kultuszáról” – *A teljesség felé* céduláira. Elindította abban *Az országhoz* szóló figyelmeztetését is; talán visszhangtalan maradt, talán marad, meglehet, de amit az egyes ember tehet, ő megtette. Kimondta azt, hogy *„Amelyik nemzet fölényben akar lenni más nemzetek fölött: hóherrá, vagy bohóccá válik. Nemzetük életét elmocsarasítják, kik nemzetük valódi, vagy vélt erényeit hangoztatják s a kíméletlen bírálatot tűrni nem akarják. A legnagyobb csapás, ami egy népet érhet, ha egyoldalú irányítással az ítélőképességét tönkreteszik. Az ilyen nép elzüllik és mennél vásáribb kalandor nyúl érte, annál könnyebben odadobja magát. Nincs az a kívülről jövő veszedelem, végigdúlás, évezredek elnyomás, mely ezzel fölérne.”* Visszhangtalan? Nos – az. Maradt. Píllantsunk azért, épp csak a foglalat kedvéért, a negyvenes évek végére. Ismét csak az érdekes, anekdotikus pillanatok kedvéért; hiszen a kor, a diktatúra kialakulásának s későbbi finomodásának alapos tanulmányozása mindenki számára elérhető, nyitott könyv. Csak fel kellene lapozni. Mi itt szóljunk arról: Weöres akkori ki-rekesztése, letiltása, állásvesztése, ha fájóan is érintette, leginkább egzisztenciális szempontok miatt, mégis egyfajta megnyugvást okozhatott benne. Egyértelműen bezárkózhatott az írás dimenzióiba; létrehozhatta hatalmas személyes életműve mellett műfordításainak szinte végtelen könyvtárát. Volt abban amúgy minden, még kora sematikus szovjet költőit is fordította, ezt említsük csak amiatt: jobbat írt, mint az eredeti, mesélik többen is a megalázó helyzetről; úgy bukkan fel s fel

ez az anekdota, ahogyan Szász Endre története a megfordított helyzetben, fejfelé lefelé megfestett Lenin- és Sztálin-transzparensokról; mert a sokadik után már így festettük, mondja Szász, hogy valami érdekes is legyen benne. Weöres még itt, ekkor is őrizhetett valamit abból az örök derűből, hiszen hogyan másként viselte volna el, mint a humor társasági-kávéházi ráutalásával, azt: Janka Kupala versét kell fordítania, benne olyan sorokkal, mint „*s boldog vagyok, hogy Sztálin-díjat érdemel / a szabad költő és az új, szabad dalok*”. Csak gondoljuk végig, mennyien ágáltak akkor, az ötvenes években ellene, folyóiratokban és az írószövetségi gyűléseken; s közülük mennyien értették meg s fogták fel, mert valóban eljutottak ideig, a valós szabadság ilyen szintű parafrázált abszurdját.

Hozzuk ide, emeljük be, szintén csak emlékeztetésként, azokat, akik – vele együtt – kiszorítottakká váltak, persze a teljesség igénye nélkül. Nem is lehet szándékunk, nem lévén ehhez rendelt terünk, az „újholdas” nemzedék teljes áttekintése, sőt, épp csak ráutalás ez, hiszen két másik költőtársat említenék. Határ Győzöt, akihez szoros barátság fűzte, s bizonyos alkotói kisugárzást is tapasztalhatunk Határ munkáiban, összevetvén a szürreális kísérletek és a gyermekversként álcázott filozófiai bölcseletek stílus-egyezését; de ugyanez megérinthette, még mélyebben, Kormos Istvánt. Ő, tudjuk, tagja a baráti társaságnak, hallja-tapasztalja az időnkénti társalgások dimenzióit, tőle tudjuk, hogy határozottan hatott költészetének átformálására a weöresi ritmus-, szó- és nyelvjáték, az akkor megjelenő szürrealista és automatikus írásmód újabb weöresi kiterjesztése; de ez csak útjelző, itt és most idézzük ide Határ Győzőnek azt a versét, annak két sorát (*Duruzsoló*), amelyet Weöres Sándornak ajánlott: „*s koccanjon arcodon a márga / mint Yorick koponyáján az ásó*”. Nem az egyetlen Yorick-hasonlat ez persze a szépirodalomban, de akkor és ott – kockáztassuk meg ezt az állítást – döntő hatású emlékké mélyült Kormosban.

S még mindig a korról, bárha ez már terecskévé szélesedő kitérő a Weöres-életmű vizsgálatában, de említsük meg, hisz – érdekes. Ugyan már tárgyaltuk a költő világhoz való viszonyrendszerének bonyolultságában is egyszerűségét, mégis időzzünk el itt kicsit. Említettük már vállalt mesterei között Fülep Lajos nevét, nos, kicsit bővítsük ki kapcsolatuk leírását egy Kenyeres-idézettel: „*Weöres megismerkedésüktől kezdve [ez a pécsi diákévekre datálható] szoros és állandó kapcsolatban maradt vele, verseit még évtizedekkel később, a hatvanas évek végén is rendszeresen bemutatta neki, és a művészetbölcslelettől nyelvhelyességi tudnivalókig tanácsadó mesterének tekintette.*” Nos, alapvetően ez így lehet igaz, hiszen ami ezen túl van, arról Weöresnek határozott fölfogása van, mint tudjuk, de azért időnként bizonyosan kapott erre is visszaigazolásokat. Akár Füleptől is, hiszen ő bizonyára nemcsak Fodor Andrással, hanem másokkal is – hozzá közel álló alkotókkal – megosztotta azt a véleményét, amelyre Fodor naplójában bukkanhatunk rá. Egy 1949 márciusában keltezett bejegyzés, Fodor Füleppel való találkozását rögzíti naplójában, s feljegyzi: „*Sok szó esik az általános helyzetről. Panaszodik, hogy mind nagyobb ellentmondásokba ütközik. Nem bízik a szocializmus ilyenféle megvalósításában, melyben annak, aki jóhiszeműen beleveti magát a munkába, szükségképpen el kell nyomorodnia testileg-lelkileg. És hogy lehet úgy megvalósítani az eszményi társadalmat, ha a közbeeső fokozatok ilyen vagy olyan kényszerből szükségszerűen rosszak, ha folyton azt hangoztatják: átmeneti korszakban vagyunk? Magyarazzák, hogy*

ilyen és ilyen adottságok miatt fordulnak elő torzulások, csakhogy ezeket a torzulásokat az a majdan kialakuló társadalom mind magán fogja viselni." Ennyi, mondhatnánk, hiszen Weöres, lám, sok évvel korábban definiálta ugyanezt, kérlelhetetlenül, neki sok újat ez nem nagyon mondott, mondhat. Neki – sem.

Írta tovább szakadatlanul verseit, teremtette életművét. Hatalmas kedvvel, szinte páratlan lendülettel. Elviselve, tudomásul véve azt, hogy a „kánonok fősodrába” szinte sohasem kerül. Talán őrizkedett is attól, s ezt a legjobb módszerrel tette: sokat írt, keveset nyilatkozott, s nyitottan fordult a megzenésítések felé, hiszen azok által tud egyértelműen eljutni olvasóihoz, közönségéhez. „Őszi éjjel / izzik a galagonya / izzik a galagonya / ruhája” – éneklí egy egész ország, s talán egyre többünkhöz jut el a szövegvariáns is: „Árok mellett / üszkös a fadereka, / üszkös a fadereka, / kikorhadt”. Az Út ez, nem nagyon kell túlbeszélnünk, de azért egy újabb évfordulós kötet kapcsán tűnődjünk el kicsit varázslatosan bőkezű nyelvi gazdagságán. *Elhagyott versek* címen jelent meg a Helikon kínálatában, az életmű-sorozat keretében egy vaskos gyűjtemény: a költő korábbi köteteiben, beleértve a gyűjteményes munkákat is, nem publikált verseivel. Van, amelyet már olvashattunk folyóiratokban, míg mások fellelt kéziratok első közlései. Mutatnak-e új, eddig ismeretlen arcot, ez az első kérdésünk, s hát valamelyest igen, de annak fölösleges komolyabb jelentőséget tulajdonítani. Megismerhetjük politikusabb, közéletibb verseit, de azok is inkább vissza- és beigazolják életművének eddigi szakaszait, tartományait. Egyet azért emeljünk ide, teljes terjedelmében, hisz akár releváns mottója is lehetne eddigi állításainknak: „Ki a jelenkor kúnját éled, / ne feledd el: másképp is lehet! / Hogy a jelen betegebb a multnál: / te vagy az oka, csak te! – ne feledd. // Nézd: a sokféle zászló, párt, kényszer / abból él, hogy komolyan veszed, / tőle vársz rendet, észt, meg kenyeret. / Mindegy, hogy követed, vagy nem követed, / fő, hogy többé komolyan ne vedd, / mert ha röhögsz rajta: meggebed, / ezt se feledd” (Plakát, 1947. február).

Bölcs, tanulságos foglalat, de sokszor, minden rejtegetés nélkül elmondta olvasóinak. S ha más szempontból olvassuk a könyvet, fergegetesen új, döntő meglepetésekkel akkor sem szolgálhat; legfeljebb abba gondolhatunk bele: hogyan is születtek ezek a versek, verskezdetek, rögtönzések, vázlatok, variánsok? Kész kéziratok margójára, hátlapjára, meghívók üres felületeire, menetjegyekre, apróbb s nagyobb papírfecnikre íródtak: egy gondolat sebes érkezésénél is sebesebb rögzítése, nem mintha a költő attól félt volna: elfelejti. Talán valamikor igen, talán sohasem jutott ilyesmi eszébe, ennél fontosabb tanúság, bizonyosság az, hogy életformájává vált a szökkenő szó rabul ejtése, a nyelv játékosságának állandó követése, akárha mint a lélegzetvétel. Mert minden, ami történhet, odabent, a nyelv tüdejében történik, ami azon kívül van: világ, társadalom, rendszer, az mind illékony, még ha történése pillanatában öröknek is hiteti s gondoltatja magát. De bukása épp ebben a törekvésben rejlik; az alkotó, a költő feladata az, hogy sziklát építsen már meglévő sziklákból s önmagából a végtelen Út derűs pillanatai számára. Az ember számára. A teremtő nyelv és a teremtett nyelv Krózsusa a weöresi életmű, ezt annak akár nagyon váratlan pillanataiban értjük meg a maga teljességében. Van ugyanis az *Elhagyott versek*ben egy furcsa sor az *Évának* címzett versben: „belekövülnék én e pillnatba”. Nyilvánvaló sajtóhiba, persze, de azért ellenőrizzük a szakasz ritmusát, a sorpár illeszkedését, s igen, ez a nyomda ördöge. Na de lehetne-e más? Pillnat, forgatjuk a szót, a maga abszt-

raháló síkján lassan határozott értelmet nyer, nyelvvé tágul, végül megtartjuk a gondolatot, talán még közelebb kerülve a Mesterhez.

No hát írjuk le, így, a vége felé ezt a szót is, mert hát le kell. És fogalmazzunk konklúziót, mondjuk ki: a magyar szépirodalom minden tekintetben talán legközelebb álló alkotója ő annak a nyelvgyesítő mezőnynek, amit a Nobel-díjasok jelentenek. A gondolatot közvetítő nyelvet világnyelvvé tette, nincsenek lefordíthatatlan sorai, mert a szavak mögött álló helyzetek az egyetemes kultúra egészébe illeszkednek; amiről mesél, az, absztrahációk, áthallások, párhuzamosságok révén, minden értelem számára értelmezhető, minden kultúra által befogadható. Ilyen minőségében méltó elődje és kortársa Kertész Imrének, noha életművük mennyiségi oldalát nézve ez viszonylagossá válhat. Ám Kertész Imre sokszor leírta: hogyan küzdött meg első regényének különleges nyelvi kidolgozásával, az atonális beszédmód létrehozásával; s ez a nyelvi párhuzam kétségtelen azonosságokhoz vezet. Ám ennél sokkal többet is kimondhatunk kettőjük szellemi kapcsolatáról. Weöres *„elvetette a társadalmi megoldás minden lehetőségét és formáját”*, idézzük újra Kenyeres Zoltán gondolatát, levezettük ennek okát; s most, eltűnődve, illesszük e gondolatok mellé-mögé Kertész az évezredfordulón lejegyzett mondatait: *„De hát mégis, hogy foglalnád össze, mi a nagy újdonság? Azt hiszem, mégiscsak a funkcionális ember, a sorstalan ember megjelenése; az, hogy felszámolják az ember belső kultúráját. Mi is volt kiírva, a korok hajnalán, Apollón templomára? »Ismerd meg önmagad.« Végeredményben ez a fajta érdeklődés, ez a fajta kulturális kíváncsiság a múlt század (a XIX.) végéig kitartott. Most már azonban totális struktúrákba kell beilleszkedni, s fel kell venni e struktúrák arcát és lelkiismeret-nélküliségét, hogy az ember élni tudjon. Valami gépi és high-tech hangyatársadalom van kialakulóban, amelynek talán valamiféle spártai morálja lesz, hogy ellenálljon a tágabb külvilág fenyegetésének. Hősiünk és főszereplőnk: az ember eltűnik majd. Bár teljesen eltűnni mégsem tud; s ez lesz a jövő konfliktusa. (...) Rohamos világváltozások. Amit mindig is tudtam, mondtam, bekövetkezett: lefelé fordított hüvelykujj mindennek, ami még a személyiségre, kultúrára, befolyásolhatatlan, bensőséges gondolkodásra emlékeztet. A szellem száműzetése intézményes”* – írja tehát Kertész Imre 2000-ben. *„Lassanként egyre jobban az abszolút szem leszek, aki csak néz, de nem vélekedik”* – írja Weöres, hét évtizeddel korábban. Ha körbe- s előrepillant, világégéseket lát; ha Kertész visszapillant, világégések égnek rá; *örvénybe vesző* tekintetek, vegyünk levegőt egy kicsit módosított Weöres-sorral, s idézzük, végezetül, *Hegyi táj* című versét, alcíme szerint: *‘szimbolum az emberről’*. *„A patakos völgyben / madárhangok kuszasága. // Fölötte a csend, / ahol az isten-arcú / függő sziklák honolnak. // És legfelül a senki éneke, / a hegytetőn a köszörűkő-sivítás: / élesen reped a jég”*.

A mi peniglen ama bizonyost, mi emlőgetve lött oly annyiszor, no hát a társadalmakró rovom neköd: szedd fel a hullott szilvát a fa alól. Mosd át, magozd ki, igaz, ezzel eltávolítod belőle múltját és jövőjét. A nyolcliteres lábast épp megtölti. Szórj rá kis cukrot, majd lassú tűzön kavargasd, amíg levesesre nem fő. Akkor húzd félre, passzírozd át, a levét újra főzd fel, forrásközeli hőfokig. Meregesd át kifőzött üvegekbe a hasznos anyagot, lám, szert tettél így mintegy másfél-két liter szilvára. Ugyan háromszor annyit veszítettél az induló mennyiségből, de ami maradt, az már a tiéd.

Kiközlalhatod abból a következő szilvaérest.

Miklóssy Endre

Az erő

(Weöres Sándor és Karácsony Sándor)

A vesztes világháború és Trianon, úgy látszik, valamiféle ébresztő volt a számkra, elkezdődött egy alapvető társadalmi és szellemi megújulás. A magyar kultúra szempontjából a legfontosabb ezek közül a „tanítók nemzedékének” a kibontakozása volt. Ez volt a magyar gondolkodók első nemzedéke, amely kilépett a provinciális epigonizmusból, és a szellem egyetemes színvonalán, egyetemes érvénnyel szólalt meg. Az ilyen embereket mondta Karácsony Sándor szofokratáknak, mások számára értékkeremtőknek, aminek a feltétele „áhitatos szinten élni az életet”.

Weöres Sándor született költőzseni volt, abban az értelemben is, amit Goethe mondott önmagáról: „semmim sincsen, mindent másoktól kaptam, kivéve az akaratomat.” Hogy megvalósítsa mindazt, amit magában hordoz, másokra van szüksége, és a zseni abban is megnyilvánul, hogy ezeket meg is tudja találni. Weöres ekképpen járta végig a magyar gondolkodás iskoláit. Pécsi egyetemistaként részese lett a városban sajtószerű zárványként kialakult szellemi műhelynek. Fülep Lajossal, Kerényi Károllyal, Várkonyi Nándorral itt került személyes kapcsolatba – ez a zord Fülep és a nyájas Várkonyi esetében egy életen át tartó barátságot és munkakapcsolatot is jelentett. Hamvas Bélával, akit a mesterének nevezett, Várkonyi ismertette össze. Széles szellemi horizontját mutatja az is, hogy a költészete viszont a „tanítók” ellenlábásától, a Nyugattól eredeztethető. „A vadmacska, a páva és a bárány” a három költői példaképe: Ady, Kosztolányi, Babits.

Sokkal kevésbé ismert azonban az egyik legfontosabb szellemi kapcsolata, ami Karácsony Sándorhoz fűződik. Karácsony 1922-től egy évtizeden keresztül a felelős szerkesztője volt az Erő című protestáns diáklapnak. Ez a lap egyebek között középiskolások vers- és prózakísérleteit is folyamatosan közölte, maga Karácsony pedig széles körű levelezést folytatott a verselő diákokkal. Egy adoleszcens fiatalnak a versírás, mint önmagának és a világhoz fűző kapcsolatának a megfogalmazása szinte feltétele az érett válásnak. Persze ritkaság, hogy valódi költő váljék belőlük, de nem is ez volt a pedagógiai fő cél, hanem az értelmes, megformált világlátás kialakítása. Karácsony mindenestre nagy fáradtsággal, gonddal és szeretettel foglalkozott eme ifjú költő-palánták kezdeményeivel. 1928-ban így közölte a 15 éves szombathelyi diáknak, Weöres Sándornak négy versét: *Öregek*, *Tájkép*, *A percvonat*, *Szelek zenéje*, majd 1929-ben még kettőt: *Üzenet* és *Veríték* címmel. Az *Öregek* című versét, amely ezek közül méltán a leg híresebbé vált, Kodály Zoltán meg is zenésítette. Előlegzi a költő empátiáját és képalkotó erejét. A vers Kosztolányi hatását mutatja, de egyúttal a kettejük közti alapvető lelki különbséget is – az önsajnálattal Weörestől teljesen idegen volt.

„élet-gyertyán lefolyt viasz.
Téged megettek,
téged leszórtak,
Te már elégtél:
mehetsz aludni.”

Weöres ezen kívül felveszi majd első kötetébe a *Veríték* című versét is. A többi, úgy látszik, kihagyható zsenyékként ítélte meg, de én mégis kiemel-ném közülük zeneisége miatt a *Tájképet*. Az itt meglelt daktilusos ütemek végigkísérik majd egész költői pályáját.

Fábián Mária VII. o. t. rajza: Weöres Sándor VI. o. t., Az Erő híressé vált csittvári krónikása.

„Ködbe hanyatlott déli vidék –
Könnyes a felhő, szürke az ég
(...)
Nyargal a tájon a hóval a szél –
Elmegy az ősz és itt hagy a tél...
Halkan a tájék télbe borul –
Mindig a régi... Mindig az új...”

Karácsonynak egész életében hihetetlen érzéke volt a megfelelő emberek kiválasztásához. Így az ifjú poétában rögvest felismerte az esztétikai ítélkezés képességét is, és megbízta őt a *Csittvári krónika* című állandó rovat szerkesztésével. Ez a rovat közölte a diákköltők verseit, és a szerkesztője levelezett is e költőkkel. Azt hiszem, hogy ez a munka, más fiatalok félérett verseinek a megítélése,

hozzájárulhatott a saját költői megszilárdulásához is. Hadd közöljek itt egy versrészletet a Weöres által szerkesztett rovatból.

Zsohár István: *Tóth Árpád halálakor*

„Én az inga lassú fényét nézem,
Zokogva alszom át az éjszakát...
Szívembe vésvé ez öt szót, érzem:
Versek, bolondság, szép jó éjszakát!”

Milyen szépen búcsúzik ez a fiatalember kedvenc költőjétől, és önmaga versfaragó ifjúságától is... Weöres is hamarosan búcsúzott, ha nem is a költészettől, de a rovatszerkesztéstől. „Nem ment a szinusz-tétel”, írja kesemélyesen, kimaradt a gimnáziumból, és ezzel meg is szakadt kapcsolata a diáklappal. A közvetlen kapcsolat tehát nem volt hosszú. De a következményei, úgy tűnik, igen jelentősek lettek. Csak anekdotaképpen említem az Erő 1927. évi 3. számában *A vers születése* címmel megjelent Gergelyi Ferenc-verset, amelynek tartalmilag nincsen köze Weöres tíz évvel későbbi disszertációjához, de lehet, hogy tudat alatt belejátszott vagy a témaválasztásába, vagy annak a címébe egykori olvasmány-élménye is.

Nincs nyoma annak, hogy Weöres foglalkozott volna Karácsony világlátásának főleg a negyvenes években, professzor korában történt kifejtésével. De ott volt ezek indulásánál. Nézzünk néhányat a nyilvánvalóan általa is olvasott *Szerkesztői üzenetek* közül:

„A költő újrateremti a világot, ha valami olyan van benne, amit senki még így el nem gondolt, és mi mégis elhisszük, hogy a mi szemünkkel nézi.”

„Nem azért költő, mert rímes végű sorokban beszél, hanem mert meglepő és mégis régtől fogva érvényes képekben látja a világot.”

„Az irodalom végső elemzésben forma, és ott kezdődik, ahol a gondolatok kivetülnek a tárgyi világba.”

„A versforma nem kosztüm, amit váltani lehet, hanem belülről jövő szerves része a költeménynek.”

„A jó versben a tartalom és a forma viszonya mindig újszerűen hat.”

„Az élet jelenségei közül ne a feltűnőt, hanem a jelentőset keresd.”

Nincs olyan, hogy ifjúsági irodalom – fejti ki Karácsony. Robinson, Gulliver, Cooper, Verne könyvei felnőttek számára íródtak. Ennek megfelelően mondja Weöres, hogy gyermekvers sincsen. Azért egy szempontból mégis van, fél évszázad magyar óvodásai legyenek rá a tanúim, hogy mennyire. Ezek a még sohasem volt versek arról az örökkévaló pillanatról szólnak, amelyet csak a kisgyerek szeme lát. Zöld erdőn ibolya-virágot, lomb között lépő teleholdat, vízivárban daloló Ung királyt, faluvégi bozótos házat, tükrös-szívet, dombtövet, hol nyúl szalad, őszi éjjel izzó galagonyabokrot, kétorrú Mog királyt, kőbékát, éj mélyén fölzengő száncsengőt talán már nem is ismerünk máshonnan, csak ezekből a kis versekből. Ez a gyermeki szem objektivitása, de egy rendkívül tudatos költő szerkesztő művészetével megjelenítve. (Talán itt is közrejátszott egykori rovatvezetői tapasztalata, a töprengés naiv-sikerületlen diákversek fölött.)

Kiindulópontul kínálkozik itt Karácsony meghatározó fontosságú distinkciója a „nyugati” szubjektív és komplikált és a „keleti” objektív és primitív világlátás között, amely kétféle társas lelki viszonyt tételez fel: rád akarom-e eröltetni magamat, vagy pedig tudomásul veszek mint olyan furcsaságot, amilyen jómagam is vagyok. Weöres, a költő ennek megfelelően beszél „az átélő felismerés viszonylagos személytelenségéről”, ami nem belső élmény expressziója, hanem a külsőre irányuló elfogulatlan kíváncsiság. De hogy lesz ebből megformált vers? Itt Karácsony Sándor nyelvfilozófiájára támaszkodhatunk.

A versben a költő úgy mutatja meg önmagát, hogy közben a jel, a nyelvi tartalom jelképpé válik, azaz mások számára is bensőleg átélhető valósággá. Három fő tényezője e folyamatnak a költő lelkének izgalma (a látomás és indulat, ahogyan Füst Milán mondja), a konvencionális jel, amely ezt közvetíti, de amelynek éppen abban van a problémája, hogy önmagában véve elhasznált, és ezért a költői mondanivaló itt és most egyedülvalóságát nem képes közvetíteni. A harmadiknak, a befogadó közönségnek a dilemmája pedig ennek megfelelően az, hogy vagy megérti a szót, de nem az általa kifejezett lelki tartalmat, azaz belső képet, vagy pedig látja ugyan a képet, de csak mint neve-nincs lelki tartalmat, és így elraktározni nem tudja.

A problémát Karácsony elvileg megoldhatatlannak tartja, és ha mégis van rá megoldás, ami nyilvánvaló, akkor az a mi észjárásunk szerint a „megma-

gyarázhatatlanság evidenciája”. Weöres a saját költészetét illetően így kapcsolódik ide: „Visszásnak éreztem, hogy versben mondjam el azt, amit prózában is elmondhatnék. (...) A gondolatok nem az értelem rendje szerint, hanem az értelemre mintegy merőlegesen jelennek meg. (...) A kötőanyag többé nem az értelmi láncolat, hanem a gondolatok valami csillagszerű gravitációja.”

Ekképpen jelenik meg ez az Arany János emlékének szentelt *Negyedik szimfóniában*:

....gondolat
oly sok járt a toll alatt,
(...)
Hogy a szédült szók evégett
Nem bánnák az ürességet.”

Magának Aranynak a verseit végigkíséri a lineárisan tagoló, elemeit egymás mellé rendelő nyelvünk nehézkességével folytatott küzdelem. Az ő „balladai homálya”, a kihagyás, vagyis az értelem folyamatosságának a megtörése, mintegy kényszeríti a figyelmet a szellemi erőfeszítésre, és így nyit egy új dimenziót a nyelv jelrendszerében. Weöres tulajdonképpen ezt gondolta tovább: kell-e egyáltalán összekapcsoló jelentés? A megszólítás miért csak az értelmén keresztül történhet? Ha a vers, mint láttuk, egy „belső kép” külső formába öntése, akkor hatásának a képi logikán keresztül kell érvényesülnie. Ennek a költői eszközei nála a hang, a ritmus, a kihagyás, a megfejtetlen kép, ritkábban és nem is mindig sikerülten a szimbólum. „Az ész természete az ismeretlenek kutatása, nem pedig tilost jelezni az ismeretlen határán” – mondja.

Itt ismét Karácsonnyal találkozunk, többféle vonatkozásban is. „A megmagyarázhatatlanság evidenciájáról” úgy beszél, mint a magyar világfelfogás alapjáról. Ez pedig azért van, mert magát a világot a társas kapcsolat határozza meg, ebben pedig „a másik ember egy megfejtethetlen szillogizmus zárótétele”, nem adottság, hanem minden pillanatban újrafogalmazandó. (Ezért ellentétes a világ rendjével az a kísérlet, amely „gépalkatrészként” kívánja őt kezelni. Mivel pedig nem az, ebből mindenféle bonyodalmak is születnek. Dosztojevskij például mélyen belelátott ebbe a problémába.)

A nyelvvel kapcsolatban ez a megfoghatatlanság a nyelvmisztikához vezet, amely a jelentést nem tartván evidensnek, annak a mögöttes tartalmát kívánná megismerni. Karácsony gondolatmenetével „a nyelvmisztika az ősjelentést szeretné kikényszeríteni a szó testéből. A jelentésváltozás (a konvencionális jelentés átalakítása – M. E.) új jelentésre akarja rábírní a fogalom uralkodó jegyeit. A magyar észjárás logikája szerint a jel az összemlélet tárgyias alapján jelöli azt, amit jelent, vagyis a nyelvmisztika megjelenik a jelrendszer mélyén is.”

Ezzel függhet össze, hogy annyi magyar kezd el nyelvészkedni, még ha nagyrészt „déliabósan” is. Úgy érezzük, itt egy alapvető és létfontosságú rejtélyt kell megoldanunk. Ahogyan maga a világ dolgai rejtélyesek a misztikus elme számára, akképpen jelenik meg a mi számunkra a titok magában a szótestben, még a jelentés előtt. „A szótest misztikus meghódítása vezethet el minket a jelentés értelméhez. A kettő elválaszthatatlan egység” – mondja Karácsony. Az ész a nyelv szavaiba szövi be magát, aminek sokféle lehetősége

van, a logika csupán egy ezek közül, de végső soron mindegyik megmagyarázhatatlan. Két transzcendens, tehát megfejthetetlen létező – két ember – között teremt ugyanis kapcsolatot. Ez a nyelvfelfogás az alapja Weöres költői erőfeszítésének is.

Karácsony világszemléletének a centruma az emberi léleknek a társas mivolta, ezt fogalmazza meg a „másik ember” filozófiájában. „Az egyén akkorra ért meg, akkorra nem gyerek, kölyök vagy ifjú többé, mikor felfedezte és életébe szerves elemként iktatta be a »másik embert«. Mikor tehát már odaadni, szolgálni, áldozni és szeretni tud. A gyerek nem tud még másokhoz képest, vagy éppenséggel másokra nézve élni.” Ez alapjában véve Weöres világszemléletébe is így ivódott be. Gyűjteményes kötetének az előszavában ezt írta: „A mai ember általában abban az aggodalomban él, ’mi jut nekem, miről maradok le?’ Ezért az egész élete törtető hajszában telik. Jobb, ha a lényéből ez sugárzik: ’Mit tudok adni?’” Örömiüket egymáson kell sokszorozni, teszi hozzá. Mindazonáltal akadt itt egy alapvető személyiség-problémája, ami költői nagyságát nem érinti, de ember mivoltában problémát jelentett a számára. Ezt tulajdonképpen szintén Karácsony szellemében fogalmazta meg:

„tudom már: rólam hiányzik a híd,
mely egyiktől a másikhoz vezet.

Aki megismer, rám-ún, elhalad;
inkább magamban viszem szótlánúl
a terhet, mellyel megtisztelt az Úr:

nincs nékem társam a mennybolt alatt,
ezért mindenkin segíteni vágyom,
az egész mindenség az én családom.”

Weöres költőként annyira személyiség nélküli, hogy az a párját ritkítja még a világirodalomban is. Médium volt, a szó legteljesebb értelmében. A médiumlétezés az „üzenettel” szembeni elengedettséget követeli meg, ám egyúttal elszigetel a „saját” élettől. Az ő esetében több ez, mint belső lelki diszpozíció. A társaslélek széthullása áll mögötte, az a széthullás, aminek ugyan lényeges tényezője volt a politikai erőszak, de nem a teljes magyarázata.

„Akinek azt mondják: »rosszkor születél,
kotródj az anyád méhébe vissza« –
e véráztatta kapun nem dönget,
az csak egyszer nyílt, zárva találja;
elindul a hosszú kettős fasorban,
végén kilép az üres világba,
s a fején jelként (hogy rablók ne bántsák,
úgy sincs semmije:) kerek kék sapka.”

A „tanítói hivatást” megszakította a gépesített társadalom eszményképe. És ebben a pillanatban kiderült róla az, hogy nem csupán szolgálat volt, hanem

fészekmeleg is – az volt még egy száműzött és elhallgattatott Tanító számára is, amit mindannyiuk további sorsában jól szemlélhetünk.

„A megértésnek egyetlen kritériuma a megvalósulás” – mondja Karácsony. De a megvalósulás hiánya nem az igazságot érvényteleníti. Ebben az esetben azonban stagnálás vagy visszafejlődés következik belőle, teszi hozzá. A társaslélek evolúciója megrekedhet a fejlődés egy-egy fokán, vagy pedig, mint azt igen szellemesen kimutatta, vissza is fejlődhet, ahogyan a modern tömeg-ideológiák esetében történik. A társaslélek ugyanis egyáltalán nem azonos a „tömeglélekkel”, ami nem egyéb, mint az ember mivoltunk tagadása. Az ebből a helyzetből kibomló tanítás már ennek a világnak a semmiségéről szól, pontosabban arról, amivé tették, és arról a fölötté lévőről, amelyről Weöres is beszél, és amely segít elviselni.

Weöres tényleges kapcsolata Karácsonnyal és körével korán megszakadt és nem is állt helyre. Egyszer, már öregkorában, megkérdezték tőle, hogy miért. Ő pedig rendkívül elkeseredetten, de Karácsony gondolatmenetének teljességével megfelelően azt válaszolta, hogy „nem voltam hozzá elég érett”.

Folyóiratunk tavasszal körülbelül az alábbi mondatokkal rukkolt elő – s hírelte:

A Napút Weöres Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából kettős pályázatot ír ki – az ünnepelt emlékét ekként tisztelve meg.

A) **A költő bármely versének elemzése.** Egy pályázótól egy anyagot várunk. Más megkötés – nincs. Terjedelmi határ – józan belátás szerint. Szakmai feltételhez se kötjük a pályamunka megalkotását.

B) **Egyszavas versek szerzése.** A költő ismert remeklései a *Tojáséj*, *Remetebál* típusú verssereglés. Bízunk az új, mai teremtő leleményekben. E kategóriában sem korlátozzuk – mennyiségileg – a beküldők szóalkotó ihletét.

A szigorú szerkesztőség úgy határozott, hogy az első kategóriában három dolgozatot emel ki a sok beérkező közül – s jutalmazza lehetőségei szerint: Füleki Gábor (I. díj), Benkő Krisztián (II. helyezett), Hétvári Andrea (elismerés).

A lágyszívű szerkesztőség arra határozott, hogy a második kategóriában engedékenyen 74 szerzőnek biztosít „egyszavasaival” oldalainkon megjelenési lehetőséget.

Mindenkinek – a publikáláshoz most nem jutóknak is – köszönjük alkotó- s beküldőkedvét, várjuk írásait majd új pályázatainkon s azon túl is – mindig.

Weöres Sándor

Hatodik szimfónia

A teremtés

A három-egy Moira

Kívül az idő siklásán mozdulatlan orsó pörög,
ime világot készítünk túl minden ívbe-foghatón,
kívül a tettek tüskéin cselekvés nélkül működünk,
túl a lehető párkányán bogozunk mozdulatlanul.
Teremtésünk szent mintái, öröktől gondolt képei
öltözzenek sokfélébe és bensőnkben daloljanak!

A teremtés mintái (kar)

Lángotokból szótt ruhában, ihajja, ragyogunk,
a szerelmes csöndbe hangunk kinyújtja fonálát,
a mindenség visszakondul gyűrűzve habosán,
fény és árnyék szétbomolva ide-oda kanyarog –

A Moira

Az azonosság kelyhében sejlik különbség és arány,
a nem-változás ágyában mozdul világos és sötét,
a nyugalom csészéjében látszik erő és bénaság,
a teljesség hajlékában sajdúl az út s az úttalan –
mind, mely a Korlátlan csúcsán bontatlan-egy, nem változó,
az Egymásután völgyében százarcu forgó áradat.

Kar

Ó mi tükrök, egyet százként vetítve ragyogók,
mi virágok, száz alakban teremve titeket,
fényt vetünk a semmiségbe, apasztjuk a homályt,
képetekkel kékbe vonjuk a fekete habokat.

A Moira

Mind, mely kezünkéből létet kap: mi vagyunk, örök Három-Egy,
s a valóság felső ormán belénk mindannyi visszatér.
Gáttalan teljességünkben nem-mozgók és osztatlanok,
lenn létezőkké osztódva küzdünk a teljesség felé,
pusztulva és újjá-kelve önnön tűzünkben táncolunk,
s kívül az idő korlátján sok táncunk eggyé összeforr.

Kar

Kristály-keblünk medencéin cikázva lecsorog
a tőletek kelő élet a lenti hamuba,
száz alakban létre-jöttek a durva hamuból:
nyujtsátok ki értük óvó karotokat odalenn!

A Moira

Korlátok közti voltunknak, mely változókká széthasad,
hazatérés szerszámául két szép arany-zsinórt adunk:
a szenvedést, hogy erkélytől erkélyig kússzon általa,
s az örömet, hogy nyughasson, derekán tartó-öv legyen.
Ime világot formálunk, mozdulatlan orsó pörög,
szakadatlan zeng bensőnkben szentséges mintáink dala.

Kar

Minden árad, fodrozódik, nyugalma odavan –
szenvedésbe és örömbbe vetődik a világ.
Delejes zöld zivatar jön, takard be szemedet!
ím a lélek kivetetten didereg a habokon.

AZ ŐSIŐ

Lágy fővény-bordákon, halványpirosan remeg
lenn az önfeladt patak; fölötte fény-árny-íveken
a magasság áttetsző falkái tolongnak fűrtösen;
vad vonulás alján, álomban sző-fon, remeg,
s hol legkeskenyebb, hol hajdan boglárka nyílt,
általlépi egy madár –

Rejtett ér, hinár-szövevény... galamb-szinü erdő
száz odvából szikra-fény,
ősanyák szigorú csöndje, dús, tapadós vörösföld,
zsarnoki, termő hallgatás;
meleg hajlásai közt a betelt férfi-vágy pihen,
mint iszapba tűnt acél,
melyre rozsdá nem forr, s tán ha meglelik egykor,
újra kivillan, újra él.

Kristály hal, eleven zöld kard, gumó, lucskos szakáll:
egybe-ölti a kis patak;
part-fogsor, kék hegység, csillagsor: vállas kamaszként
csügg valamennyi a csöpp anyán.
Jajszó, kacagás egyre-megy: mind áldott női jel,
búborék, mely fölfele száll.
Élő fonadék álma: áttetsző tábor a magasban!
odafönn a szabad sereg!

Odafönn szivacsos felhőn kocsonyás csillag –
nedves vonulás mindenütt,
fenti, lenti
rengeteg...
mélyben a rejtett ér-szalag
hályoga, zöld csata
remeg.

Lenn az önfeledt patak
puha nő-testként, álomban szövő tiszta sodrát;
de hajdan folyam volt! tág-szemü! s elfeledte
gőzét nyitja-zárja csak,
alva, pihegve,
lankatag.

Hömpölygés volt, széles iram,
vándorolt dúsan, ezüst gyapja rengett a messzeségben,
partján ég-föld csordái heverték, látták a csillagok,
zengtek: Ime a folyam!
Jött a fény és rá-terült. Jött a homály és rá-terült.
És szült fájdalomtalan.

Bukdosó hullám-halmok, siető nő táncos halmai,
telt meder ég és föld között,
villámlón átlátszó rengés, ragyogó dísz halmaza,
fönn-lenn csillagok és napok,
asszony, kibén teljes-egy a szem, ágyék, kebel,
gyönyör ég és föld között,
örökifjú ósanyák nézése, bőséges róna,
jámbor nőstény-farkasok,
part-fogsor, kék hegysor, csillagsor, könyörgő férfi-zengés,
áradat ég és föld között,
határtalan tájon ömlő, hol nincs messze, nincs közel,
hol titokra nem találsz –

Mondják, nem volt Hold még. – Tán a Hold
messziről ide-szomjazott...
Jámbor nőstény-farkasok idegen szagra figyeltek –
„Folyam-hölgy! tenger legyél:
áradj! kerekülj! mint magam!”
Ekkor habja elhomályosult és mintha emelné sok vödör,
tépő görcs feszítette szét.

Partok dültek, megdermedt a tenyészlet illata,
gyűlt a fakó tajték, kavargva fölfelé, vagy hengeregve;
és úszott a bölcső és habba borult a virág, a taraj,
és hegyek törtek pattogva, csengve, mint a kelyhek,

nem volt többé föld, sem ég!
Forrt a színtelen áradat,
körbe-érve, önmagába ütközött s elájult.
Lett alvó, szelid patak.

És az istenek is futottak! mert még mámorában is
győzhetetlen-tiszta volt!
Ki vadította? tán a Hold –
tán a homály – de nem a párnás, ölelő éjszaka –
a másik, lenti homály, mely a rögben kezdettől éhezett.

Nagy folyam volt, most patak.
Termő iszap-katlanain túl, meddő homokján,
most is gyors, üde, csillogó,
most is legtisztább ital,
mert sodrát sosem éri sár.
Rejtve szunnyad; tág folyam-tekintetét
föl nem nyitja már soha.

A történelmi korszak

Üdv a Mostannak
mely az eszmét levetette
mint ragyogó burkát a kigyó ha
hívja az új kikelet.
Lássuk: boldog önámítás
nélkül is ember az ember?
csak úgy álmodta a célját?
Ej-haj, eléri a férfikort
és többé nem az angyal
őrzi a párnáját –

Nézd, tüzes puszta
a nagy égbolt levegője:
új-faju sárkányokkal örök harc
csattog alatta tovább,
ám az eszme (az öldöklés
istenivé-hazudója)
együgyű, satnya ürügy ma,
meztelenül megy az ős csata;
nem szépíti a gyilkot
lágý-ködü félálom.

Sűrű-legü barlangokból
árnyak szövedékeiből
kél a dalunk tifelétek,
későbbi kor emberei.
Ime Hellas utóda
válik a kincseitől,
lángba borítja az életét,
hazug és szép vigaszát,
és vele a szár Arabföld
s vörös-agyagos folyamú Kína
s cédrusok és venyigék hona,
Két Tábláé meg a Krisztusé.

Ó de fáj – hogy fáj
ez a válás, ez a múlás!
Friss-vasu lólábakkal a végzet
nyargal a földeken át,
csontot és agyat örölvé
vágat az élet-időnkön.
Aki már élt, aki majd él,
és aki kortalanul születik,
föl nem mérheti szívvel,
mennyire szenvedtünk.

Üdv a Mostannak!
Mi kibírjuk viharunkat,
nincs az a múló kín, vagy örök kín,
melyre szívünk „nem”-et int.
Nem fukar marok áldoz ma:
vesszen a legbecsesebb is,
ha betöltötte a dolgát
s mint a lehullt avaron fű nő:
kínunkból, ha lehulltunk,
sarjad a más ember.

A fű sosem emlékszik rá
honnan jön a zöldje, leve!
tán ti se sejthetitek már,
későbbi kor emberei,
hogy a vad, buta Hajdan
értetek ette magát.
Vallja Herakles a meggyötört,
meg a nagy-könyvü Klio:
semmi se lehet hiába.
Röpül az idő csunya fejszéje,
álljuk az éle találatát,
hullánkból új virulás szökik.

Az állandó a változóban

Gyorsan repül a Föld, e vén boglyas madár. Most, őszi éjeken,
ahogy fordul, a fénytől mindjobban elvonva északi oldalát,
érezni szárnyzuhogását, míg iramodva merül
a tér idegen redőibe.

Ha sokat láttál, szólj: mit rejt a tér?
Testtelen ívek rengetege, mondják új bölcseink,
fényévek ezrei közt hajlik iszonyú karéja
melyen vakon tör át a csillag – míg mi, szál-erein bukdosók,
kinyitva törpe ablakaink, bámuljuk az éjszakát,
az óriás koronát, mely alatt nincsen homlok
s megérint embertelen ragyogása.

De más teret is ismerek, emberibbet
s még-titkosabbat. Figyeld csak:
ha szemed behunyod: pár pillanattig még rajta forr
a seb, mit a fény szúr,
színek visszája, foltok sövénye,
aztán elmosódnak és húnyt szemed csak a sötét űrt vetíti,
mint boltozatos csarnokot, s hogy mekkora, nem tudod,
néha bizalmas-kicsiny, máskor határtalan, pedig nem változik,
és láng gyúl benne olykor, nem tudni, messze, vagy közel,
s egy kedves, vagy félelmes arc,
s az emlékek híg vázai szállnak
s a csodák üveges lényei suhannak
– mondom: egy benső tér, hova porszem se fér a foghatóból,
hol semminek sincs mérete, se rendje,
mind varázsosan keletkező, csapongó, eltűnő.

A kinti űr s a bennünk rejlő
egymásba özönlik: ajándék e perc:
őszi nyitott ablak, hova tétován betődül
fanyar szellő a korhadó csonkok zamatával,
ködben bolyong a harangkongás fojtottan mint hegedűszó
és vélni a csillagok fém-illatát is.
Párafényből, gondolatból
évig-fonódó lugas felettünk,
kúszik a futóka ezer virága,
sok nyúlánk, halvány, kerek szemű lányka,
mind más, de látod a közös jelet:
ugyanegy gond szabta köntösüket.

Mélyebben, mint a gond fészke szivedben,
 kérge alatt minden dolognak,
 a tünemények medrei,
 a világ eresztékei ragyognak,
 örvénylik a láng, parttalanul forog
 az eleven tűz, az ezerszemű,
 párába borult paripák dobognak,
 megvillan tajtékos tomporuk,
 áthallik érc-patáik csattogása,
 füled mellett süvít a híg elem,
 bőrödet érinti a végtelen
 és sistereg és hárttyát növel
 mint jégtől az olvadt acél.
 Szólít – vagy képezed? Ha arra riadnál,
 hogy nem rideg, nem idegen!
 hogy eleven hullámmzó szerelem!
 hogy rokonabb veled önmagadnál!

Füleki Gábor

„Ajándék e perc”

A világlét periódusai

Weöres Sándor *Hatodik szimfóniájában*

Weöres Sándor költészetének törzsét-derekeit a nagyközönség által javarészt ismeretlen hosszúversei, hosszúénekei alkotják. Bár szinte mindannyiunkat tudatra eszmélkedésünk óta ismerősen kísérek gyermekversei, bravúros ritmusú versjátékai, életművének centrális alkotásairól az átlagember mit sem, az átlagolvasó pedig alig-alig tud. Pedig Weöres művei, a bennük ábrázolt világszemlélettel, egyedülálló nyelvvarázssal gyógyító, felrázó, lét-átvilágító, megtisztító erővel bírnak. Világa a platóni „Ἐν καὶ Πᾶν”, a lao-cei ős-egység, a kozmikus teljesség, a tökéletes harmónia szintje, ahová elérkezve nincs visszaút, és nincs is hova tovább. Univerzum és ember itt egy, verseinek zengése az aranykoré, az ősvilágé, amely, ha volt is valaha az írott történelem előtt, feledésbe merült, s az ókori bölcsek művei őrzik az emlékét. Ez a műveiben megjelenő létteljesség voltaképpen idő feletti kategória, az eszme-időben, „magában az időtlenbe emelkedő, mindent együttlító, véges igényeit levetkőző emberben létezik.”¹

¹ Bata Imre: *Weöres Sándor közelében*, Magvető, 1979, 91–94.

Weöres valóban „ősköltő”, a szó legbővebb értelmében, s maga az életmű is – Szent Pál Jézusra utaló szavát idézve Határ Győző könyvéből – „végére-mehetetlen”,² de holografikusan-fraktálgeometrikusan felépülő szerves egész, ahol a legkisebb, akár egyszavas terjedelmű alkotás is ugyanazt a végső mondanivalót sugározza attribútumaként, mint a több tíz oldalas vers-oratóriumok, mítoszdrámák. Ennek ellenére minden egyes újabb (vagy újra) elolvasott alkotása módosítja az összes többről kialakult képet, az addigiakat mintegy módusz-jelentéstartalmakkal bővítve.

Kimeríthetetlen kincsesbánya ez a teljességre törekvő költészet, aki felé fordul, örök sugarakban részesül, s a versrengeteg csöndbe burkolt titkai felfedezésre csábítanak.

A nagyközönség által sajnálatosan oly kevésbé ismert, bár sokszor valóban csak a „beavatottak” számára érthető filozofikus-mitikus hosszúversek között centrális helyzetűek a külön kötetben is megjelent, a zenei műfaj mintájára megalkotott szimfóniák. Maguk a szimfóniák nem eleve egységekként keletkezett művek, hiszen az első hat szimfónia utólag lett összeállítva egymással tematikus rokonságot mutató alkotásokból – kivéve az orpheuszi fordulatot megtestesítő *Harmadik szimfóniát*, amely már eredetileg is összefüggő műként keletkezett, de akkor még a *Háromrészes ének* címet viselte.

A szimfónia műfaj maga nem volt ismeretlen a világírásban, Mallarmé és Ludwig Tieck is alkotott akkorra már ilyen jellegű művet.³ Az irodalmi szimfónia magánhasználatú fogalmát ettől függetlenül már igen korán felvázolta Weöres, amint az 1933-ban egyik Babits-hoz írott leveléből kiderül: „A szimfónia elméletével is kész vagyok: az első részben fölvetek egy téma-, kép- és ritmus-csoportot, és ezt még két vagy három részen keresztül variálom, mindig más és más hangulatba mártva az első szakasz anyagát. Ez igen nehéz lesz.”⁴

Valóban az volt; a megvalósítás tíz évet váratott magára, amíg – bár még más elnevezéssel – a *Harmadik szimfóniában* realizálódott. Ezt követően 1970-ig folyamatosan születtek ezen műfajú alkotásai, melyekkel tartalmilag-formailag leginkább Rilke *Duinói elégiái* rokoníthatóak.

Terjedelmük általában nem haladja meg a tíz oldalt, hosszukkal *Mahruh veszése*-típusú alkotásai és az „átlagos” méretű, 1-3 lapnyi költemények közé esnek, szám szerint tizenketten. Önállóan – a tizenkettedik kivételével – a *Tizenegy szimfónia* című kötetben jelentek meg a költő hatvanadik születésnapjára 1973-ban, a *III vers* című, válogatott verseit tartalmazó kötettel párhuzamosan.

A végső kérdésekről szólnak e versek, és egymásutániségükben megfigyelhető a Hamvas Béla által felállított tipológia szerint a homéroszi énekmódtól az orpheuszi versbeszédig való haladás, annak elérése, olykor a kettő vegyítése. Az orpheuszi versbeszéd alapvetően tömör, a szürrealizmussal rokon, de annál tudatosabban átélt költői képalkotással dolgozó, metafizikai-egzisztenciális kérdésekre irányuló, intuitív-beleérző befogadói magatartást kívánó költői

² Határ Győző: *Irodalomtörténet*, Tevan, 1991, 449.

³ Oskar Walzel: *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters*, Berlin–Neubabelsberg, Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion M. B. H., 1923, 355.

⁴ Kenyeres Zoltán: *Tündérsíp*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 49.

megszólalásmód, mely „isten szóként a külső/tárgyi világot is képes visszavezetni a transzcendens léthez”,⁵ s alapvető poétikai jellemzője a dolgot és szót átváltoztatással egyé olvasztó orfikus alakzat, „melynek nyelvi mozgásai eltávolítják a dolgot saját természetes konnotációjától, és a természetesség ideáljával szemben a művészet határa, töréspontja felé sodorja őket, ahol rendre felöltik a halál képzete is”,⁶ így alkotva meg egy sokjelentésűségében is a végső valóságra utaló versvilágot.

Ezt, a mitikus Orpheuszra szimbolikusan visszavezethető versbeszéd-módot fedezte fel „újra” Mallarmé, Rilke, Hölderlin és George, melynek előképei-ként Blake látomásos-mitikus költeményei, Góngora kifinomult szonettjei vagy Dante *Isteni színjátékának* záró terzinái is megjelölhetőek a sűrű, transzcendensre vonatkoztatott költői dikció tekintetében.

Az orpheuszi hangot Weöres a *Harmadik szimfóniában* lelta meg, amelyet Hamvas is jelentős fordulatként üdvözölt. Itt a gondolatok már a szavakra merőlegesen jelennek meg, és – Weöres kifejezésével – csillagszerű gravitáció tartja egyben őket. Itt már nincsenek konkrét, lineáris tartalmak, vertikálissá értékelődnek át, a színtér pedig a lélek belső világa, asszociációi, ahol más időviszonyok uralkodnak, mint odakint, a gondolatok egymásra rétegződnek, ellentétben a lineáris szavakkal:

„Az élettelen avar is röpül. / Ne hidd, hogy a rögben alhass. / Szél körme kapar a sír körül, / És vallat a fény, a hatalmas.” (*Harmadik szimfónia, I.*)

E szimfóniák központi jelentőségű remekművek, a költészet örökbecsű darabjai – mint a költő annyi más verse is. „*Felénk fordult monumentális arcok, a függő sziklák reliefjei; az egyik harmóniát sugároz, a másik arcon diszharmonikuság.*”⁷

A *Hatodik szimfónia* egyike ezeknek a monumentális arcoknak. Keletkezése több mint egy évtizedet átfog; tételei 1938-tól 1949-ig íródtak. Első és harmadik tétele még az orpheuszi fordulat előtt, második és negyedik tétele pedig már utána született. Négy jelenete a világtörténet szakaszait ábrázolja, Bata Imre szavaival, Weöres Hamvas Béla filozófiájából átvett és *A teljesség felé* kötetben kifejtett terminológiájával „*az élet útját a létben*”, s „*a szimfónia az időnek az utolsó tételben bekövetkező térré válásában éri el csúcspontját*”.⁸

Ha a tizenkét szimfóniából álló ciklusra tekintünk, akkor a hatodik éppen annak közepén helyezkedik el, aranymetszetében pedig a hetedik, amelyet édesanyja emlékére írt, s nem kevésbé nagyszerű, megrendítő alkotás. Ott a világot megváltó lény születik meg, itt pedig maga a világ. A versciklus pedig ennek megfelelően tagolódik két fő részre, melyeknek metszete, határvonala tehát a hatodik.

Az előtte lévők még inkább a látható világgal foglalkoznak, illetve annak szereplőinek a transzcendenssel való kapcsolatáról, míg az utána következők a

⁵ Bartal Mária: *Orfikus impulzusok Weöres Sándor költészetében*, Literatura, 2009/1., 34.

⁶ Schein Gábor: *Rilke költészetének térkonceptiója. Bíráló Peter Pór: Die orphische Figur c. monográfiájáról*, Buksz, 2001/1., 22.

⁷ Bata Imre, i. m. 315–325.

⁸ Pethő Ildikó: *A zenei elv, zenei műfajok és kompozíciós technikák Weöres Sándor költészetében*, doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2006, 75.

léten túlra tekintenek, helyszínük a belső világ mélyrétegei, központi témájuk a halál és az azt követő lét ábrázolása. Ezt a témamegoszlást – bár igazából itt finom átmenetek vannak, nem éles a váltás, inkább folyamatos, tendenciaszerű, és mindez hullámszerű is – követi a kezdeti homéroszi hangvételtől a zengő orpheusziig ívelő, de szintén nem mechanikusan egyenletes, hanem hullámszerűen-spirálisan fejlődő költői út. Mindebből következik, hogy a központi helyzetű *Hatodik szimfóniának* a szerepe is központi: egyesíti magában az előtte lévők és az utána következők jellemzőit, egybeforr benne a külső világ, a benne élő individuum belső világa és a kettőt övező, magában foglaló transzcendens. Ennek a feltételezésnek az igazolására is tesz kísérletet az elemzés.

A mű a világfejlődés Weöres által feltételezett fő fázisainak megfelelően négy részre tagolódik, melyek sorban: *A teremtés*, *Az ősidő*, *A történelmi korok* és *Az állandó a változóban*. E felosztás lényegében követi a szerző eszme-idő felfogását, melyet *A teljesség felé* című kötet harmadik részének végén ismertet, miszerint annak négy szakasza az Aranykor, Ezüstkor, Érckor, Vaskor, melyeken végighaladva az ember(iség) fokozatosan elveszíti az állandóról való tudást és a változóba záródik, elveszítve a kapcsolatot a transzcendens erővel.

A szimfónia tételei közül az első még az Aranykort is megelőző időről, illetve időnkívüliségről szól, hiszen ez maga az ősz-kezdet, mellyel együtt születik meg az idő is. A második tétel az Aranykornak Ezüstkorra alakulását mutatja be a patakmonda keretében. A harmadik szakasz már a Vaskor, s az elbeszélő a távoli jövőhöz intézi szavait. Itt élet és lét kettészakadt, s a negyedik rész vaskorbéli emberének már csak villanásszerű ajándékként mutatkozik meg az állandó a változóban.

Lássuk most az egyes tételeket külön-külön, mélyrétegeiket feltárva.

A teremtés a három-egy Moira és szent mintáik párbeszédétől (vagy esetleg párhuzamos beszédétől?) kísérve zajlik, cselekvésük a kimondottakkal egy időben folyik, a szó annak csak emberi megjelenítése. Amit kimondanak, tetté válik, s arra a teremtett világ azonnal reflektál, a Moira és a Kar beszéde partitúraszerűen akár egyszerre is elhangozhatna, a szimfónia műfaj többszólamúságának megfelelően. Vagy akár antifónákként, dramatizáltan váltakozó kórusokként, ahogyan az a *Hetedik szimfóniában* meg is valósul.

A görög mítosz szerint a három Moira Zeusz és Themisz lánya. Themisz viszont Zeusz nagyapjának, Uranosznak magzata, aki az ég istene; anyja a földanya, Gaia, aki ugyanakkor magának Uranosznak is szülője. S ezzel bezáródik a kör; Gaia előtt már csak az ősz-zűr, a Kháosz, a mitikus ősz-kezdet gomolygott. Themisz a jog és törvényesség jövőbe látó szelleme, lányainak neve is részt, osztályrészt jelent, mely, akár a *merosz* (= rész, mint mono-mer, poli-mer), az ógörög *meiromai* (sorsot, osztályrészt megkapni) ígére megy vissza.⁹ A három Moira feladata egységes ív: Klóthó szövi az élet fonalát, Lakheszisz kockán kivetí a sorsot, Atroposz pedig elvágja a fonalát.¹⁰

Érdemes ezt a levezetést egybevetni egy másik nagy nép, a kínai ókori bölcsének, Lao-cének kozmogóniai gondolataival. A *Tao te king* (a ma már egyre inkább használatos nemzetközi pinyin átírással: *dao de jing*), amelynek hatása

⁹ Szabó György: *Mitológiai kislexikon*, Könyvkuckó, 1998, a megfelelő címszavaknál.

¹⁰ Pongrácz Tibor: *Hamartia, palinódia, tragédia*, Gond, 18–19., 1999, 189.

Weöres világlátásának már ifjúkorában jelentős alapvonásait rajzolta ki, így vall a világteremtésről: „Az út szülte az egyet, / az egy a kettőt, / a kettő a hármat, / a három valamennyi létezőt, / mind tartalmazza a hímet és a nőt, / s a láthatatlan lehetet egybeolvasztja ezeket.”¹¹

A kezdeti káoszban már benne rejlett az út, a létezés-teremtés elve, melynek néven nevezése homályba vonja igazi mivoltát (ezzel kezdődik maga a könyv), de mégis kell róla tudnunk, pontatlan, tökéletlen szavainkat, elkülönböződést generáló fogalmainkat híva a megnevezhetetlen megnevezésére, ám valójában csak intuitív rá- és beleérzéssel érthetjük meg, ha megérthetjük egyáltalán, a tao, az út lényegét. Belőle keletkezett az egy, a csi nevű őanyag, amely maga a „láthatatlan lehetet”, s ezzel megindul a káosz formálódása. A hermafrodita, nemek előtti és fölötti őanyag ekkor kettéhasad hím (*jang*) és nő (*jin*) jellegű részecskékre. Ezek hozzák létre a hármat: az eget, a földet, s a kettő közötti embert. Ezekből pedig az összes többi létező származtatható.

A görög mítosszal egybevetve a párhuzam nyilvánvaló, Gaia az út, Uranosz az egy, Zeusz és Themisz a kettő, s a három-egy Moira a három, aki ezáltal valóban teremtési ívé válik, egyrészt a születéstől – amelyben tovább él Gaia, a föld, s egyben ő Klóthó immanenciája –, másrészt az emberéletem át (sors – Lakheszisz, azaz Zeusz és Themisz bennfoglalt kettőssége), harmadrészt a halálig (Atroposz), aki egyben a végtelen ég, s így Uranosz megfelelője, továbbélése a keletkezett világban.

Kronosz, aki ebből a folyamatból látszólag kimaradt, áttételesen van jelen, hiszen Themisz a testvére, így Kronosz metonímiájaként is felfogható, aki az időbe vetett ember jelképe lehetne, a sors szimbóluma, noha Weöres költészetében inkább az Aranykor jelképeként bukkan föl. Itt elsősorban a *Theomachiára* kell gondolnunk, ahol Kronosz világa a még tudatára, végességére nem ébredt, s ezért a létben öntudatlanul boldog életet képviseli. S ott a három-egy Moira nem Zeusz ivadéka, hanem még az isteneket is megelőző sors, világtörvény, Ananké, az indiai *dhárma*, mely a világon és időn túl működik, s végzésükkel még az istenek sem dacolhatnak, ők a szóba nem fogható tao, amely „sors az istenek fölött álló, egyetemes kozmikus erőként jelenik meg több korai filozófiai rendszerben és a fejlett mitológiai rendszerekben is, és azt a hitet jelzi, hogy az egyén nem szabad és független a közösségtől és a természettől”.¹²

Mindezt tehát a *Hatodik szimfónia* esetében is így kell értelmezni.

„Kívül az idő siklásán mozdulatlan orsó pörög, / ime világot készítünk túl minden ívbe-foghatón, (...) Teremtésünk szent mintái, öröktől gondolt képei / öltözzenek sokfélebe és bensőnkben daloljanak!” Más szavakkal fejezi ki ugyanezt a gondolatot *Theomachia* című drámájában: „Túl rajtad, túl min-

¹¹ Lao-ce: *Tao te king*, Tericum, 1994, 42. fejezet; 104–105.; 130. Az ókínai költészet Weöres által is csodált – s a *Kínai templom* című versében magyarul is megvalósított – tömörségét szemléltetendő, érdemes eredetiben, nemzetközi pinyin átírásban is idézni: „dao sheng yi, / yi sheng er, / er sheng san, / san sheng wan wu. / wan wu fu yin er bao yang, / chong qi yi wei he.”

¹² Ócsai Éva: „Szavakból paloták épülnek”. Weöres Sándor színjátékainak intertextuális kapcsolatai, Doktori (Ph.D.) értekezés, Szeged, 2009, 87.

dig-mozgó világon / a három Moira székel mozdulatlanul. (...) A Moirák által, kikben egy a Van s a Nincs, / rendeltetett, hogy Van legyen, hogy lét legyen”.

A háromságában egy, időn túli Moira tehát létrehozza az időbeli, látható világot, mégpedig ősképek, öröktől gondolt minták alapján, amelyek most mozgósulnak, rendeződnek az őket alakító teremtő erő hatására. Hozzájuk képest az egyébként feminim Moira hím jellegűvé válik, mert teremt, a minták pedig női jelleget vesznek fel, mivel befogadják ezt a hatást, s annak megfelelően alakulnak, platóni ideákként viselkedve, megtermékenyülve a teremtetlen fény, a Moira-pleróma kiadásától.

Voltaképpen ekkor történik meg az őanyag kettéválása, amit a mozdulatlan Ananké-orsó pörgése jelez, ez a *„mozdulatlan világtengely, amely ugyanakkor saját tengelye körüli forgása és fonalrendszere révén a körülötte keringő bolygó- és csillagrend centruma, a mindenség irányítója”*.¹⁵ Ezt a világtérítő struktúrát a Platón Államában említett harcos, a pamphüliai Ér halálközeli élménye során a túlvilágon járva állítólag látta is; s ezen orsó egysége a teremtés pillanatában szétbomlott; az orsó teste lett a hím princípium, jang, mely forogva hatást fejt ki; a köré csavarodott fonál pedig a női princípium, jin, mely engedelmeskedve ennek a mozgásnak folyamatosan válik le az orsóról, s téridőbeli hálózattá alakulva megalkotja a világot.

Azaz a Moira maga az orsótest, melynek háromsága az előzőek mellett akár a potenciálisan létező három dimenzió is lehet; a fonal, melyből rendszer alakul, maga a minta-sereg, mely lineáris lefűződésével a negyedik dimenziót, az időt hozza létre. A fonál kinyúlik a teremtetlen csöndbe, s ezt a mindenség ünnepeyes, magasztos kongással tudomásul veszi, a folyamat kozmikussá válik. A kettősségre utal a fény és árnyék szétbomlása, melyek egymást feltételezik, egymás nélkül nem léteznek. De léteztek egybeforrva, egymásban – eladdig, az időtlenségben, melyre az emberi időfogalmak érvényüket veszítik, tehát maga az „eladdig” szó, vagy bármi hasonló sem helytálló arra az állapotra, melyben pillanat és örökkévalóság, pont és végtelenség ugyanaz.

A mitikus elképzelés egy intuitív magyarázat erre, belsőleg megélhető, noha tudományosan nem magyarázható, hiszen a tudomány leszűkített logikai fogalmakkal dolgozik, míg a misztika megpróbál túltekinteni azokon, olyan fogalmakat, kifejezéseket használva, melyek a végső kérdések vonatkozásában szükségszerűen paradoxon jellegűek, végpontokat egyesítőek, pl.: *„mozdulatlan orsó pörög”, „cselekvés nélkül működünk”*. Hasonló, az orpheuszi versbeszédmodot jellemző gondolatalakzatokra bukkanunk az *Ötödik szimfónia* A *csillagok* című tételében és a *Profusában* is.

A harmadik szakaszban a Moira a kettő az egyben témát variálja; miben rejtőztek „addig” a dialektikus ellentétpárok, honnan hasadtak ki és hová kell majd visszatérniük. A világ egy kozmikus hegy vagy piramis képét ölti, melynek csúcsa mozdulatlan, míg hozzá képest alsóbb régiói, a körülötte lévő síkságok, völgyek mozognak, forognak, akár a körhinta, leképezve ezzel az értelemszerűen a hegy csúcsán elhelyezkedő mozdulatlan, léten túli orsó pörgését. A forgást a tükrök, a minták közvetítik az orsótól a világ jelenségei felé. Hatalmas

¹⁵ Újvári Edit: *„A mindenség hullámzó nászruhád”*. Istenői mítoszmotívumok Weöres Sándor költészetében, Ph.D.-értekezés, Szeged, 2002, 95.

körfolyamat keletkezik, mert a teljességből kiváló léteződarabkáknak előbb-utóbb vissza kell térniük szülőjük kebelére, a hegy csúcsára, ahogy az óceán párázta felhőkből születő folyóknak is vissza kell térniük magába az óceánba.

„Mind, mely kezünkből létet kap: mi vagyunk, örök Három-Egy, s a valóság felső ormán belénk mindannyi visszatér. Gáttalan teljességünkben nem-mozgók és osztatlanok, lenn létezőkké osztódva küzdünk a teljesség felé, pusztulva és újjá-keelve önnön tüzünkben táncolunk, s kívül az idő korlátján sok táncunk egygő összeforr.”

Tehát maguk a Moirák is létezőkké osztódnak! S darabkáikkal jelen vannak a látható világban mint csillám-habok, járva örök léttáncukat. S így jelennek meg tehát mint Zeusz lányai, megháromszorozódva, majd megsokszorozódva, önmagukat világbeli lényekké átteremtve. Ezt a kar szavai is igazolják, melyek most szoboralakokként engedik magukon átfolyni a Moira-forrásból ömlő életzuhatagot, amely ettől mintegy megtermékenyül, és termővé teszi az alant elterülő kietlen pusztaságot is, ahonnan a Moirák részleges, s ezáltal sokféle variációjú alakjai kelnek létre, nyilván a minták tulajdonságait is hordozva, két-felől is serkentve részecskéiket a hazatérésre, önmaguk fölé emelkedésükre, formát szabva vágyaiknak: a szenvedés és az öröm által. A szenvedés mozgósít, az öröm fölemel, általuk repül a lélek az elvesztett ősi hazába.

S itt, akárcsak egy szimfonikus tétel befejezése előtt a reprízben, újra felbukkannak a kezdő sorok motívumai, mutatva a teremtés folyamatosságát, amely a kezdeti megáradás után, ha lecsillapodva is, de tovább folyik a világon túl, fenntartva a fent leírt kozmikus ciklust. Az újdonsült, friss világ hullámszik, újonnan kapott két érzése között hánykolódik, s már itt feltevédik – ha rejtetten is – a kérdés, hogy a való világban volt-e, lehetséges-e az Aranykor, a tiszta harmónia állapota egyáltalán, vagy ez csak a léten túl, ama bizonyos felső csúcson, illetőleg az azt még ebben az életében megközelítő fejlett, önmagán túlemelkedő bölcs számára érhető el. Ezért kell végigjárni az utat, örömmel és szenvedéssel megküzdve és mindkettőt legyőzve, abból az állapotból elindulva, amit a megszületés jelent, s mely egyben ez a ki nem mondott kérdés, mellyel az első tétel zárul: „Ím a lélek kivetetten didereg a habokon.”

Iramló ritmusú, sajjgó, félelmesen gyönyörű sor ez.

A továbbiakban a szimfónia második, lassú, dúr jellegű tételében az ősidő archetípusokkal szimbolizált leírásával találkozunk: érintetlen ősvadonban hí-nár-szövevény mélyén csörgedező patakot látunk, mely a világban megjelenő *taot* idézi, mely ég és föld között kapcsolatot létesít, férfi jellegűt és nőit egyesít a *Tao te king*ben: „Az út e világban, / mint hegyi patak, mely folyóba és tengerbe szakad.”; „Aki tudja férfi-hatalmát, / mégis őrzi nő-lágyságát, / hegyi-ér a világon. (...) Aki hegyi-ér a világon, / az *erény*-t el nem veszítette, / csecsemő marad örökre.”¹⁴

De eszünkbe juthat a *Dob és tánc* egyik sora is: „kis patak irama”, mely a világtájtól fakadva a három őselem – szél, víz, föld – segítségével megteremti

¹⁴ Lao-ce: i. m. 32., 28.; ill. még a 6., 8. fejezet

az embert, aki azután az idő fölfedezésével önmagára eszmél. A kis patak önfeledt, akár az Aranykor, léte szinte álomszerű, buja tenyészet övezi, s felette „a magasság áttetsző falkái tolongnak fürtösen”, melyek lehetnek maguk a csermelyt tápláló felhők, pára-áradat, és magát a korlátlan szabadságot is jelképezhetik, mely épp a földön kigyózó patak álma – de miért?, erre a későbbiekben derül fény.

Az álmodó patak partján boglárka nyílt, s mivel az ige – „nyílt” – múlt idejű, továbbá szerepel mellette a „hajdan” időhatározó, mindez arra utal, hogy valami már lezajlott, véget ért; a töretlen, tiszta fényű ősvilág elmúlt, vagy legálábbis virágkorán túljutott.

S e keskeny érszalagot madárka lépi át, amely a költő egyik mesterénél, Hamvas Bélánál az isteni szférével való tiszta kapcsolat jelképe-lehetősége; a madárdal a legtisztább zene, mely a világon túlival tart kapcsolatot. Ugyanakkor egyben a sorsba, időbe vetett egyedi lény is, amely szenved és örül, s ez – tudjuk – a Moira küldte útravalóként a fensőbb régiók felé fordulásra, oda törekvésre ösztönzi: „Madárka sír, madárka örül, / míg piros gerendái közül / néz a hatalmas” (*Harmadik szimfónia, I.*).

A kis patak magában foglalja tehát a férfit és a nőt, az égit és a földit; az egység megvalósítója a kettősségekre bomlott világban. Iszapja a termő földanya, melybe az elrejtőző férfiasság burkolózott – talán a teremtés, az ős-tombolás fáradalmait kipihenni, hogy friss erővel kelhessen újjá, ha eljön az ideje. Ezáltal most a patak jellege az asszonyi felé tolódott el, tehát a költő „élet és halál mitikus eredetének és egyben női szimbólumként való felfogásának versbe foglalását a Folyamistennő mitikus szüzséjében fogalmazta meg”,¹⁵ s a part, a távoli hegyek, de még a csillagok is „vállas kamaszként” csüggnék rajta, hozzá mint központhoz viszonyulnak, s őt közelebbi-távolabbi körökként övezik. Így szerepe ugyanaz a jelenségvilágban, mint a Moira hegycsúcsának a jelenségeken túl.

Hajdan, a még ősbibb világban, parttalanul áradó széles folyam volt, ég-föld zengett, s megvalósult a tiszta Aranykor, az időtlenül tökéletes boldogság, a tudatos és mégsem tudatos élet a létben. Kronosz és a gigászok világa ez, az egyszerű, derűs lét harmóniája.

De a Moirák végzésének be kell teljesednie: a szétbomlóva kanyargó fény és árnyék rátalált a folyamra és egyesült vele. Mindez a Hold megjelenésében nyilvánul meg, amely egyszerre képviseli a nappalt s az éjszakát, hisz a sötétben tűnik fel – a Nap fényét tükrözve. Árapályhatása megbolydítja az ős-folyamot, s az tengerré kerekül, gigantikus képek sorjáznak, alapjaiban reng az egész világ, föld-ég határa elmosódik, minden forr, forog, s a hömpölygő vad folyam önmagába visszaérve csöndes patak-létbe hal át.

Az önmagába záródott folyam isteneket megszegyenítően tiszta marad, s hírt ad a késői koroknak az egykori fényről; „most is a legtisztább ital”, de „tág folyam-tekintetét / föl nem nyitja már soha”; az ősvilág ragyogása visszafordíthatatlanul elveszett.

A szimfónia következő szakaszában, sebes lüktetésű moll-scherzójában már „menthetetlenül” az emberi világban vagyunk, a történelmi kor, a véges-

¹⁵ Újvári Edit: i. m., 99.

ségtudat, a korlátozó tényezők szorításában. A költő mégis üdvözli, ha kissé ironikusan is, mert tudja, hogy ez a világfejlődés rendje: Zeusz uralma következik, a Vaskor.

Az emberiség megszabadult a létről, végső célokról, istenről gondolt egykori eszméitől, az idő és a változók világába záródott, s azt hiszi, okosabb lett, mert nem nyűgözi többé a „boldog önámítás” elavult ködfátyla. A gyakorlati, önmagára ébredt ész kora ez, amelyben alámerül és elfelejtődik az egykori Atlantisz, Kronosz (Szaturnusz) világa, s azt már csak az önmagába elmélyedő ember találhatja meg – a negyedik részben.

Kronosz gigászai, a sárkányok ideje elmúlt – az önmaga korcsaként tovább vegetáló „eszme” a véget nem érő céltalan háborúk, a végső szempontból értelmetlen öldöklés szolgálóleányává törpült, mely „új-faju sárkányokkal” folyik; valódi, magasztos eszme vagy elgondolás nélkül, öncélúvá válva, körbe-körbe forogva, kifejezetten utalva ezzel a materialistává csupaszkodott, minden addiginál pusztítóbb háborúkba és hagyományfelszámoló rendszerekbe sülyedt huszadik századi emberi világra, ahol a Föld „eurázsiai egymásra épülő nagy kultúráinak hagyományait a folytonosságot megtagadó »Most« önpusztító megújulás-tana fenyegeti”.¹⁶

Innen, ebből a leszűkített létből kiált későbbi korok felé a kétségbeesett énekes, akár a *Mahruh* veszésének dalnoka a végpusztulás óráiban, felpanaszolja a régi értékek elveszését, ami nemcsak neki, magának a világnak, az emberiségnek is fáj – csakhogy az már nincs tudatában annak, mi az, amit elveszít. A végzetszerű szenvedés időszaka ez, „sodrában a szörnyű malomnak”, Babits szavát idézve a *Húsvét előttől*.

E korszak azonban vállalja a szenvedést, mert ez a sorsa; nincs kivétel, ez az a „trágya-özön”, amely a ganajimádóvá alacsonyodott emberiségre zúdul, erről a szerző elképzelései a *Teljesség felé* második fejezetében részletesen ki vannak fejtve. Mihelyt véget ér, önmaga mérgébe fullad ez a lucskos, bűzhödtt kor, táptalajjá válik, melyből majd sarjad a szennyes múltat feledő új kor, új ember, aki feltehetőleg újrarendezi, újjáéleszti kapcsolatait a testtelen lélek- és világerőkkel, akárcsak a *Második szimfónia* zárótételének Újra-Egy felé mozgó hírvívője.

Kérdés, mikor következik be ez az újrakezdésre nyitó összeomlás, de hogy mind közelebb kerülünk hozzá, annyi bizonyos.

A negyedik tétel az önmagába forduló, meditáló vaskorszaki ember és a végtelen kozmosz viszonyát ábrázolja, Bata Imre szerint az elején olykor túlságosan is lineáris sorokban,¹⁷ amelyek után azonban orpheuszivá hevülő versnyelven a „legmélyebb misztikus élmény látomásszerű föltárása”¹⁸ következik.

A föld borzas madárként (ismét szimbólumként) a világűr végtelen magányában, a relativitás görbült terében száguld, s vele együtt mikroba-tenyészet, az élővilág, s benne az ezen magányt szorongva átélő ember, aki kicsiny ablakából tekint fel az éjszaka irtatlan, mérhetetlen végtelenségébe, amely helyzet már Novalis, Rilke és Mallarmé költészetében is kontemplatív-egzisztenciális szituációként jelentkezik.

¹⁶ Uo., 67.

¹⁷ Bata Imre, i. m., 57–59.

¹⁸ Újvári Edit, i. m., 68.

S ez a tér semmivel sem végtelenebb, mint az ember gondolatainak belső világa, s ezzel kapcsolatban ismét a *Teljesség felére* kell utalnom, annak is *A mozdulatlan utazás* című részletére. A rendezett külső világgal szemben ez a belső tér kaotikus, benne minden „varázsosan keletkező, csapongó, eltűnő”. Mondhatni, a külsőhöz képest feminin jellegű, hisz a benne formálódó képek is a külvilágból származnak, tehát befogadja, amit az ad. E nász gyermeke a gondolat, az elidegenedett harmadik, amely ha képes zártságából megszabadulni, megtörténhet az újraegyesülés: egymásba ömlik a kint és a bent, a kozmosz világbelsőtérré válik, s az ember úgy érzi, elért valami nagy, ősi harmóniát, a világ végtelenségei eggyé vált csodaként lebegnek, s a „minden jól van” metafizikai elragadtatása tölti be a lelket, az állandó, múlhatatlan létezés felemelő érzékelése a változó, iramló világban: „A kinti úr s a bennünk rejlő / egymásba özőnlük: ajándék e perc”.

S mindezt körülfonja a korhadó fa- és avarillat, amely a bomló és új életre kelő anyag jelképe, s valóban van egyfajta jellegzetes zamata, mely elősegítheti a lélek világörömbbe emelkedését, a természet, ember, világ egységének átélését.

De mindez csupán érzékelés; hogy mi a tér valójában, a kinti és benti egyaránt, titok marad. Ezt csak a három-egy Moira tudja. Az elmélyedő bölcs is legfeljebb ha sejtheti, s ennek a sejtő révületnek orfikus megfogalmazása az utolsó szakasz, amelynek kódaszerűen gyorsuló, fehér izzásúvá feltisztuló sorai a transzcendens ontológiai tapasztalat egyre magasabbra emelkedő lépcsői, szinte szürrealisztikus-látomásos, de mégis az entuziasztikusan átélő értelem által összefogott, elrendezett költői képek láncolata. A végkicsengés: mély és derűs egybeforrás a végtelennel, mely nem riasztó, nem idegen, hanem a világot átszövő láthatatlan áramlászálózat, mely „rokonabb veled önmagadnál”!

A látható és a transzcendens egyesülése megvalósul, az idő szorongása fel-emelő térélménnyé oldódik, e misztériumban a fenség megjelenése által érve el katarzist, s ezzel igazolódik az elemzés kezdeti feltételezése és a mű társainak sorában elfoglalt centrális helye, azaz a *Hatodik szimfónia* olyan mű, melyben a megelőző szimfóniák képi-tartalmi szálai, verstani és versbeszédmódonatkozású tendenciái összefutnak, mint egy olvasztótégelyben, ötvöződnek, s megújulva futnak tovább a következő szimfóniák versszövetében továbbfejlődve megjelenni, eljutva a hangok feletti, néma zengéshez.

Végezetül – de nem utolsósorban – szeretnék Határ Győző becses véleményéhez csatlakozni, mely könyve 435. lapjának alsó régióiban található,¹⁹ és ezzel Weöres *Testamentum*²⁰ című írásában önmaga által is tételezett méltó helyét a világirodalomban kijelöli.

¹⁹ Határ Győző, i. m., 435.

²⁰ Weöres Sándor: *Versek a hagyatékból. Egybegyűjtött írások IV.*, Budapest, Weöres Sándor örököse – Saxum Könyv Kft., 1999, 5.

Benkő Krisztián

Nimfomania

(Weöres Sándor: *Psyché / Eggy lovász fihoz*)¹

„[A]z én Hymen fészkem jelesbb mint legtöbb asszonyé,
benn Priapust pulzálás fogadja, be-felé rángatón s szorosan
gyűrűcskél, s a férfiú ettül eszt veszíti, rajtam feküvén üres-
sen mered reám, arcza mint ki-vájt dinnye héj, mellybe szát
szemet metszettek. Rángásom még agy-velejit is kiszúja (...)
Boldogító s rontó varázslat imez” (Weöres, 144.)

Weöres Sándor *Psyché* című fiktív versgyűjteményében a szépséges címszereplő, Lónyay Erzsébet fiatalságát, szexuális ébredését – az erotika felfedezését bemutató *Hegyaljai évek (1808–1812)* című versciklus lezárulásánál – a fiktív életrajz szerint annak tulajdoníthatjuk, hogy „Psychének a fiatal legények iránti serdülőkori nimfomániáját az első szerető, Gaston, megsokallta” (Weöres, 270.). Mivel a verseknek a kommentárok és paratextusok révén egy „életregény”-be történt beágyazása referenciális olvasandóságot sugall, ezért ezt kerüendő a *Psyché* eddigi fogadtatásának dominánsabb tendenciája volt a szerző és teremtménye közötti viszonynak (hamisítás / új költői kód teremtése, nemekkel folytatott játék stb.) a kötet egészét jellemző elméleti kérdések tárgyalása, mint az egyes költemények szoros olvasata. Az értelmezés számára az egyik legnagyobb kihívást jelentő vers az *Eggy lovász fihoz* című „megfejt-hetetlen rebus” (Weöres, 275.), mely alkalmat ad a nimfomania természetrajzában való elmélyedésre is:

Oldalad mellyül borusan szököm-fel,
Óriás kígyó ropogat: magányom,
Bolgatod fészkin, tova még-sem üződ,
S forr derekomra.

Álmaid lep, el-gyürtt iszap ágy, te kis hal,
Úszonyod lágy még s lihegő kopoltyúd,
Gondtalan czompó, ha be-harmatoztál,
Nyugton el-alszol.

Mint fejr tűz-nyelv rohanok mezíten
Szomjuságomban, ki az éjtszakába
Ott a Cosmosnak ridegebb s hitetlen
Tarlaja füstöl.
(Baden, 1814 – Weöres, 70.)

¹ Részlet a szerző *Művészfilm (Nárcisz és Psyché)* című monográfiájából

A referencia (Baden 'fürdeni') első pillantásra a vízhez, a nedvességhez kapcsolódó képzetekre irányítja az olvasó figyelmét: „kis hal”, „be-harmatoz”, „szomjuság”, melyeket a költemény ellentétbe állít a tűz képzeteivel: „forr”, „tűz-nyelv”, „füstöl”. Sigmund Freud a *Hisztéria-analízis*ében a nedvesség és az égés oppozíciójában az előbbi, a közösülés során a férfivaladéktól való bepiszkolódás gondolatát a hisztéria egyik tüneteként fedezte fel, amely a közösülés undorodó elutasításához vezet (Freud, 84.). Bár egyes versekben valóban feltűnik a tüzelő nimfománia (a „[s]zeretek minden-kit egy gyanánt” – Weöres, 77.) ellenképe is, a frusztrációkból adódó frigiditás: „Sokáig borzadtam, / Eggy évig, vagy tovább is, / Emberrel öszve-fekünnöm” (Weöres 24), ez az ellenpontozó szerkezet nagyon is leegyszerűsítene a *Lovász*-verset. A nedvesség, a „be-harmatoz”-ódás itt sokkal inkább az izgalom önműködő folyamatára utal, melynek metaforái vissza-visszatérnek a kötetben a „feneketlen kút”-tól a „leves”-be tett répán át a hajót elsüllyesztő „tenger”-ig (Weöres, 7, 31, 88.). A „kis hal” (vagy „óriás kígyó”) az „el-gyürtt iszap ágy”-ban talál örömet: a compó (Tinca tinca) a meleg és fénytől védett síkvidéki, lassú áramlású, iszapos medrű folyókban, állóvizekben és mocsarakban él, de a rejtélyes lovászi alakját is sejteti, hogy a „czompó” vagy más néven cigányhal megjelenésére jellemző a két keskeny bajuszszál.

A kielégít(het)etlenség „magány”-ának, a „szomjuság”-nak Richard von Krafft-Ebing a *Psychopathia Sexualis* nymphomania/satyriasis fejezetében a következő leírását adja:

„olyan meghatározóvá válhat, hogy befolyásolhatja a képzelet és vágy mezejét, és megkövetelheti a szexuális aktus keltette megkönnyebbülést. Akut és súlyos esetekben az etika és az akaraterő teljesen elveszítik a kontrolláló hatásukat” (Krafft-Ebing).

Az etikai dimenziót, a „hit(etlen)-ség)-et tárja fel a költemény keresztény szimbolikája, a bűnbeesésre utaló kígyó és a vízkeresztséget felvevő Megváltót jelképező hal (ἰχθυς), ugyanakkor a derék köré tekeredő gyilkos óriáskígyó a Laokoón-szoborcsoportot is az olvasó emlékezetébe idézi. A képzőművészet és az irodalom közötti viszonyrendszernek a Lessing *Laokoón*-jában tárgyalt elméleti alapvetéseit Weöres a *Lovász*-versben a konkrét költészet kísérletei felől olvassa újra. Az értelmet elhomályosító fogalmazásmód olyan tipográfiai megoldással társul, ahol a három lefelé szűkülő versszak három V betűt vagy három lefelé mutató nyilat formál, egyaránt keltve a női szexualitás és a vulkán képzet-társításait. A költeményben tomboló „tűz-nyelv” hideg sikolya később a *Vesuvió*-ban hangzik majd fel újra: „Vagyok az Arctis Vulcanja, / Heves, de jeges orom” (Weöres, 119.). E kései vers Ungvárnémeti és Psyché egyértelmű archetipikus szembeállítását is relativizálja, noha a kettejük különbsége sem elhanyagolható:

„Fickó, te merő Abstractumot írsz (...) nálad a Táttra nem hegy, hol az ember a lábát törheti, hanem szent magasság, hol Zeusz sas madara honol. Te a Concretumoktól elvonod az illatot, mozgást, életet, minden hideg és kemény leszen, márván (...): te nálad minden kőből és érczből vagyon” (Weöres, 133.).

A „költőnő” számára kedves Eichendorffnak *A márványszobor* című elbeszélésében az éjszakai parkban rejtélyesen megelevenedő Venus-szobor a német romantikának abban a vonulatában helyezhető el, amely a wincklemanni görögségkép hátrányára az antikvitás démonivá váló pogányságát kereste („ein niegefühltes Grausen” – Eichendorff, 31.).

Irodalom

Eichendorff, Joseph von (1984) *Das Marmorbild. Erzählungen und Gedichte*, Berlin, Neues Leben

Freud, Sigmund (é. n.) *A patkányember. Klinikai esettanulmányok*, (ford.) Lőrincz Zsuzsa et al., Budapest, Cserépfalvi

Krafft-Ebing, Richard von (1894) *Psychopathia sexualis*, Stuttgart, Ferdinand Enke

Weöres Sándor (1980°) *Psyché. Egy hajdani költőné írásai*, Budapest, Magvető

Hétvári Andrea

Bennünk a *Hatalmas*

A lét esztétikája

Weöres Sándor *Harmadik szimfónia* című versében

Bármennyire is szeretnénk a világot rekeszekre, jóra és rosszra, felcímkézhető dobozokra, osztályozható fokozatokra, műfajokra, évszakokra, évekre, hónapokra, lépcsőfokokra és fejezetekre osztani, egy idő után be kell látnunk az ősi igazság létjogosultságát. „Az út fel és le ugyanaz. Miért? Mert *hen panta einai* – minden Egy.

Azért cserélhetők fel az elemek. Minden csere az egységen belül történik. Ami van, az ennek az Egynek a része. Az emberi arc éppen úgy ezt az Egyet jelenti, mint a tenyér vonala vagy a kézzel vont írás vagy a lélek természete vagy a közösség életrendje vagy a gabonatermés, a király uralkodásának értéke, a csillagok pályája. Minden Egy. A lélek pillangó és a kereszt fény; a hal az ember megmentője és az arany bölcsesség. Mert minden Egy¹ – írja a *Scientia sacra* szerzője, Hamvas. Tóth Judit szerint feltűnő, hogy Weöres Sándor és Hamvas Béla barátságának, kettejük kapcsolatának mélységeit, súlyát milyen csekély mértékben említi a szakirodalom. Mester és tanítvány, tanítvány és mester mégis egyazon kútból merítettek, amikor műveik alap gondolatai, létfilozófiájuk esszenciája megfogalmazódott bennük. Az arc, a tenyér vonala vagy a kézzel vont írás. Mindegyik arról árulkodik, milyen földi és égi tapasztalásokon, vízvázlatzó vonulatokon küzdötte keresztül magát az Ember. Mennyi kaptatón, erdőn, tisztáson, völgyön, fennsíkon, labirintuson. Mennyi szoroson és hágón.

*„Rögökön, fellegen, kék vidéken
siető léptemmel el nem érem:
szivemben szövöget
napokat, éjeket,
a kinti sokszínű szőnyeget
benn szövi mind,
bennem szőtt szőnyegen
odakinn keresem,
míg ezer mintája szüntelen
körbe kering.”*

Mert egyetlen rejtett azonosság a világ. Minden mindennel karöltve, egymásból rügyként fakadva, virágot bontva, onnan gyümölcsként újra a földre temetkezve s újraszületve létezik. A természet örök körforgása, az emberi élet periódusai csodálatos módon egymásra rímelnek. Mint ahogy egymásra rímel kint és bent, fent és lent, távol és közel, tél és nyár, nő és férfi, nappal és éjszaka.

¹ Hamvas Béla: *Scientia sacra* II. Ötödik könyv – Az analógia

A „bennem szőtt szőnyeg” mintái végtelenek. Végtelen hosszú, örökké szövődő geometriaként suhognak a láthatatlan perspektívájába, miközben „Madárka sír, / madárka örül”. Nehéz ennek a madárkának elhinni magáról, hogy egy személyben a vad és a vadász szerepe is az övé, mégis muszáj. Képtelennek tűnő kettős szereposztás. A sorsban hinni viszont csak feltétlenséggel, feltétel nélkül lehet. Mert a sors szimfóniákat ír. Kerek, tökéletes egészben gondolkodik, amelyben csak emberi, rövidlátó szemmel fedezhetünk fel töredékességet. Néha képtelenek vagyunk eléggé eltávolodni tőle ahhoz, hogy észrevegyük a térképmagasságból világosan látható, mindenség-értelmű mintázatot. Weöres Sándor *Harmadik szimfóniája* ennek a töredékességében is tökéletes egésznek a tükörképe, emberi nyelven megénekelte változata. Az egyes tételekben félig rabként, félig szabad entitásként röppennek föl a lélek madarai, melyeket a Hatalmas tekintete kísér. S itt következik a dupla (vagy inkább tripla) csavar: „*Ne kérdd a veremtől jussodat. / Te vagy a vadász és te vagy a vad / s távol, a hatalmas: az is te magad.*” Zavarba ejtő eszmefuttatás. A vadász és a vad alakja egy harmadik, távoli létezővel egészül ki. „*Atya-fiú-szentlélek / darabjaid hevernek / összefonódva bennem / elvermelt téli rendnek*”² Szentháromság, vagy inkább szentháromság.

Jogosan merül föl a kérdés, hogy most akkor ki kicsoda pontosan? A verssorok megadják a félreérthetetlen feleletet. S ha részletesebben is érdekel minket, akkor Weöres mestere, Hamvas: „A létben való tartózkodás ismertetőjele, hogy a világ: Egy. *Hen pantn einai*, amint Hérakleitosz mondja. Az álmosak közül mindenkinek külön-külön világa van, az ébereknek egy közös világuk van. Az álmosak mind külön-külön Énekben, szenvedélyekben, vágyakban, világszemléletekben szenderegnek; az éberek ugyanabban a valóságos világban élnek. Az ember nem látja és tudja magát többé a többi lénytől külön: saját magában látja a világ minden lényét, de minden lényben ott tudja saját magát is – *etad vai tat*. Ez nem más, mint az. Minden lény, állat, növény, kő, föld, rovar, madár, embertárs, anya, testvér, démon, isten – ez mind Én.”³ A létben felébredt lélek magára ismer mindenhol és mindenben. A madárban, a kőben, a tűz elementaritásában, a víz nyugalmasában, a szél erejében, a növény burjánzásában, az állatok öntudatlan jóságában – magára és mindenre, a minden Egyre. Nem is lehetne máshogy elmondani ezt a fizikán túli valóságot, csakis a zene, az érintések és a költészet egyetemes nyelvén. A madár, a páva és az éjszaka metaforája, allegóriája valami többretegű közös nyelvbe vezet, analogikus archetípus lesz belőlük a weöresi varázs-költészetben:

*„Rikolt a páva veled,
típeg az éjbe veled,
elveszti nyúlt vonalát
a futórózsa veled,
odafönn villámló kútnál
remegő gyöngy közt aludtál –
kikkel egy-éjbe jutottál,
mindannyival oda futnál.”*

² Hétvári Andrea: *Kápolna-szombat* (részlet)

³ Hamvas Béla: *Scientia sacra I. Első könyv – A hagyomány*

Népdaltisztaságú varázsmondókának beillő sorok. Metafizikai mélységekbe vezetnek, kinek-kinek saját házi kuckójába, magányos szigetére, ahol megtalálja mindennapjainak nyugalmát, megadva az ok-okozatok magyarázatát, s ezáltal megteremtve a lelki békét. Mégis: mindannyian érezzük olykor, hogy *„Itt minden örömbé / bogárka vész, / s a fájdalom mélye / tiszta méz. / Hét szín mozog itt / és hang-özön: / egyetlen, arany csend / volt odafönn.”* Ez a mindannyiunkban mélyen gyökerező Aranykor képzete. A menny rendíthetlensége, a földi élet keserű pohara, a krisztusi megtapasztalás, ami az úton elkerülhetetlen, s annak visszája. A szenvedés utáni kegyelmi állapot, a katarzisz utáni víztükör-béke.

Nemrég valahol az interneten olvasható volt a jin-jang jel egyszerű és mégis szemléletes magyarázata: fekete kör – *ez itt a rossz*, fehér kör – *ez itt a jó*, a jel világos fele – *ez itt egy kis rossz a jóban*, a jel sötét fele – *ez itt egy kis jó a rosszban*, a jel egészéhez pedig a következő magyarázat fűzve: *ez itt az élet*. A létezés jól szemléltethető dialektikája. *„Győznöd se lehet, veszned se szabad”*, pedig egyszer a nap forró lángjába, másszor a jég alá mártanak, így edzik a vasat. S időnként a szorongató bizonytalanság:

*„Ide se lát!
Ide se lát!
Aszik és álmában épít
ablaktalan tükör-palotát!”*

Különben, hogyan is engedhetné a kis fekete foltot, s főként a sötét oldalt világra jönni. Csak kevésszer gondolunk bele, hogy minden Egy, s hogy az igazság valójában az, hogy *„Lehelletét / szél verte szét, / lángja kormát vas-pohárban / őrzi a sötét.”* Lángtöredékek millióit hordjuk nap nap után magunkban, magunkhoz, egymásnak. Melegíteni, átölelni, enyhíteni, megvilágosítani. Ha a sötét képes megőrizni magában a vele teljesen ellentétes minőséget, miért ne őrizhetnénk mi is. S bár legalább annyira érinthetetlen ez a mindennüzt létező, egy személyben három, mint lepke szárnyán a hímpor, nem tehetünk mást, mint hogy ébren tartjuk és szüntelen őrizzük magunkban. Egyszer hernyó, másszor lepke-imagó alakját ölti magára, önlényegében mégis mindig ugyanaz marad. A nem létező is létező. Elérhető-elérhetetlen.

*„Jég alatt, nem-múló percemen át
őrizem simuló pille-porát.
S a fényben szüntelen
szaladó éveken
tű-fokon
csókolom
ujja nyomát.”*

Aztán, ha meglettük, és orkánerejű szélben is sikerült megőriznünk a lángot, belenézni létező sárgáiba, égővöröseibe, periodikusan hullámozó nyugalomába, s fényénél átmelegedtünk, egyetlen dolog hiányzik, hogy valóban minden *egy* legyen:

„Átléptünk a hegyen,
fogjátok a füzért
mindkét hegyoldalon.
Lejtünk a tengeren,
fogjátok a füzért
mindkét partoldalon.
Szállunk az égen át,
a csillagok között,
hosszú a virágfüzér
kéztől kézig ér,
valamennyi kézen át
kezdettől végig ér.”⁴

Kezdetről végig. S akkor talán sikerül egy-egy kivételes, telített pillanatban megérezni, hogy egymásban, magunkban, vagyis bennünk a *hatalmas*. Mert: „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.”⁵ A létra pedig: a szeretet.

⁴ Weöres Sándor: Vonzás

⁵ Weöres Sándor: A teljesség felé

Egyszavas versek

- Apagy Ferenc** • Plazmaszeráj,
Sziromgörcs,
- Bándy Krisztina** • Virágböjt
- Benda Katalin** • Szópantomim,
Féregáldás, Tintatörés
- Bibor István** • Sünpilla, Márvány-
örvény
- Bíró László** • Horrorcsokor
- Birtalan Ferenc** • Halálkenyér
- Birta-Székel Noémi** • Máköröm
- Boda László** • Zsinórrozsa, Holló-
csiszar, Halkantár, Rügykoncert,
Kobraposta, Gyógyvillám, Csakra-
bolt, Porlavina
- Boris Anita** • Póklekvár, Giccs-
pardon
- Böjthe Pál** • Lábfelhő, Törpetorony,
Hangyamárgány, Spirálvitorla,
Gömbbőrönd, Ősjevő, Sastrilla
- Csata Ernő** • Örömszörny, Jégaszály
- Csépes Katalin** • Szivárványszürke
- Csicsek Anna** • Elefántkaptár, Pápa-
pár
- Csirke Zoltán** • Ricinusmust,
Szalonnakert
- Dett Liliána** • Repkénypír, Vihar-
szentség, Zoknitudós
- Dittrich Panka** • Famaszat
- Dombi Tinódy László** • Lélekítő,
Romvers
- Emericzy Enid** • Bánatparaván, Fül-
ellenző
- Fátyol Zágonyi Mónika** • Gömb-
harmat
- Felber Zsolt** • Sárerény
- Góczán Bettina** • Porzózsoltár
- Gyimesi László** • Sikolyalbum,
Ólomlélek, Irónpestis, Ködpörkölt
- Hajnal Éva** • Könilétra, Levesléc
- Huszár Károly-Norbert** • Pappuccs,
Özvegykeresztelő, Velőakadémia
- Jassó Judit** • Frontkapszula
- Juhász Artur** • Lajhárvágtá
- Kállay Kotász Zoltán** • Élmény-
kényszer, Szalonborz, Műkarma
- Kárpáti Tünde** • Mohalánc, Tündér-
lábnyom, Szálkasors, Molyparádé
- Kassai Tünde** • Cipőkönny, Csipke-
törés
- Kerti Károly György** • Fűmagány,
Hangyasztrájk, Papírpánik
- Kiss Ádám László** • Kígyótangó,
Csukasikoly
- Komán Zsombor** • Korbácsköntös,
Mozaiklepedő
- Kulcsár Tímea Ágnes** • Portigris,
Fénykátvány, Jégmész, Pszichokukac
- Kustos Júlia** • Csendszivárvány,
Vérbúvár
- Lajkó Szilvia** • Fodorcsorda,
Folyamzubbony
- Lengyel János** • Ábránddoboz, Máj-
zsúr, Időjárda, Harangporonty,
Léktorna, Ajaksegély, Kocsmalélek
- Ligeti Éva** • Hernyógerinc, Kanyar-
szólam, Szekérszonáta, Tetű-
vámpr, Tornádószivar
- Magolcsay Nagy Gábor** • Szél-
temető, Kéjmaradék, Glórianyál,
Homokzsinór, Macskagyolcs,
Kanczszoltár, Lepkezaj
- Magyari Barna** • Madzagmagzat,
Hónaljhonlap, Banklant, Vaginainga
- Mermező Géza** • Rozsdahentes,
Sejtakció
- Mészáros Mária** • Pókhálókaloda,
Csigacsíny, Lélegzetmalom, Szó-
moly, Hínárház
- Miczki Gábor** • Kátránypír, Hárfa-
szálka, Gyászsláger, Ármánybazár
- Nagy István Paphnutius** • Denevér-
báj, Csigahév, Frigyfagy
- Nagy Zoárd** • Magzatbár, Pacaletika,
Szikladerű
- Nagy-Eged Boldizsár** • Tóajtó, Űr-
küllő

- Navrátil Klára** • Avarszüret
- Németh Erzsébet** • Árnyillat, Szilva-alkony, Időbegy
- Neszmélyi Gábor** • Lepkefogászat
- Ónodi-Papp Tamás** • Sirályszegély, Lárvaláz, Versenytahó, Úrtöltelék, Éggomb
- Pataki Edit** • Neszpehely, Despotakozmosz
- Péter László** • Méregoázis, Szellemcsont
- Petz György** • Vakképzés, Hűségbolt
- Pintér Kitti** • Sóhajtű
- Pivarnyik Anikó** • Magharag
- Pongrácz Ágnes** • Folyósvadás, Légszüret
- Porubszky Larina** • Könnytövis, Hibaharakiri, Kolduspáholy, Halálpuccs, Sóhajbörze, Ólkupola, Ásításfúzió, Skalpturné, Fakírhívság
- Pusztai-Tárczy Beatrix** • Rügypólya, Fénybála, Tövisgalacsin, Légy-lágyék, Lélekváladék
- Rába Ildikó Mariann** • Fényharang
- Révész Ágnes** • Felhőlétra, Rög-tenger
- Rozán Eszter** • Virágkétely, Harmatrend, Almasivatag, Habrettenet
- Salamon József Imre** • Betoncsengettyű, Hajszáldorong, Kődtámasz
- Sánta Hajnalka** • Árnyékszikra, Fúfűrész, Gyöngykovács, Urnatárs, Frufrubú
- Sárközi Richárd** • Kaviárkommunizmus
- Szabó Petra Daniella** • Alvóláng, Ólompille, Csillagillat, Pillafonó
- Szerdahelyi Péter** • Bálnaszörf
- Tatár Judit** • Habkalitka, Esőszilánk
- Téző Donát** • Szívárványvendetta, Malterhuzat, Eperforgács, Gégepara, Piskótaszirt, Amalgámkarambol, Selyemsikátor, Hormonbörleszk, Kosmoszeső
- B. Tóth Klári** • Levélszarkofág, Szárnyragály, Magányrobbanás, Díszúr, Tükörhóhé
- Vankó Gergely** • Harangerény, Sárkánytetű, Fűszellő, Cseppkőcsíny, Patkányciráda, Vízesés-vita, Tulipánkacaj, Kráterkeringő, Varjúborosta, Zúzmarazsivaj
- Varga Erzsé** • Csödörkukac, Zsenicsorda, Bársonyszálka
- Vass Veronika** • Hamuszirom, Hajnalhas
- Vermuth Attila** • Rémbonbon, Angyalcsülök, Dérforrasztó, Valcerbakancs, Náthakolosszus, Foltkatedrális, Szikraszirt, Csillagpúp
- Zsatkovics Edit** • Angyalnász, Hűségpikkely

Balázs Géza

„A megmozdult szótár”

Elemi formák keresése

A program. Weöres Sándornál tudatos költői program a formák keresése és velük a végletekig való kísérletezés. Már az 1930-as években írt „nemzedék-versében” is világosan ez áll:

Mit bánom én, hogy versed mért s kinek szól,
csak hátgerincem borzongjon belé.
Csak épület legyen, zárt, teljes egység,
sokrétü, mégis áttekinthető,
s nem kérdezem, hogy vajjon lakható-e.
Csak minden szónak fénye, súlya, izma
legyen helyén s mindannyi talpra essék,
akár izgalmas, hajlós macskatest
s még azt se bánom, ha semmit se mond. (...)
(*Harmadik nemzedék* = WS 1981, 1/195.)

Vagyis a lényeg: a forma, a struktúra („épület legyen, zárt, teljes egység”), a logikus és esztétikus szerkesztés („minden szónak fénye, súlya izma / legyen helyén”), az elementáris, megragadó hatás („csak hátgerincem borzongjon belé” = a borzongás ősi, egyes esetekben megmagyarázhatatlan dolgoktól való félelem), ezzel szemben: lényegtelen a szemantika, tehát aszemantikus, esetleg pragmatikailag használhatatlan is lehet („azt se bánom, ha semmit se mond”), s végül a kommunikációs helyzet sem érdekes („Mit bánom én, hogy versed mért s kinek szól...”). Ez a „harmadik nemzedék” Weöres megfogalmazta s részéről elég következetesen követett programja.

Weöres számos helyen említi, hogy elsősorban kísérletezik, játszik: ritmus-tanulmányokat, ötletverseket ír. Hogy maga sem volt mindig tudatában annak, hogy ez mit jelent, bizonyítja, hogy az életében többször saját maga által sajtó alá rendezett *Egybegyűjtött írások* című kötetekből hol ez, hol az a vers maradt ki (vagyis nem volt biztos abban, hogy versként megállják a helyüket), s a címadásban is folyamatos bizonytalanságot mutatott (Ferencziné Ács 2008, 54–55.). A címadás alkalmisága, illetve hiánya egyébként a költészet kezdetére, a folklórra utaló szövegtani jegy.

A kísérletezés, játék a magyarázata Weöres Sándor gyermekverseinek. Számos alkalommal elmondta, hogy soha nem akart gyermekverset írni, a „gügyögés” távol áll tőle. Egyszerűen arról van szó, hogy a nyelvvel való játék a gyermek sajátja, a gyerekek jobban és gyorsabban megértik, megszeretik. Weöres csak kísérletezett, s utólag jött rá, hogy ez mennyire tetszik a gyerekeknek, több versét felépítése, hangzása, ritmikája vagy éppen témája alapján utólag minősítette át gyermekverssé (Ferencziné Ács 2008, 64.).

Elemi formák. Weöres voltaképpen az antropológusok által korábban fölvetett „elemi nyelvi formákra” talál rá, illetve azokhoz megy vissza. Ilyen a hangutánzás (tágabb értelemben a kiejtésközeliség), az ismétlés számos formája (alliteráció, ikerítés, szimmetria, ritmus). Az ismétlés roppant fontos nyelvalkotó-nyelvalakító jelenségét mások már alaposan körüljárták, itt csak annyit jelzek: mind az emberi nyelv, mind a gyermeki nyelv legalapvetőbb építőeleme, mozgatórugója. Ezért is merem „ősinek” nevezni. Nagy L. János is így látja: „A hangokkal, hangcsoportokkal való játék Weöres Sándor költészetében gyakori. Ezekkel a játékokkal a szerző eltünteti a határt a nyelvi szintek: a jelentés nélküli egységek és jelentéses egységek között” (Nagy 1998, 14.). Az elemi, egyszerű formákban a hangok még közelebb voltak a jelentéshez. Ennek (túlzottan) nagy jelentőséget tulajdonítanak a hangmetafizikusok, de minden nyelvész elfogadja a hangutánzás különleges nyelvi jel státusát. És a játék is, ebben az esetben is (nem csak a gyerekek és felnőttek mindennapi tevékenységében) rendkívül komoly dolog: tanulás, próbahelyzet, valamint időstrukturáló (szórakozás, öröm) funkciójú.

Weöres költészetében a nyelvi jelek sajátos státusa, a hangutánzás központi kérdés. A hangutánzás fölfogható úgy is mint nyelvkeletkezés, nyelvkeletkeztetés (nyelvteremtés), valamint úgy is mint valamiféle „ősi reliktum” a mai nyelvben. A hangok „érteményét” kutató, hangmetaforatesztekkel kutató Fónagy Iván nyomán születtek Weöres *Hangcsoportok* című versei (WS 1981, 1/608.).

Puha, forró hangok: Ange amban ulanojje / balanga janegol...

Gyors, gyöngyöző, vidám hangok: Vikulili hejriri sziggaga / mukofoki kupukájlili vikufuja...

Áradó, sugárzó hangok: Khúnái áfhászthái mengoh / álkén ovái láí!

Számos állat „nyelvét” utánozza, a legismertebb a *Macska-induló* (WS 1981, 3/395.):

Kurrogj, kurrogj, kormos macska,
cirregj, cirregj, cirmos macska (...)
Jobbra át, balra át,
agyon marjuk a kutyát,
nyíáu-úu!

A hangutánzáshoz hasonló a kiejtésközeliségre (egyfajta sajátos költői hangutánzásra, jellemutánzásra), az (eleinte észrevétlen) variációs ismétlésre épülő *A szegény kis üdülőgondnok panasza* című vers (WS 1981, 3/334–335.), az első magyar sestina, szlengben megírva (Nagy L. 2003, 198.).

A melós itt minálunk csak üdüllő,
gyühet, ha rendbe van a beutálló,
elgyün két hétre, ha itt a csötörtök,
én nem bánom, dógozóké az órszág,
nálunk már, kérem, fejlődött a kórszág,
s akinek nem teccik, azt nem szeressük.

A vers címe Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panaszai* című baljós ünnepélyességű, rezignált hangvételű ciklusára emlékeztet. Ám itt egy tipikus kisember komikusnak ható panaszkodását halljuk. A szomorúság szatírába megy át (a műfajt állítólag először – saját vallomása szerint – Weöres használta humoros forma gyanánt, vö. Kiss 1975).

Bányából, gyárból idefut az ország,
furakodnak, löködnek, nem szeressük,
de markukban lobog a beutálló,
s annyi koffer, cucc, szajré, kész csötörtök,
érezze jól magát minden üdüllő,
mert mit tehessek, ha ilyen a kórszak.

A második versszakban már föltűnnek a visszatérő (ismétlése) elemek: ugyanazok a rontott szavak a sorok végén: ország, szeressük, beutálló, csötörtök, üdüllő, kórszak. Visszatérnek, de nem azonos sorrendben. Ez a reneszánsz sestina műfaja. A sestina hat strófából, a strófák hat sorból állnak, a verssorokat nem rímek, hanem a különféle sorrendben ismétlődő rím��ók tartják egyben.

Tudom én: hetfi, kedd, szerda, csötörtök,
pétek, szombat, mind hajrá, hajt a kórszak,
ezért köll a melósnak is üdüllő,
csak jobban megnézné a beutálló,
kit küld, mert a huligánt nem szeressük,
az gondolja, csakis övé az ország.

A panaszkodó kisember itt egy üdülőgondnok, (vice)házmester-ország tipikus figurája, kispolgár, de már a szocializmusban (hiszen a magatartásformák társadalmi változásokat vígan átélnek: „Bányából, gyárból idefut az ország”):

Mit parancsolgat, nincs már úri kórszak,
bóraivalót nem ad, nincs úri ország,
a lármát, handabandát nem szeressük,
pálinka-szerda, szerelem-csötörtök,
ha égből pottyant is a beutálló,
pihennék én is, nem csak az üdüllő.

A szótorzítások Weöres Sándor törekvése szerint egyfajta magyar cocney-t, Budapest-külvárosi nyelvjárást idéznek (utánoznak; vö. Kiss 1975): a magán- és mássalhangzónyúlást: kórszak, ország, dógozó, üdüllő; a suksüközést (a felszólító forma használatát kijelentő módban): szeressük; a szótorzítást: csötörtök, beutálló. Átlengi egyfajta nyelvjárásiasság: elgyün, gondolja, gyön; megjelenik az új szleng-szókészlet: cucc, szajré.

Balhézna és randáznak, nem szeressük,
végre itt a váltás nap, a csötörtök,
hát mint tatárjárás után az ország,

úgy lenyargalva az egész üdüllő,
 új gruppa gyön, nem változott a kórszak,
 megint sáskákat küld a beutálló.

A panaszkodás közhelyei: lárma, handabanda, balhéznak, randáznak, tatárjárás, lenyargalva, sáskák, diliház, idegeinken táncol az ország...

Kérem, nekem sosem jut beutálló,
 én nem lehetek két hétig üdüllő,
 pedig rám férne az alvási kórszak,
 majd diliházban, de azt nem szeressük,
 az idegeinken táncol az ország
 s gitározik, míg elvisz a csötörtök.

A sestina építőeleme a misztikus hatos szám. Hat strófa, hat sor, hat különböző sorrendben visszatérő rímző. Ez az egyik formai titka vonzerejének. A másik pedig az, hogy korokon át aktuális. Igaz volt a szakszervezeti üdülőre, a rendszerváltás kori *Zimmer Feri* (Tímár Péter filmje) világára, s a mostani wellnessezőkre is. Mondhatni: nem változott a „kórszak”!

A variációs ismétlés „iskolapéldája” a *Faiskola* (WS 1981, 3/441–442.), melyben a faiskola mintájára további (tréfás) szóösszetételeket alkot: „Rég úgy képzeltem a faiskolát, / hogy fatanárhoz jár sok fadiák.” És a továbbiakban: fapadsor, fatízperc, fakolbász, fatej, fafiú, fafolyosó, fakislány, fatitok, fafiuhad, faest, fahold, „favan” és „favolt”.

Az ismétlésre (és részben hangutánzásra) még sehol nem közölt egyéni példával is tudok szolgálni. Weöres Sándor *Táncdal* című versében találjuk (WS 1981, 1/607–608.):

panyigai panyigai panyigai
 ü panyigai ü (...)

kudora panyigai panyigai
 kudora ü (...)

kotta kudora panyigai
 kudora kotta ü (...)

ház panyigai kudora
 ü kudora kotta ház (...)

Látható, hogy itt is különféle ismétlések (szó szerinti, megváltozott sorrend szerinti visszatérések) szerepelnek, s mindegyik versszakban ott az ü. Az értelmetlen vers foglalkoztatta a filológusokat. Kikutatták például, hogy volt Szombathelyen egy Panyigai nevű fuvaros (Nagy L. 2003, 140.). Talán innen jön a név. De mi az az ü? Az ü valamiféle hangutánzás, indulathang, leginkább nyüsztetés. Egy személyes adalékkal tudom megvilágítani. Hat évvel idősebb bátyám (és barátja, Illyés Antal) például ezzel „szórakoztatott” („húzott”) gyermekkoromban (ez a sajtós kőbányai gyermekfolklór része): „Gézu, gyere be, Gézu,

Gézu, megharap a kutya ú!” Sokban hasonló Weöres verséhez. Van benne név (megszólítás) és egy nyomatékositó hangutánzó hang/indulathang (Weöresnél talán nyüsztés, itt talán a kutyavonyítás). Összefoglalva az mondható el az ü-ről és az ú-ról, hogy a gyermekfolklórból kimutatható ősi indulathang.

Weöres Sándor versei bizton rejtenek még sok nyelvi titkot. Az *Ünnep* című szonettéről kimutatták belső szerkezetének tökéletes magánhangzó-harmóniáját: 70 magas és 70 mély magánhangzót tartalmaz (WS 1981, 3/401.; Nagy L. 2003, 162.). Igaz, ebben a versben is szabályos visszatérések, ismétlések vannak, pl. az 1. vsz. 1. sora: „a csillag-szárnyas éj” visszatér az 1. vsz. 3., a 4. vsz. 1. sorában, hasonlóan az „égen kereng”, „a nap világa kél” stb. sorok, s ez a visszatérés elősegíti a harmóniát.

További „elemi nyelvi formák” például a szóburjánztatások, amelyek Az *égő szótár* című versben (WS 1981, 3/286–287.) sok esetben „költői” (valós vagy még inkább költői fikciós) gyökkeresést, gyöksorolást mutatnak: „mögötte megitta mellette mulatja mevetve / medve atva hitvi / ta te tü ti tó...” A szavak hangzás-, hangoztatás-közelségi vonzása (voltaképpen ikonicitása) rejtetten ott van a nyelvben, a mindennapi szövegekben és versekben is, Weöres ezt vizsgálja, hozza a felszínre.

Ősi, titokzatos (véletlen?) jelenségek a szavak, mondatok értelmes megfordításai (a palindromok). A *Szajkó* című tréfás (értelmetlen) szövege (WS 1981, 3/443.) kapcsán utal a megfordításokra: „'Indul a kutya s a tyúk aludni.' – az efféle szövegeknek rokona az én Szajkóm. De itt nem a zene, hanem a vers pattogása számít, a hangzásjáték, a szerkezet” (idézi: Nagy L. 2003, 187.): „tanárikarika / papiripari paripa”. Mindez pusztán költői és gyermeki játék is lehetne, a palindrom pedig „véletlen”. Mindaddig, amíg nem figyelünk föl arra, hogy bizonyos megfordítások jelentésükben rendszerszerűséget, sajátosságot mutatnak: az alapszó jelentésének megfordítását (pl. gát – tág), ahogy arra például a Czuczor–Fogarasi-szótár bevezetőjében is utal: pl. csev-eg ~ fecs-eg, hus-áng ~ suh-áng, zslug-orodik ~ guzs-orodik stb. (CzF 1862, 1/65.).

Örkény István egyperceseire „rímel” az *Összekevert újságcikkek* című írása, amely a kommunikációs sokkhatás következményeként előálló jelenséget, a napihírek kontaminációját (keverését, vegyülését) mutatja: „Tegnap éjjel Keceszálláson a kiskorú F. Mihály, 16 éves és 75 méter mély, naponta tízszer annyi áramot szolgáltat Japánnak, mint akácvirágzaskor a méhek, ezért a bíróság enyhítő körülményként figyelembe véve, bajsztát pödörve gyönyörködött a fiatal szövőlányokban...” (WS 1981: 3/288). A kontamináció is alapvető nyelvi működés. A megmozdult szótár (WS 1981, 2/253.) című vers részben a kontaminációra, részben az egyberántásra, rövidítésre játszik rá: „csillag és rózsa násza / csilrólágzsa / asztal felszekrényedő / asztrény / borjúból birka berugsz belőle / borjuh” stb.

Az elemi nyelvi formák keresését szolgálja a lehető és lehetetlen szóalkotások és nyelvtani megoldások próbálgatása. Ennek egyik példája Az *áramlás szobra* című vers (WS 1981, 1/607.):

nyugmozgás siethez indul sietben ablakik
feje istenek árnyékszéke vágat
árnyékvillámszék nyers tündérhús csepeg

A nyugmozgás lehetséges (nyelvújítási) szókeletkeztetés: vö. nyugszék. A sietben és a siethez nyelvtanilag nem lehetséges. Az árnyékvillámszék lehetséges, tréfás hangulatú (nyelvi játék gyanánt is működő) további szóösszetétel.

Az elemi formák között említeni kell a mindennapi és a népi költészet számos alapvető műfaját, az egyszerű rigmust, a népdalt, a sírverset, a csúfolót, a gúnyverset, a falusorolót, a táncróját vagy a korábban idézett nonszenszt stb. is. A népi beszédből fakadó „magas” költészetet a *Magyar etüdök* ciklusa reprezentálja. A legtöbb etüd Kodály-dallamra készült magyaros (ütemhangsúlyos) verselésben. Ferenczné Ács Ildikó (2008, 59.) szerint: „a magyar nyelv technikai lehetőségeit bemutató versek. Nem fogalmi nyelven beszélnek, hanem zenei jelentést hordoznak.” Számomra pedig inkább a népi (mindennapi) beszélgetések, népdalok, alkalmi szövegek világát idézik. Egy példa a (6) sz. vers:

„Adjonisten szomszédasszony!
Hova megy a szomszédasszony?”
„Hát ide, aztán oda át,
kéne egy kis hogyhíjják.”
(WS 1981, 2/68.)

A *Magyar etüdök* csodája természetesen az, hogy valahogy, valahol kikökkenti, „megemeli” a népi (mindennapi) beszédet, költészetet. Bizonyosság, hogy ilyen szövegek ma is vannak, egy városi nyelvi párhuzamot mutatok be (mesteri paradoxon van benne):

„Szevasz, van nálatok terasz?”
„Szevasz, van egy, de az nem az.”
(Saját városi folklórgyűjtés, B. G.)

Összefoglalva: az elemi nyelvi formák között példának hoztam a többféle (nyelvtերemtő, illetve ikonikus) hangutánzást, a kiejtésközeliséget, a gyökkeresést, a megfordításokat, a lehetséges és lehetetlen nyelvi formákkal való költői játékot, a gyermekfolklórra, illetve általában a népköltészetre, a népi beszédre utaló költői próbákat. A továbblépést az elemi formákból szerveződő összetett mintázatok, a zenei szerkesztésmód jelenti.

Jelentősége. Weöres Sándor költészetében valami olyasmire volt képes, mint amire leginkább Ady Endre, vagy a zenében Bartók Béla és Kodály Zoltán. A hagyományt és a modernséget felszabadító, korszerű módon ötvözték. Weöres a költészetben valósította ezt meg, s oly módon, hogy a magyar nyelv, dallam, ritmus alapformái föléledtek, közkinccsé, a nemzeti művelődés élő egységeivé váltak. Ha általában a nyelvtudomány felől közelítetek, akkor a nyelvi lehetőségek kibontása-kibontakoztatása ragad meg, ha az antropológiai nyelvészet felől, akkor a nyelvi „mélyrétegek” feltárása, ha a pszichológia felől, akkor a játék mozzanata, ha a stilisztika felől, akkor a kifejezésbeli gazdagság, ha a néprajztudomány-folklorisztika felől, akkor a folklorizmus-neofolklorizmus csodája, ha az irodalomtörténet felől, akkor az ősi, primitív és avantgárd egybejárás, ha az irodalomelmélet felől, akkor azt mondhatom: íme a valódi, értelmes posztmodern.

Weöres Sándor törekvése, módszere azonban nem ragadható meg ilyen egyszerű kategóriákkal. Ráadásul beleilleszkedik az ún. „szerves” (hagyományokon alapuló, azokból építkező) kultúra több területén való kezdeményezésekbe: a népművészetben, a zenében, a táncban, a sokféle, az élet minden területét átfogó népi tudás föllevenítésébe, s úgy vélem, hogy lehet üzenete egy ún. „szerves nyelvészet” számára is, mely – a már említett Czuczor–Fogarasi megszakadt programja nyomán – a magyar nyelv szemléletére (alapformáira, építő eljárásaira) helyezi a hangsúlyt. S az is biztos, amit Károlyi Amy mondott: „Generációk beszélnek rosszabbul nélküle” (idézi: Nagy L. 2003, 137.).

Irodalom

- Ferencziné Ács Ildikó, 2008. *Weöres és a gyermekköltészet*, A Vörös Postakocsi, 2008/nyár, 50–68.
- Kiss Károly, 1975. *Keresztül-kasul a költészetben. Beszélgetés Weöres Sándorral*, Magyar Nemzet, 1975. október 5.
- Nagy L. János, 2003. *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- WS = Weöres Sándor, 1981. *Egybegyűjtött írások*. Negyedik, bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest

Az átadás boldogsága

Beszélgetés Havas Judit előadóművésszel*

A hajdani Károlyi-palotában van a Petőfi Irodalmi Múzeum, az emeleten a zsúfolt szobája. Itt vár a tűz-lombos nyárban, de várhatna a közeli Ady-emléklakásban is, ahol fiatal versmondókat tanít. A költészet napján József Attila fájó-szép verseit viszi az iskolákba. Sokat van úton, hogy megajándékozza az embereket szép szóval és örök igazságokkal.

Havas Judit őrző és lélekgyógyító. Kedves, finom ember. Érzékeny és tartózkodó. Tenyerében ott van az erdélyi Jancsó Adrienne és a színészkirály, Latinovits Zoltán kézmelege. Mindkettőtől tanult, az irodalom szeretetét, s talán a legfontosabbat: az átadás boldogságát. A délelőtt csendjében a most százéves Weöres Sándorról kérdeztem: milyen emlékeket őriz a nagy költőről?

– Életem során a költőkkel való találkozás a sors nagy ajándéka volt – kezdi a beszélgetést. – Az Egyetemi Színpad versmondó körének voltam a tagja. Elvégezve tanulmányaimat, a hétfői irodalmi esteket szerkesztettem; az első a Nyugat harmadik nemzedékéről szólt. Komolyan véve a feladatomat, a konzultáns Jancsó Adrienne volt, felkutattam a nemzedék tagjait. Elutaztam Pécsre Csorba Győzőhöz, találkoztam Jékely Zoltánnal, Takáts Gyulával... Fölhívtam Weöres Sándort is, a telefonban Károlyi Amy azt mondta, hogy Sanyika csak délután kereshető, mert éjszaka dolgozik és nappal alszik. Amikor sikerült elérnem, nagyon kedvesen szóba állt velem, és említette, hogy a felesége is ebbe a „csapatba” tartozik. Szívesen eljön, verset is felolvas, mert a sorozatnak olyan volt a szerkezete, hogy az est végén maguk a költők is megszólaltak.

– *Betartotta ígéretét?*

– Egyik alkalommal Sándor és Amy is kijött a színpadra, kézen fogva, és elolvastak egy-egy verset. Szép és megható volt a jelenet. „Csak ami elemi, az maradandó” – egy Rónay György-idézet volt az est címe. A nyolcvanas évek elején történt; ami számomra még csoda, Jancsó Adrienne ott ült a közelben, s úgymond „megengedte”, hogy Weöres *Háromrésztes énekét* én mondjam el. Fotók őrzik, ahogy ott ül, és hallgatja, amint megidézem a „Madárka sír, madárka örül, / még piros gerendái közül / néz a hatalmas” misztériumot. Jól sikerült, a rádió rendezője, Török Tamás többször meghallgatta, s ott volt a közelben a költő is. Nehéz pillanatok ezek, de a sok gyakorlás, a verssel való foglalkozás, amikor vérévé válik az embernek a szöveg, mikor fölszáll a versbeli sóhaj, akkor segítő is, hogy ott van a szerző. Egész életében nyitott lélek volt, szelíd mosollyal, érdeklődő figyelemmel hallgatott.

– *Előadás után megszólítottad?*

– Igen, utána beszélgettünk. Amikor a *Ha a világ rigó lenne* című, gyerekkerseiből összeállított programmal jelentkeztem, és kértem, valamelyik előadásomra jöjjön el, akkor sem utasított el. Sokszor elkísért a találkozókra,

* Részlet a szerző *Hódolat W. S. mesternek* című, a Napkút Kiadó gondozásában hamarosan megjelenő kötetéből.

előadtam a Váci utcai ének-zenei iskolában, az Egyetemi Színpadon Sebő Ferencsel közösen, sőt Surányi Ibolya szerkesztett a televízióban egy műsort a gyerekeknek, ahol ott volt Weöres Sándor is. Mondtuk a pletykázó asszonyokat, énekeltünk és doboltunk, vezényeltem a refrént. Szóval azt kell mondanom, a költő nagy szeretettel figyelte a munkámat. Nem biztos, hogy illik elmondani, erről beszélni, felesége annyira a szívébe fogadott, hogy volt olyan gyerek-műsor, ahová csak Sanyika jött el, és megkért, hogy ültessem a végén taxiba, és mondjam meg a sofőrnek, hogy hazáig ne álljon meg.

– *Voltak-e még kedves találkozások?*

– Tóth Éva költő egyszer spanyol író vendégeket vitt hozzá, és engem is meghívott. Együtt voltam velük az új házban, sétálva a kertben, találtam egy leesett fakéregdarabot, elhoztam, és itthon beletettem egy papírdobozba. Ráírtam, hogy W. S. egyik fájáról való. Csodás ajándéknak érzem, hogy egy ilyen nagy költőnél vendégeskedtem, rendkívüli szellemi környezetében megfordulhattam.

– *Gyerekekkel nehezebb kapcsolatot teremteni?*

– Nagyon szeretek gyerekekkel foglalkozni. Nagyképűség nélkül mondhatom, született pedagógus vagyok, mert akármilyen korú és teljesen ismeretlen közösség elé állok, perceken belül a barátaim lesznek. A szó abszolút értelmében, valahogy megérezem a légkörből, a beszélgetésből, hogy mit kell csinálnom. Kinek van kedve mesélni, verset mondani? Sokszor maguk a tanárok csodálkoznak, hogy ebben a gyerekben mennyi minden van, a másik mire képes. Weöres Sándorral is így volt, ha tréfás verseket mondtam, ritmust tapsoltattam. Egyik ismert verse így kezdődik: „Paripám csodaszép pejki, / Ide lép, oda lép, hejhó! / Hegyen át, vizen át vágat, / Nem adom, ha igérsz százat.” Ezt el szoktam játszani a kicsikkel, az osztály egyik fele mondja, mint egy szavalókórus, a másik összeáll és táncol.

– *A költő nem gyerekeknek szánta ezt a kötetét.*

– Megírta Várkonyi Nándornak a *Harmadik szimfóniáról*, hogy ezt csak azért írta, hogy a magyar nyelv zeneiségét bemutassa. Holott tudjuk, hogy a „tág szemmel nézel magadra” az istenkeresésnek, a megfoghatatlannak a leírása. Magából megszülni és fölmutatni. A verseket összegyűjtötték, odaadták a gyerekeknek, és ebből óriási siker lett! Az óvodások mindennapi könyve. „Gyöngy az idő, vándoroljunk, / Nincs szekerünk, bandukoljunk, / Lassu folyó ága mellett / Járjuk a halk fűzfa-berket...” Szép ugye, de ha belegondolunk, egy felnőtt is elringatnak a gyönyörű sorok. Vagy azt mondani: „Túl, túl, messze túl, / Mi van a hegyen messze túl?” Ez is nagyon szép. Meg is kérdezem a fiatalokat, mi a furcsa a versben? Felelik: „Lófej-széles ibolya virúl”. Mi furcsa van még? – folytatom. Mi az, hogy „Jancsi mosogat, Kati az úr”? Ebből lehet egy jó kis tréfát kerekíteni.

– *Sokan öncélú szójátéknak gondolják.*

– Mindig elmondom, a Weöres-versek nem önmagukért vannak. Mind-egyik valami bölcsességet, rejtett üzenetet hordoz. A „Mély erdőn / Ibolya-virág, / Elrejt jól / A boróka-ág” kezdetű vers is, amit megzenésített Kodály Zoltán, a gyerekek önfeledten éneklik. Mennyi mindenre tanít. Vagy „Olcsó az alma, / Itt van halomba, / Aki veszi, meg is eszi...” – ezek önmagukért beszélnek, biztatnak valamire. Jóra és szépre. Pár sor ismét: „Takaród hadd

igazítsam, / puha párnád kisimítsam, / legyen álmod kerek erdő, / madaras rét, bokor-ernyő” – hát nem a legszebb, ha megtanulja egy édesanya, és ezt mondja a kicsi elalvónak: legyen álmod végtelen békesség. Keveset említjük, hogy mennyi finomság, szeretet van a verseiben. Saját magából építkezett, saját magát mutatta föl. – *Van-e még kedves költeménye, amelyet beválasztottál műsorodba?*

– Nagyon szeretem a *Dob és táncot*. Sokan mondják a *Valse triste*, az *Öregék* című versét, amelyet, szinte hihetetlen, 1928-ban írt, tizenöt évesen! (Kodály egyik legszebb kórusművét ebből komponálta.) A megállt időt is gyakran megidézem: egy hangulatot villant föl a költő, és hagyja, hogy a mögöttes megszólaljon. Nincs túlírva, és ebben van Weöres Sándor zsenialitása. Úgy fogalmazza meg ezeket a finomságokat, hogy katartikus élményeket vált ki belőlünk...

– *Könnyedén beszélsz a költészetéről. Gondolom, nehéz megtanulni a nagyobb kompozíciókat.*

– Közel áll hozzám, és ez nagy segítség. A szöveget pontosan meg kell tanulni. Sokszor elolvasni, ismételni, én le is írom, hogy rögzüljön. Akkor tudod a vers mélységét, zeneiségét fölmutatni, ha a tied. Ha minden a sejtedbe költözik... Említsük meg Weöres Sándor *A teljesség felé* című kis kötetét. „A teljességet elérni végtelenül könnyű és végtelenül nehéz.” Mit akar az ember? A teljességet elérni. Könnyű elérni? „Oly könnyű és oly nehéz, mint ezt a három szót kimondani hazugság és öncsalás nélkül: »Teljesen tiszta vagyok.«” Hány ember tudja ezt ma kimondani? Hány merné kimondani? És a költő ezt megfogalmazta. Ha ki tudod mondani, azért könnyű és azért nehéz, mert egy önbecsapás nélküli őszinteséget vár el, amire egy egész életen át készül az ember. El szoktam mondani műsoraim végén az említett kis kötetből azt is: „Örömem sokszorozódjék a te örömedben, és hiányosságom váljék jóssággá tebenned...” Hát mit nem ír le Weöres Sándor! Amikor az acsarkodó világ van körülöttünk, és az lesz mindig, akkor nem az a legszebb, hogy úgy búcsúzol el: „Örömöm sokszorozódjék a te örömedben”?

– *Ezt a kis könyvet útravalóul ott hordhatnánk a zsebünkben.*

– Emberek vagyunk, nem lehetünk tökéletesek. Kísérletet teszünk rá, ahogyan a költő is mondja: „Ne kívánd senki szeretetét. Ne utasítsd el senki szeretetét. Úgy áradjon szereteted, mint a tűz fénye-melege: mindenre egyformán. Akik közel jönnek, azokra több essék fényedből és melegedből, mint akiknek nincs szükségük terád. Családtagjaid, mindennapi társaid s a hozzád fordulók olyanok legyenek számodra, mint a kályhának a szoba, melynek melegítésére rendelik.” Arra rendeltettünk, hogy adjunk magunkból. Akik a közelünkben vannak, azok többet kaphatnak, akik távol vannak, kaphatnak az adakozási szándékunkból, ha közelebb jönnek, vagy úgy akarják. És ezzel mértékleteségre is tanít, a másik ember iránti tiszteletre, hogy ne erőszakoljuk rá magunkat. Az előadó-művészetben ezt próbálom megfogalmazni és ajándékozni tovább, ha tehetem, ha érdeklí a közönséget. Mi közvetítők vagyunk. Átszűrjük magunkon mindazt, amit a költő megfogalmazott, amit szublimált abból a kaotikus világból, és átadott nekünk. Amit átadott a nagy egészéből, ezt mi – át-szöve – fölmutatjuk.

– *Látsz ma ilyen sokoldalú embert: költő, barát, szervező?*

– Én úgy érzem, Weöres Sándor közvetítőnek gondolta magát. Akár társairól, a harmadik nemzedékről beszélt, akár tanáraitól, a barátairól. Hihetetlen szervező volt, nemcsak nyelvzseni, poeta doctus. Meg fogom írni, ki mindenkit mozdított ki csöngői magányából. Hová menjen el a verseivel, mert folyóirat alakult, mert várja a rádió. Nem telefonnal, nem számítógéppel tartotta a kapcsolatot, kézzel írt komoly levelekkel üzent. Biztatták egymást, kritikákat írtak, észrevétlenül erős szövetség jött létre közöttük. S ahogy most erről beszélek, az is eszembe jut, vajon a mai internetes világban mi marad a felszínes emberi kapcsolatokból?

– *Hogyan köszöntöd a kerek évfordulót?*

– Weöres Sándor született költő volt. Vele foglalkozni, megközelíteni nem könnyű. Azt hiszem, annyi év után megértem rá, hogy Jandó Jenő zongoraművésszel egy közös esten köszöntsem kedves költőmet. A „*Remegő gyöngy közt aludtál*” című műsorunk méltó lesz az emlékéhez. Évtizedek szorgalmával, szeretetével fölmutatunk valami csodát ebből a hatalmas életműből.

Fenyvesi Félix Lajos

Tizennegyedikünkben

Tirnovo

Nyolcas-kanyarban ballag a vasút.
Valószínűtlen táj. Sok alagút.
A meredély a mélyből csúcsba lobban.
Majd felbukkan az ormon a sugáros
délben egy ódon, tornyos mese-város.
Bizantin násfa zöld ékszerdobozban.

Търново

В завой-осморка като някаква играчка
железницата се върти. Невероятен край. Тунели.
От дълбината бликва връх внезапен
и върху хребета, сред пладнето изниква
един сънуван древен град със кули —
разкошен накит върху плюш зелен.

*Bolgárra fordította
Nevena Sztefanova*

A célról

Mit bánom én, hogy érdemes,
vagy céltalan a dolgom?
Patak vagyok: kérdjem-e, hogy
habomat hova hordom?

Harcolok: nem tudom, kiért
és nem tudom, ki ellen.
Nem kell ismernem céloamat,
mert céloam ismer engem.

Despre țintă

Ce-mi pasă dacă-i fără țintă,
sau n-are rost, menirea mea?
Pîrîu sînt: să întreb eu oare
pe unde spuma-mi voi purta?

Mă bat, nu prea știu pentru cine
și contra cui; nu cer răspuns.
Nu e nevoie să-mi știu ținta,
mă știe ținta îndeajuns.

*Románra fordította
Veronica Porumbacu*

Önéletrajz

Mi történt volna: ez volt életem.
Csukott szem. Nyílt száj. Állandó csoda.
Láthatatlan hegyek. Hab. Lótetem.
Rét. Völgy. Posvány. Virágzó laboda.

Élet, mi holt. Halál, mi eleven.
Nappal homály; éjjel láng. Kaloda.
Félálom. Köd-sáv szikla-peremen.
Aggály. Közöny. Sejtés. Ide-oda.

Nap az alvást, éj az árkust teríté.
Szőr. Füst. Seb. Alma. Árok széle. Égés.
Kebel: Gyanú. Dermedt kaland. A mint B.

Álló öröklét. Pillanatnak élés.
Nincs gyermek. Férfi. Nincs nő. Aphrodité.
Dülöngő évek. Sok mellébeszélés.

Vlastný životopis

Čo stat sa mohlo: to bol život až.
Oči. Doktorán ústa. Údiv. Vždy.
Tušené hory. Pena. Mrcín ráz.
Údolie. Bahno. Kvety slobody.

Život, ten mŕtvý. Smrť, ten život v nás.
Tma vo dne, plameň v noci. V kladách: ty.
Polospánok. V hmle hrany skaly. Zráz.
Obava. Ľahostajnosť. Náhody.

Deň snom, noc čistým hárkom zahalí ťa.
Chlp. Dym. Rana. Jablko. Jarok. V ohni.
Hrud'. Podozrenie. Príbeh. Keď B, i A.

Stojaca večnosť. Život chvíle cloní.
Niet detí. Muž. Niet ženy. Afrodita.
Opité roky. Prázdne reči po nich.

*Szlovákra fordította
Vojtech Kondrót*

Autobiographie

Was hätte sein sollen: das war mein Leben.
Augen zu. Mund auf. In einem fort Wunder.
Unsichtbare Berge. Schaum. Pferdekadaver.
Wiese. Tal. Sumpf. Blühende Melden.

Leben, wir sind tot. Tod, wir leben.
Tags Dunkel, nachts Flamme. Halseisen.
Halbschlaf. Nebelstreif am Rande des Felsens.
Bedenken. Apathie. Vermutung. Hierhin -dorthin.

Tag hat den Schlaf, Nacht den Bogen geführt.
Haar. Rauch. Wunde. Apfel. Grabenrand. Brand.
Brüste. Verdacht. Starres Abenteuer. A gleich B.

Dauernde Ewigkeit. Genuß dem Augenblick.
Kein Kind. Mann. Kein Weib. Aphrodite.
Taumelnde Jahre. Viele Umschweife.

*Németre fordította
Barbara Frischmuth*

Fogantatás

A városban nők s férfiak mulattak.
Felettük szálltam, mint álom-gomoly.
Meleg páráik vontak, rámtapadtak,
így lettem méhben föld-fia, fogoly.

Začece

Zabava u gradu bi žena i ljudi.
Kao oblak sna nad njima lebdeo sam.
Njina znojna para privuče me, sljubi, –
i rob, zemni sin utrobe postao sam.

*Szerbre fordította
Ivan V. Lalić*

Ha a világ rigó lenne

Ha a világ rigó lenne,
kötényembe ő fütyülne,
éjjel-nappal szépen szólna,
ha a világ rigó volna.

De ha a világ rigó lenne,
kötényembe nem is férne,
kötényem is honnan volna,
ha egész világ rigó volna.

E luma chiriklyi te avlas

E luma chiriklyi te avlas,
andej kretinca voj beshlas,
dyese ratyi gilabelas,
e luma chiriklyi te avlas.

Sa e luma chiriklyi te avlas,
ande kretinca chi reslas,
chi kretinca chi avlasma,
sa e luma chiriklyi te avlas.

*Cigány nyelvre fordította
Rostás-Farkas György*

Rostás-Farkas György

Lil le Kalmankaske

Khelimango cinno shavo,
Tu san mange o may drago –
Te aves baxtalo, sasto
Tye dadesko guglo raklo.

Tyo bachi iskiril tuke –
Devlestar t' aves aldime,
Sastyipe bishavav tuke,
Müre cinné Kalmaneske.

Vi e Timi chumidel tu,
Fayas l' aba te dikhel tu –
Napabut may maladyona,
Hay atunchi but khelena.

Bishal pa tute finykipo,
Te loshal amaro ilo –
Vi e Timi tradel tuke,
Bishal, Kalman, vi tu mange.

Aba ratyi-y, lindrale sam.
Na xolyalyve, cinno Kalman
O kaver lil lungo avla,
Sov vi tu mishto amenca.

Lezél Kálmánkához

Khelimango, játszi csávóm,
te vagy az én vígasságom,
élj vidáman, egészségben,
jó apádra üss egészen.

Nagybátyád ír néked itten,
áldjon meg a nagy Uristen,
kivánok jó egészséget,
Kálmánkámnak minden szépet.

Csókoltat kis Timi lányka,
szeretné, ha tüstént látna,
nemsokára találkoztok
és majd együtt játszadoztok.

Küldj magadról egy fényképet,
hadd örüljön szívem néked,
Timi is küld viszonzván,
küldd el nékem hamar, Kálmán.

Már este van, álom száll rám,
ne haragudj, kicsi Kálmán,
hogy rövid lett a levelem.
Aludj jól és álmodj velem.

Weöres Sándor fordítása

„Őskezdet óta / itt vagyok / de a lepkével / meghalok.”*

A Weöres-centenárium alkalmából a költő drámáira emlékező vagy azokat elemző beszélgetéseknek adott otthont a debreceni Deszka Fesztivál, Szász Zsolt, a Csokonai Színház irodalmi munkatársának moderálása, vezetése mellett.

Az első előadó Mezey Katalin prózaíró, költő, műfordító. Magával hozta Várkonyi Nándor, az egykori pécsi könyvtáros *Pergő évek* c. önéletírását, melyben részletesen olvashatunk arról, hogyan is érlelődött Weöres Sándor drámaíróvá. Csöngén, ahol a költő gyermek- és ifjúkorát töltötte, magántanulóként a helyi lelkész egész könyvtárát elolvasta, így igen korán, szinte párhuzamosan az olvasástanulással, megismerkedett Shakespeare, Schiller, Madách műveivel. Az olvasmányoknak az alkotói ízlésre tett hatásáról Weöres később így ír: „Shakespeare, Goethe, Dante szinte csupa irodalmi inspiráció. Kicsit le is nézem, savanyú a szőlő alapon, ha az élet túlságosan benne van a műben.” Ez a nézet válik meghatározóvá a *Theomachia* c. drámájának írásakor is, mely nem más, mint irodalmi inspiráció. Főleg Várkonyi hatására, akivel Weöres azokban az években kötött barátságot, amikor a pécsi egyetemen előbb földrajzot és filozófiát, majd filozófiát és esztétikát hallgatott, ebben a művében az 'ősdráma' rekonstruálására tesz kísérletet. Mintául a *Gilgames* c. eposz szolgált számára, mely párbeszédes formája révén a drámához közelít, és egy ősi kultúra egységes világképét sugározza magából. Weöres, aki az eposzt francia, német, angol fordítások alapján ismerte, itt figyelhette meg a történelmi katalizmák drámába való párolásának módszerét. A *Theomachia* (a Sorsunk c. folyóirat első számában jelent meg, 1941-ben) egy széthullott, megtört, a közös mitológiától megfosztott világnak a magyarázata.

Az előadás további részéből megtudjuk, hogy Weöres 1940-ben felkerült Budapestre, az MTA könyvtárában töltött hat hónapot gyakornokként, és ez az egyik legtermékenyebb időszaka lett, előfordult, hogy egyetlen éjszaka alatt harminchat verset írt. Ekkor írja meg a *Holdbéli csónakost* is, mely egy tizenyolc képből álló mesejáték. Ezt a művét csak 1973-ban mutatták be, a Thália Színházban, vagyis 1941-től '73-ig senki sem nyúlt hozzá. Ennek okairól maga Weöres beszélt az előadónak: egy rendező szakos végzős hallgatótól véletlenszerűen megtudta, hogy a Színháztörténeti Intézet Könyvtárában a dossziéi egy szalaggal voltak átkötve, amelyre azt írták: „A szerző nem járul hozzá a bemutatásukhoz.”

Dr. Pálfi Ágnes előadása következett. Bevezetésében röviden fölvezet, miként küszködött az irodalomelmélet (és itt Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténetére utal főképp, mely Weöres drámáit például meg sem említi), hogy Weörest a modern vagy a posztmodern paradigmák közé helyezze el. A *Psyché*

* Beszámoló a 2013-as debreceni Deszka Fesztivál a Weöres-centenárium alkalmából rendezett előadásairól

(Bódy Gábor filmesítette meg) viszont egyértelműen posztmodern alkotásnak mutatkozik, az irányzat egyik emblematisz mőve. Az elméleti nehézségek abból adódtak, hogy a XX. századi költészetnek szerint a költészet a metaforizációval kezdődik, és élesen elválasztható a mitológiai kifejezőmódtól, amely Jurij Lotman szerint az izomorfiára, azonosításra épít – az azonosítás tárgya változó, ám maga az azonosulás mindig teljes. Ezzel szemben a metaforizáció az asszociatív gondolkodás eredménye. Előbbit a gyermeki, utóbbit a felnőtt gondolkodásra vélték jellemzőnek. Ám később megfigyelték, hogy a felnőtt is átvált archaikusabb gondolkodási formákra, ha például érzelmi vagy intellektuális megrendülést él át. Ez a kettősség jellemzi Weöres stílusát is, és ebből fakadóan vált nehezen megközelíthetővé a múlt századi irodalomelméletek számára. Erről a kettősségről a *Holdbéli csónakos* 2003-as rendezése kapcsán Valló Péter is említést tesz, aki Weörest egyfajta fordítónak, mediátornak tartotta a mitikus és metaforikus között. „Weöres Sándor drámai műveit színpadra állítani nagy kihívás. A költői szöveg, a szárnyaló gyermeki képzelet, mindezek mélyén a mindközül felelős történelemfilozófiai gondolkodás együttesen teszik próbára a színháziakat. Ennek a rendkívüli és számomra lenyűgöző komplexitásnak a színelőadásá váló újratereemtésével próbálkozunk munkatársaimmal együtt a Nemzeti Színház előadásában” – írta Valló Péter a bemutató előtt.

Pálfi Ágnes Weöres *Theomachia* c. művéből, mely az egyik istengeneráció pusztulását és egy másik megszületését mutatja be, Gaia, azaz Kronosz anyjának az alakját tartja fontosnak, aki a cselekmény kibontakozása során fokozatosan elveszíti az elején még hangsúlyos antropomorf vonásait, személyként mintegy fölláldozódik, hogy tárgyiasítás, materializáció révén megszülessék belőle a világ. E folyamat fölvázolása Pálfi Á. előadásában egyértelműen a Simone Weil-i 'kenózis' ('kiüresedés') fogalmával rokonítható.

Szász Zsolt hozzáfűzte, hogy Weöres Marlowe dramaturgiáját érezte közel a magáéhoz, a jelenetek filmszerűsége, a pergő dialógusok, a sok helyszín, a „robogó tartalom” miatt

Ezután meghallgathattuk Weöres *Toccata* c. versét Béres Ilona előadásában. A színésznő Kronoszt játszotta Weöres darabjában (2003, Bárka Színház, Balázs Zoltán rendezése). Főleleveníttette Weöressel való ismeretségüket is: mindössze háromsaroknyira laktak egymástól, Weöres a Muraközi utcában, a színésznő a Cimbalom utcában. Emlékezetébe vésődött a sokszor látott kép, amint Weöres nejlonszatyorral a kezében tétován állt a Cimbalom és a Pusztaszeri utca sarkán, és látszott rajta, hogy nem tudta, hová menjen, vagy hogy mit keres ott. Később Béres Ilona Weöres utolsó kötetében talált egy, erre a helyzetre tökéletesen ráillő pársoros: „Utcasarkon / várok rám, / félórája / is van tán. // Ám értelmem / fölragyog, / Nem jövök, / mert itt vagyok.”

Utolsóként Szabó Székely Ármin jelentkezett előadóként. Weöres *Octopus (avagy Szent György és a Sárkány históriája)* c. művének bemutatóit vette sorra elemzésében. Ascher Tamás a Nemzetiben mutatta be 1979-ben, Zsótér Sándor az Ódry Színpadon 2008-ban, Zsámbéki Gábor nevéhez pedig három *Octopus*-előadás fűződik: 1972-ben, Kaposvárott volt az ősbemutató, 1994-ben egy főiskolai előadásban vitte színre, és 2001-ben a Katona József Színházban mutatta be, egy nagyszabású előadás keretében (a fő szerepekben Törőcsik Mari, Fekete Ernő, Lengyel Ferenc, Csákányi Eszter). Ez utóbbi közön-

ségsiker lett, ám a korábbi előadásokon voltaképp megbukott a darab. Ennek okait vizsgálta meg az előadó, kiemelve, hogy ez egyrészt egy nyelvi probléma volt, mivel a hagyományos naturalisztikus színjátszás, azaz a 'kőszínházi' játéknyelv képtelen megszólaltatni a darabot. A másik nehézséget a dráma szerkezete jelentette: az angol reneszánsz drámák mintájára épült fel, aminek nem is volt előzménye a magyar irodalomban, a sok helyszín és cselekményszál megnehezítette a befogadást, a különböző témák – a politikai hatalom, az erőszak, a szexualitás – sajátos ötvözése is szokatlan volt nálunk, míg az angol shakespeare-i drámavilágban ez teljesen természetesen hatott. Ma viszont épp e témák együttes kidolgozása teszi a darabot korszerűvé, kortárs szöveggént képes hatni. Weöres egyik interjújában azt mondta, hogy a darab bemutatója (nyilván a '79-es), valamint többi drámáinak a színrevitele is, elvette a kedvét a drámairástól, és az amatőr színházi mozgalmon belül megvalósított előadásokat tartotta értéknek az ő szövegére vonatkozóan. Az amatőr színjátszás a hetvenes-nyolcvanas években Grotowskit követte, és az ő „szegény színházának” kifejezési eszközeivel valóban megközelíthetőbb volt Weöres dráma- világa. A Bucz Hunor vezette független színházra is utalt az előadó, amely 1983-ban, még az újpesti játszóhelyen mutatta be a *Holdbéli csónakost*. Bucz Hunor rendezése a shakespeare-i metódust igyekezett követni. A 2001-es Zsámbéki-féle előadás sikerének titkát főként abban látta az előadó, hogy a rendezés szemléletesen domborította ki a politikai hatalom természetének rajzát, a folyamatot, ahogyan egy közösségen belül az eredetileg vallási hitként szolgáló eszme uralkodó ideológiává válik, mely utóbbinak mindig kettős arca van, egyrészt hazugságra épül, és ezzel többé-kevésbé mindenki tisztában is van, másrészt viszont fenntart egy közösségtudatot, amely élhetővé teszi a világot. Az előadás a különböző színpadi bemutatókról készült felvételek megtekintésével zárult.

Kirilla Teréz

Vörös István WS-fraktál

Kamarás Ági néninek szeretettel

és egy verssor elszőkik
mozdulatlan még az álom
a jövő is szép ígéret
az ímélek megérkeznek

nyüzsgő boly lett már az álom
és egy verssor elszőkik
a jövő is szép ígéret
az ímélek megérkeznek

nyüzsgő boly lett már az álom
most a múlt a szép ígéret
és egy verssor elszőkik
az ímélek megérkeznek

nyüzsgő boly lett már az álom
most a múlt a szép ígéret
kettévágva a drótposta
és egy verssor elszőkik

Prágai Tamás

Szüret falun

*szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige ka
ige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt sz
ürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyige kacs fürt szőlő venyig
(Weöres Sándor: Tapéta és árnyék)*

Rideg, szürke hajnal fú és moccan, a láthatárra fölkapaszkodik,
csikordul, zörren a hidegben
a pajtaajtó, nyikordul, a megdőlt szőlő már dértől kopaszodik:
emberke, hová igyekszel?
A korai szél fú, mázsás, sötét szürkéi nehéz sarat tipornak, és
útag elállják: reád fúnak...
Az asztalon egy éles, fényes, szürkén csillanó konyhakés
maradt szemvillanásának.
Az ideges, rideg bikák elől a sajtárt, emberke, ne félj, ragadd el.
Menni kell, kelni és járni ---
didergő köd ködmönben moccan, a láthatárra föltámolyog a reggel.
Ha jöhet, ma jön is bármi.
Menni kell a hegyre fel, a lomha, lassú léptű ember moccan, tör feljebb,
törtet és kapaszkodik ---
a falnak dőlő, prэшáz menti kertben megdőlt a szőlő, a tüskés szedernek
öreg ága nyugtalankodik.

Ürességed mi tölti fel, hogy egymagad vagy és magadban ért itten a reggel,
üres sajtárok, kád, hordók között,
mint sajtárt nehéz ital, nehéz, tömött ital, tüzes, mámoros fejeddel feledd el:
a vágy távozott, elköltözött.
A korai vágy, a régi kedv, a régi vágy, a korai mámor, a réges-régi jószág.
Minden máshogy lesz mától.
De megmaradt a szigorú, szürke hegy, a talp alatt a láb tiporta, lomha, jó sár,
nem válik el a lábtól...
A vödör és a csizma egyre nehezebb, makacs ember, tiprod a szőlő közit,
a kézben olló,
a fűrtben a forni készülő fény dereng fel, az éles, csillanó fény, megmutatkozik
a vágy, a forró ---
kezed eleven kaccsát elmetszi, motoz a megdőlt szőlőn, a keskeny venyigén,
a fűrt bíbor
fejét elrablod a tőtől, megfosztod és kezded eltörli a levelek színén
a fűstszín port.

Ember, honnan a bátorságod, a merszed, hogy a nehéz, sötét fűrtöt lemessed?
 Miért, hogy ide nem
 hallik a hang, a tiltó, az ember lakta völgyből, fel a szüke, láb tiporta hegyre ---
 hogy gyilkos vagy, a földnek idegen?
 Hordod a drága, lédús fűrtöt, a telt vödröt a sárban vonszolod, de az üres határ
 sajtója nyom,
 láb cuppan, az otromba test zötyög, zihál, sarat tiporsz, tüdőd zötykölő kosár,
 nehézkesen hordozod
 a rideg, hideg égbolt alatt, tiporsz és tipratol, megfordul napra nap, szorul fejed
 fölött a régi, égi prés...
 A fűrtöt szagगतod, és részesülsz a fűrtből – tiéd a szőlőszembe költözött üveg-
 golyónyi szenvedés.

A prés alatt, a napra nap csikorduló nehéz, nappal és holddal forduló alatt
 magad vagy.
 De micsoda moccan, te csontkosár, te zöttyenő, tipródva tébláboló alak,
 önmagadban?
 Térj be a házba. Izzítsd a vaskányhát. Vastagítsd parazsát, mert fűt kívül a hideg,
 lobogjon lenge tűz a dobben,
 ujjad ágbogát, emberke, mondd, a vékony tűznél jobban mi hevítheti fel,
 ha lobban bent a dobben?
 A gádor mélyén feldereng a pince, el nem ér komor, sötét keményfa hordók szűk közén
 se fagy, se dér ---
 A mohó garatra a szőlőfűrtöt öntsd fel – a must kicsodul, színmust a csömögén –,
 és fordítsd a prést.
 Csurran a fűrgő must és megpihen: megtelt a hordó, és végre megpihenhet,
 a vén hordóba zárva,
 a pince mélyén örök titok, misztérium dereng fel – a must a pince mélyén türelemmel
 vár az átváltozásra.

Bíró József
 Aranylövés

(- Weöres Sándor 100adik születésnapjára -)

végigsuhan ideggyalogútján
 fényt szembesít fénnel
 : *magától serkenő bölcsesség*
 ólomszínfelhőt dallal altat
 megissza egykörtynyi borát
 : *sávok között tétovgató engedmény*
 éltető vándorlángot keres
 nem kell aggódnia
 : *kiegészítő idősíkot lát*
 tudásórző önerejét ismeri
 túlvilági tapasztalatot birtokol
 : *elleni naponta semmisülnek*
 fehérhollója tovaröppen
 rozsdavert éjszaka jön
 : *fullasztó kristálykőd köhögteti*
 megrázza rézcsengettyűjét
 úgy tűnik minden kezére áll
 : **tükörrarca magányos**

SZÖRNYŰ TÁJ

ANGELUS

ORPHEUS

RÓKUS

JÁNOS

GREGORIÁN

Fényáteresztő képek

Látogatás Kárpáti Tamás festőművész műtermében

– *Január 12-én zárt a budai, várnegyed galériabeli kiállításod. Most itt beszélgetünk a szentendrei műtermedben. Úgy látom a képeid alapján, hogy missziónak tekinted az alkotást. Honnan jött ez? A gyerekkorodban gyökerезik?*

– Én nagyon rossz rajzos voltam az általános iskolában, anyám azt akarta, hogy ne bukjak meg rajzból, és vett rajzszerzőszámokat, akkor indult el a vonzódásom a rajzolás, festés felé, ami aztán később szenvedéllyé vált. A főiskolán már nem is volt más, egész nap a szakmai dologgal foglalkoztam az elméleti órákon kívül. Minden ilyesmit csak szenvedéllyel lehet csinálni. Számomra a festés a legfontosabb. Ha három napig nem festhetek, akkor tárgy leszek, egy elviselhetetlen tárgy. Tulajdonképpen minden szenvedéllyel így van az ember. Az elhagyás elvonási tünetekkel jár, a szervezet követeli, meg a lélek...

– *Szeretted a főiskolát?*

– Nagyon szerettem odajárni, másodsorra vettem fel. Barcsaytól az anatómiát tanultam, Sarkantyú Simon osztályába jártam, ott megtanultuk a festészet iránti alázatot. Be kellett járni másodpercpontossággal. Ha valaki késett tíz percet, azt a mester hazaküldte. Akkor nem volt lazaság. De jó is volt ez a fegyelem, mert hiába van örületes tehetsége valakinek, ha nem csinálja, nem dolgozik, nem állít ki, leépül. Ez a belső készítés elsorvad.

– *Az elején, a főiskolai időszakban mi motivált?*

– Nagyon szerettem a középkori táblaképekből áradó áhítatot, bár ma már nem úgy hatnak rám, van rajtuk valami kedves báj, és egy kicsit groteszknek hatnak, de aztán az ehhez való viszonyom megváltozott. Ma általános a groteszk, csak a gúnyolódás számít valamit. Ma már ez engem taszít.

A 18. század végén indult felvilágosodás, de inkább az elsötétedés eszméjének kísérőjelenségeként, a történelemnek, de a szellemtörténetnek is egy feltétlen sötét szakaszát nyitotta meg, beindult az egyházgyalázás, a liberalizmus ráömlesztése mindenre.

Nekem abból elegendő lett úgy 2000 körül, éreztem, hogy lelkileg nem vállalható csupán ábrázolni a valóságot, annak mi értelme? Akkor alakult ki bennem valami közelítés. Nem realista az arányrendszer, amit próbáltam, hanem valami eszményítés, tehát kerestem valami kiutat ebből.

– *Nem bánt téged, ha olyan szellemi elődökkel hasonlítanak össze, mint pl. Rembrandt, Turner, Gulácsy vagy Mednyánszky? Érzel velük valami lelki rokonságot, vagy csak a technikai hasonlóság adja ezt a benyomást?*

– Nem bánt, mindenkinek van apja, anyja, mindenki elindul valamiből, attól még az ő szellemiségét viszi bele, a saját belső érzéseit fogalmazza meg. Lehet, hogy vannak stílárís, technikai hasonlóságok, de a lelkiség az ő világot tükrözi. De hát így volt régen is, Rubens másolta Tizianót, de Rembrandt is vett át tőle kompozíciót, minden egymásra épül.

– *Lehet, hogy ma hiányzik a tisztelet és az alázat a korábbi mesterekkel szemben?*

– Igen. Én nagyon szerettem, amikor anyám elvitt a Szépművészeti Múzeumba, és megfigyelhettem a régi technikákat, mindenből lehet tanulni, és azt továbbfejleszteni. Tisztelni kell a nagy elődöket, meg kell ismerni a múlt eredményeit, abból lehet aztán túllépni, integrálni kell a hagyományokat ahhoz, hogy gyökere legyen az újnak.

– *Hogy találtál rá a lazúrozásra?*

– Igen, ez érdekes volt, először nem mertem nagyon megmutatni próbálkozásaimat a főiskolán a mesteremnek, Sarkantyú Simonnak, mert ő szigorú mester volt, de nem szólt érte, sőt amikor először meglátta, nem mondta, hogy nem jó... Ott próbáltam ki először ezt a lazúrozó technikát, emlékszem, elkezdtem a képet világossal aláfesteni és rálazúrozni. Lehet aztán tenyérrrel visszadörzsölni, de ez csak úgy megy, ha végigpróbáljuk a lehetőségeket. Ezzel a valóságot el tudom távolítani a megfoghatatlan irányában, ami a nézőt a lelki mélységek felé mozdítja.

– *Ahogy a valóságtól lépünk el a kép belseje felé, épp a távolítással közelítünk a megértéshez. Mészöly Miklóstól olvashatjuk: „amit szavakkal bekerítetek, az mindig innét marad a teljesség határán”. Ha a teljességet akarjuk megragadni, mindig csak ilyen puhán, sejtetésekkel lehet?*

– Vállalni kell, hogy amíg anyagból vagyunk, töredékesek vagyunk, majd ha szellemiek leszünk, akkor látunk színről színre. Az aláfestés kemény, határozott ecsetvonásokkal jár, erősen kontrasztos, utána a lazúrok által megpuhul, elálgatul, akkor távolodik el a realitástól, akkor közelít Krisztus igazi valóságához. Az egymáson átderengő rétegek távolítják Jézus alakját, mégis úgy közelíti ez a technika a kép üzenetét, hogy nem a megfoghatóról beszél, ahol minden izom kirajzolódik, hanem a megfoghatatlant hozza mégis közel, de nem materiális, hanem lelki közelségbe.

– *Honnan jön ez a belső fény, amely a képekből árad? A lélek mélyén rejtőzködő fények és árnyékok a saját belső küzdelmedet vetítik ki, vagy tükröz tartanak elénk, hogy elmerülhessünk a saját mélységeinkben?*

– Nem tudom, addig festem, amíg örömem nem lesz a képben, ez így jön magától, nem tehetek róla. Nem kell mindent magyarázni. Magyarázzon mindent a tudomány, az ő dolga. A színeknek a térhatását használom ki, a hideg szín van alul, ráteszem a meleg lazúrokat, sokszor egymás komplementer, kiegészítő színeit, ettől olyan lebegésszerű lesz.

– *A növényi elemek zöldesek, erre jön a kadmiumnarancs, ettől tere lesz a képnek, atmoszférája, de nem reális, hanem lelki értelemben. Ezen a félkész képen hány réteg van?*

– Teljesen átfestett figura is van rajta, kettő is, eredetileg a fej is fordítva volt, kifelé nézett a képből, a kezeket is épp átfestettem. Egy kész kép alatt két-három szintén kész kép van. Alulra olyan festéket teszek, amely szív, pl. a földfestékek, a lazúrszínek pedig telítve vannak olajjal meg lakkal, és visszaverik a fényt. Tehát két réteg közé legyengített dammárlakkot teszek, amikor már úgy két hétig szárad, és abba még belefestek jó olajosan.

– *Ha egyszer arra kerül a sor, hogy a te képeidet kell restaurálni, nem tartasz tőle, hogy nehéz lesz tisztításnál megkülönböztetni a végső lakkréteget a leheletvékony lazúrrétegektől?*

– De igen, ha leszednék a sok lazúrt, oda lenne az egész, mert ugyanaz az oldószer oldja a lakkot, mint a lazúros festőszert. Mednyánszky is rengeteg festékes lakkot úsztatott egymásra, ezért érzékeljük, hogy szinte áttetszők a képei.

– *A 19. század végén használták az ún. galériatónust, barnás festéket keverték a lakkba, hogy melegebb, összeérlettebb legyen a kép, de ha leszedjük, kemények a körvonalak és nyersek a színek. Amikor átdolgozol egy képet, és átsugárzik az alsó réteg, visszahat-e rád annak az állapotnak a szeltemisége, módosítja-e a következő szint tematikáját?*

– Hogyne, tudat alatt minden előző réteg hat a következőre. Az igazán jó kép alatt legalább három-négy van, de olyan érdekes, hogy nem látszik abból semmi, és mégis érződik valahol. Ha van több réteg, több átdolgozott felület, az olajfesték olyan súlyossá válik, olyan bensőséges, sokkal érdekesebb, gazdagabb, mélyebb. Ahol pl. Jézus különböző mozdulatait festem meg, vagy különböző testhelyzeteket, amelyek más és más bibliai eseményre utalnak, úgy építek rá, hogy tudom, mi volt alatta. Ha reálisan fogalmazunk, a lenolajtartalom miatt áttetszővé válik, de valójában a sok lelkiség összegződik benne...

– *Látom, hogy különböző felületjatekokat adnak az eltérő vásznak. A vászon textúrájának megválasztásánál milyen vezérelveket követsz?*

– Rétegelt lemezre felkasírozom a vékony lenvásznat, és arra alapozok rá. Bemártom a vásznat az enyvbe, jól kihúdom, kinyomkodom, hagyom megszáradni, másnap megkeverem az alapozót, hegyi kréta és enyves víz, és ezzel húzom át. Felfeszített vászonnál lenolajat is teszek bele, hogy rugalmas legyen, de mostanában a fatáblánál is szoktam, mert így jó stabil, és nem szív olyan nagyon, bár én szeretem, ha szívó az alapozás, többretegű festésnél ez nagyon hasznos, és stabilabb így, csak hosszabb ideig kell száradni hagyni.

– *Itt látok egy olyan képet, amelynek a textúrája eltér a többitől. Ez milyen felület? Alapozott papír?*

– Nagyon sokat festettem mostanában papírra, ez nagyon jó minőségű papír, száz százalék cellulóz, savmentes, nem alapozom, csak enyvvel fölkasírozom egy táblára, és így festek rá. Ha átítatja az enyv, utána a festőszert és az olaj, telítődik vele, nem fog töredezni, remélem, eléggé időtálló lesz. Maulbertschék a barokkban mennyi kis vázlatot festettek papírra, és megmaradtak, Holbeinnek is sok rajzát láttam kiállításokon. Az is számít, hogy nem mozog, föl van kasírozva, a papír így nem hullámosodik. Nagyon szeretem a faktúráját. Más a fénytörése, a kevésbé mozgalmalmas témáknál a festőfelületeket megmozdítja térben, ahogy vibrál rajta a fény.

– *Milyen színnel alapozod a képeidet?*

– Színes alappal indítok, vagy egy okkert húzok fel, vagy egy narancsosat, szürkét középtónusban, fölrajzoló a mélyeket, aztán a világosakat felteszem. Szeretem ecsettel kenni föl a táblára az alapozót, festői gesztusokkal, hogy egy kis élete legyen, tükörsimára nem szeretem hagyni, az nem mozdítja meg úgy a fantáziát. Ha már megvan az alap, az mindig fehér először, de akkor föl hígtott dammárlakkal és olajfestékkel áthúzom, így kapom meg a színes alapot. Ahogy beszívódik, húsz perc múlva már érzem, hogy gyönyörűen lehet rá dolgozni. Én direkt szeretem, ha kicsit beleoldódik az alap színe a képbe, mert akkor olyan képlekeny az egész, olyan mámoros dolog dolgozni rajta.

– *Nyilvántartod, hogy miket állítottál ki és hol?*

– Persze, 1974-től folyamatosan írom, mikor, hol, mi volt kiállítva. Rájöttem, hogy csak azt szabad kiadni a kezemből, amiről tudom, hogy jó, mert ha nem elég jó, azt mindenki érzi, és túlad rajta, eladja, és ez a kevésbé jó kép képvisel engem, ez nagyon rossz érzés. Külföldön is vannak festményeim és itthon is, állami és magángyűjteményben.

– *Nem érzed szükségét, hogy időnként meglátogasd a képeidet?*

– A gyűjtőkkel többnyire baráti kapcsolatom is van, gyakran beszélünk, találkozzunk, tudok a képekről. Ha a szíve szerint választ a gyűjtő, akkor örül neki, megtartja, nem adja tovább. Aki csak egy nevet akar vásárolni, annak nincs olyan kötődése a képhez, csak mondták neki, hogy ez értékes, akkor biztos jó befektetés – gondolja, de lelkiileg nem kötődik hozzá, ha úgy alakul, könnyen megváltik tőle.

– *Hogy tudja megőrizni a művészet iránti alázatát egy olyan festő, aki szinte minden lehetséges díjat, elismerést megkapott, hogy csak a legfontosabbakat említsem, a Derkovits-ösztöndíjtől a Munkácsy-díjon át a Magyar Köztársaság Érdemes Művésze díjig; aki a MAOE, a Magyar Képzőművészek Szövetsége és a Magyar Művészeti Akadémia megbecsült tagja?*

– Nagyon örülök én ezeknek a díjaknak, de nem jó elszállni tőlük. Inkább munkára kell hogy serkentsenek, de azt hiszem, minden művésznak az a legfontosabb, hogy amin éppen dolgozik, az a lehető legjobb legyen. Ez a belső díj...

– *Volt valami megrázó élmény az életedben, ami közelebb vitt a hithez, vagy egyszerűen belenőttél?*

– Szerintem mindenkinek az életében vannak csodák, csak nem mindenki veszi észre őket. Pedig ezek segítenek a hithez. Volt, amit utána kezdtem el figyelni, amikor csodák kezdtek el történni, de minderre csak utána gondoltam vissza, hogy milyen döbbenetes. Egyszer valahogy nagyon későn keveredtem haza, akkor még Pesten laktam a Veres Pálné utcában, és hirtelen olyan nagyon furcsán kezdett zuhogni a hó, egyik másodpercről a másikra öklömnyi pelyhekben, szóval olyan jelenésként. Akkor ez nagyon erősen hatott rám. Persze ez nem azt jelenti, hogy már másnapról hittem, de én templomba is úgy alkalmilag járok. Tudod, nekem a rendszeresség nem megy. A rendszeresség a testnek nagyon jó, a lelket viszont öli. Én csak a saját ritmusomban tudok dolgozni. A ritkább találkozás viszont sokkal megrázóbb. Az Isten által rám ruházott történések, vagy az én történéseimre épülnek. Ez az emberi erőszak, az meg az isteni ösztönzés. Te is, amikor festesz, biztos nem erőlteted végig görcsösen azt, amit el akarsz érni, hanem hagyod, hogy visszahasson az anyag. Isten is diktál, tehát hagyni kell őt dolgozni mibennünk, és akkor jó rácsodálkozni a képre.

Jó érzés, hogy le tud mondani az ember bizonyos dolgokról. Az ember szeret a képen egy részt, és a többit hozzá akarja festeni. Ez a legrosszabb. A képen azt kell először lerontani, ami leginkább tetszik, és akkor egy nagy megnyugvás jön. Ha az ember ragaszkodik egy kis szigethez, akkor az elvonja a figyelmet a többitől. Lehet, hogy önmagában jó, de nem szolgálja az egészet. Alá kell rendelni, mint az énekkarban a kórustagok hangját, hogy egyik se lógjon ki, mindegyik az egységes hangzást szolgálja. A képeknél fontos az eltávolítás. Mikor először közelről megfestem, konkrétan, aztán elkezdem távolítani, általánosítani. Minél konkrétabb, annál szűkebb körnek szól. Márpedig az a missziója a képnek, hogy hasson.

– Mennyire nyúlsz vissza tudatosan a nagy elődökhöz, tanulmányozod-e őket, vagy csak a hasonló lelkiségből fakad, hogy ilyen technikával dolgozol?

– Jártam sokat múzeumokba, de hogy ez hogy alakult, és miért kezdtem el, miért szerettem meg, azt nem tudom. Hogy valahol ennek a mámora, lebegése ragadott meg.

– Próbálkoztál más művészeti ággal is?

– Szobrokat is készítettem, főleg bronzból. Kénmájjal patináztam a bronzszobrokat, Szabó Tamás szobrász barátom segített. Itt láthatsz néhányat, a kiállításon is volt egy kirakva, de a rajz, a festés vonz jobban, a szobrászatba épp csak belekóstoltam. Érdekelt, hogy az a plasztikus hatás, amit létrehozok síkban, hogy jelenik meg térben. De az agyag képlékeny, nem olyan idegen tőle a megfoghatatlan lebegés ábrázolása, mint gondolnánk az öntés után, a kemény bronzot látva.

– Visszatérve a várnegyed galériabeli kiállításra, azt a címet adtad neki, hogy *Con spirito*, lélekkel, lelkesen. Honnan jött ez az elnevezés? Van-e ennek valami története?

– Ez egy zenei szakszó, a jelentése fontos nekem: előadandó. Valamiért szeretem ezt az archaikusságot. Keszthelyen volt egy kiállításom március 28-án, amelynek azt a címet adtam, hogy *Vir dolorum*, vagyis a fájdalomak férfinja. Húsvétkor volt. Gondolkodtam sokat, hogy ezt adjam-e, de ennek az archaikussága, a hangulata is vonz. Másrészt a nagypénteki, húsvéti liturgiához köthető. Már magának a szónak is szakrális kisugárzása van.

– Azt láttam a kiállításon, hogy a kereteid aranyozottak, de szabályos szakaszonként kilátszik a bólusz. Az ég-föld kapcsolatot fejezi ki? Mivel minden képed ezt a gondolkört fessegeti, ez a keretmegoldás a kép szerves része?

– Nem is bólusszal csinálom, hanem égetett sziênával, de ez szándékos, mert azt láttam, hogy nagyon élettelen a keret, ha nincs megmozgatva a felülete. A metállapok az illesztéseknél nem érnek össze, mint normál esetben, amikor ráfed egyik a másikra. Így élőbbé, mozgalmasabbá teszi a keretet, és a földszín visszaköszön a képen, a vörös a vércsikokra, Krisztus szenvedéstörténetére is utal. A föld a bólusz, ill. itt a szienai föld, az ég az arany, a szentség szimbóluma.

– Olvasgattam rólad interjúkat, és azt látom, hogy hit helyett a homályt, megfoghatatlant, nagy misztikumot emlegetik. Hogy is lehetne materiálisan megragadni a transzcendenciát?

– Mindig a lehetetlent jó megpróbálni. A szellemi valóságot nem lehet körvonalazni, de az nagyon is konkrét, amit én akarok mondani ezekkel a képekkel. Jézust Krisztust hirdetem, aki lélekkel fest, a hit felé irányítja a figyelmet.

– Egész életed, egész munkásságod ezt sugározza. A festészet is misszió, az ember megfesti az üzenetet, aztán a mű dolgozik tovább, beteljesíti sorsát.

– Ez vigasztaló. Ha nem hitből jön, akkor mit ér? A művészet lényege, hogy a holt anyagból életet teremtsen. Erről szól a Sixtus-kápolnában Ádám teremtése. Ott a gyönyörű hús-vér test, de nincs benne élet. Isten egy ujjával teremti meg, teszi élővé, sőt hozzá sem ér, csak megközelíti. Mint az aranyozásnál, nem érhetünk hozzá az aranyfüstlemezhez, csak fölé tartjuk az alkoholos ecsetet, és máris fölszippantja. Még levegőt se szabad venni, mert elszáll az egész.

– Az érintés olyan fontos, amíg az „Isten ujjá” nincs rajta egy művön, addig nem születik meg igazán. De amikor jön egy belső impulzus, közben a lazúrokkal áttetszővé válik a kép, egyszer csak megvan az a távolság, a belső, szakrális tér, ami ahhoz kell, hogy bele tudj bújni a képbe.

– Abszolút így van, csak én az ecset nyelvén mondom el. A Sixtus-kápolnában az Ádám teremtése történetben a háttér, sőt az egész környezetet hagyta Michelangelo, csak a lényegre akarta kifejezni, mikor Isten megérinti, életet lehel belé. Két ujj érintése, ill. majdnem érintése. A képnél is így van, mikor érzem, hogy minden ott van, csak a lélek hiányzik belőle, akkor jön ez az érintés...

– A kiállításodon úgy éreztem, mintha egy templomban ülnék, még az orgonaszó is felbúgott valahonnan nagyon mélyről. Nem attól működik egy templom, hogy szép üvegablaka van, hanem hogy átélem-e Isten jelenlétét. Itt a belső templomomat hívták elő a képek.

– Igen, hosszabb időt kell rászánni a művek szemlélésére, ma az a baj, hogy a képeket túl felületesen nézik, pedig ahhoz, hogy megérezze a néző az üzenetet, le kell ülni nyugodtan, idő kell, hogy hasson az emberre. Akkor olyanok jönnek elő, ami felületesen nem látható, teljesen megnyílik a kép. Sokan mondják, nem művészetértő emberek is, hogy ha sokáig nézik, akkor kezd kibontakozni a fej, a test. A mai korban az a rossz, hogy az emberek úgy rohannak, hogy talán nem is élnek, csak valamiféle szellemi-anyagi halmozás van, lelki semmi, kiüresedés, sok ember azt hiszi, pénzért mindent meg lehet venni, mindenén végigrohan, néz, de nem lát semmit, nincs ideje, hogy megérezze a dolgokat, beépítse magába. A középkorban a falusi ember ki se lépett a falujából egész életében, de teljes mélységében megélte annak a kis világnak a valóságát.

– Előfordul, hogy egy kép idővel mást mond neked, mint amikor megfestetted?

– Sokszor úgy érzem, hogy megvan, sikerült valamit megragadni, nagy örömmel fekszem le, másnap reggel jövök föl a műterembe, hát katasztrófa, botrányosan rossz... Sokszor egy nap elég, hogy tisztán lássam, el van rontva az egész, nem jó. De előfordul fordítva is, előbb úgy látom, hogy nagyon gyenge, aztán másnap rohanok megnézni, izgat a találkozás, és látom, nem is olyan rossz...

– Úgy van az ember, mint Orpheusz Eurüdikével, hogy nem szabad hátrafordulni, majd csak fönt, a felvilágban, akkor kapjuk vissza a művet, amikor ez az eltávolítás megtörtént.

– Akkor látod igazán tisztán, máshogy zeng, ha úgy tudod nézni, mint egy külső szemlélő. Kívül kell kerülni a dolgokon, hogy igazán láthassuk őket.

– Az áttetsző lazúrok alatt láttam, hogy az ott alul valóságos, hús-vér test. Ha át tudok hatolni a sok rétegen, a szellemi rétegen is, ami elválaszt, valósággal ki tudnám tapintani, úgy érzem, valódi bársonyos bőr lenne. Ezt tudatosan alakítod így?

– Ez az, amit kapok. Felülről jött ajándék. Ráveszem a nézőt, hogy használja a képzelőerejét, mert itt van pl. ez a kéz a sok áttetsző lazúr alatt, alig látszik, mégis érzékelhető, hogy ezek az ujjpercek élnek, mozognak, és itt megint Rembrandt jut eszembe, mert abban a korban, ahol mindenki elvágólagosan

kereste a formai határokat, ő mert úgy belenyúlni, hogy abban a testben, kézben a mozgás legyen benne. Ő spahlival is dolgozott, Tiziano meg ujjal.

– *Lotznál láttam, mikor a Keletiben restauráltuk a szekkoit, hogy hihetetlen alaposan felkészült rajzilag, hogy aztán néhány könnyed mozdulattal oda tudja vetni a falra. Nálad is ennyi tanulmány előzte meg a látszólagos könnyedséget, amikor alig odalehelve formálsz meg egy alakot? Használatsz-e modellt?*

– Ezek belső figurák, ezekhez nem kell modell. Tanultam ugyan anatómiát, és a főiskolán évekig modell után rajzoltunk, festettünk, az elég volt, ma már belülről élnek ezek a figurák. Ismered azt a történetet, hogy valaki megrendel egy kínai festőtől egy kakast. Eltelik egy év, végre elkészül. Mikor elmegy érte, a kínai valami rettenetes összeget mond. De hát ez csak néhány egyszerű vonás, hogy kerülhet ennyibe? Erre a festő átviszi a másik szobába, amely színültig van kakas-rajzzal, és azt mondja: ennyi tanulmányt kellett készítenem, hogy pár vonallal meg tudjam rajzolni a lényeket.

– *Szoktál kísérletezni új anyagokkal?*

– Én a műanyagokkal úgy vagyok, hogy nincs igazán bizalmam benne, tartok a kiszámíthatatlan öregedéstől. A pesti műtermemben volt egy műanyag lavór, amelyet nem használtam, föl volt akasztva a falra, és ott sokat sütött a nap, egy délután egyszer csak azt vettem észre, hogy csíkokra hasadozott... Maradok inkább a jól bevált anyagoknál, mint a hegyi kréta, terpentín, damárlakk...

– *2010-ben megjelent gyönyörű albumodban leheletfinom szénrajzok is vannak. Hogy tudod monokróm technikával azt a belső sugárzást visszaadni, amitől úgy érezni, bennünket is eláraszt a fény?*

– Nem szigorúan vett monokróm technika ez, csak eszköztelenség, minél kevesebb színnel festeni, egyszerűen, visszafogottan.

– *Egyik rajzodon a tékozló fiú odaborul atyja lábához, aki maga Jézus, a lerogyó alak szinte csak a testéből kimetszett hiány.*

– Akkor leszünk teljes egészek, ha visszatalálunk a szeretet forrásához. Ahogy a test sorvad, úgy emelkedik a lélek, és a végén...

– *Weöres Sándor, aki idén lenne százéves, A teljesség felé című kötet A teljesség című fejezetében írja: „...merülj önmagadba, személyed alá, s ahol nincs tovább, ahol minden mindennel azonos: ez a teljesség.” A festményeidről is ilyen mélyen megélt teljesség-tudat sugárzik. Érzel valami azonosságot Weöres megfogalmazásával? Segített-e neked Weöres, vagy/és Hamvas filozófija, hogy eljuss a képeiddel a lélek mélységéig, vagy a megélt hiteden keresztül jutottál el idáig?*

– Ezt én is tapasztalom nap mint nap festés közben is, hiszen sokszor van úgy, hogy nagyon meg akarom festeni a képet, vagyis az elképzelésemet teljes mértékben megvalósítani, és küzdök ezért napokon keresztül, mindent megpróbálok, és amikor már holtfáradtan feladom, akkor szinte csodászerűen egy olyan irányban indul el a kép festése, amire nem is gondoltam, és követem, akkor megoldódik minden, és rácsodálkozom, hogy szinte magától helyére kerül minden, vagyis: igen, akkor találok meg magam, ha le tudok mondani magamról. Sokszor van, hogy a kép egy részletét dédelgetem, kedves a számomra, és a többi részt ehhez akarom hozzáfesteni, soha nem sikerül: úgy

oldódik meg a kép, ha a legkedvesebb részt rontom le, adom fel, változtatom meg (vagyis lemondok a görcsös önmagamról), és akkor megnyílik minden, felszabadultam magamtól, persze ez nem jelenti azt, hogy úgy kezdek egy képnek, hogy semmi elképzelésem, állok és várok, hogy jöjjön valami, ami megfesti helyettem, küzdeni kell a végsőkig, és amikor minden lehetőséget, ami az agyamban van, megpróbáltam, és nem lett olyan, mint amit szerettem volna, és holtfáradtan lerogyok, akkor váratlanul megoldódik minden. Hagyni kell a Teremtőt is dolgozni: Ő megold mindent, amikor eljön az ideje, amikor nem ragaszkodom saját akaratomhoz. Gyönyörű dolog ez. Talán erre gondolt Weöres is, hogy akkor találom meg magam, ha elveszítem! De ez így van minden dologban: amit megszerzel, abban a pillanatban veszíted el, egyáltalán, valaminek az akarása a rossz, a legjobb a „legyen meg a Te akaratom”, és minden a helyére kerül. Erre az abszurdításra épül az egész világ: azért születünk, hogy meghaljunk? A fű azért nő ki, hogy elszáradjon?!

Így, idősebb koromra tapasztalom meg, hogy milyen a lemondás öröme: a Teremtő fontos egyedül. Az anyagi dolgokról való lemondás nagy lelki örömet tud okozni, és ez fölemeli az embert a nehézségek fölé. „Merülj önmagadba”, ahogy Weöres mondja, vagyis a világot a lelken keresztül tudod megoldani (ha egyáltalán meg kell oldani). A lélek a Teremtő csatornája, ahol hatni tud az emberre, a test úgy táncol, ahogy a lélek muzsikál. A lélek szerint élő embernek nem az a fejlődés, ha mennél több anyagi javat szerez meg, hanem ha arra vágyik, amije van.

Inkább a hiten keresztül jutottam el idáig, a világ inkább ezt „csak” igazolta, és olyan zsenik, mint Weöres, Hamvas gondolatai által erősödtem meg. De ezeket nem én gondoltam, hiszen miért azt gondoltam, amit?! Mi közöm a gondolataimhoz?

Miért pont azt gondoltam abban a pillanatban?! (Mert Isten így akarta!) Gyönyörű így élni: elveszíteni magam, hogy sokkal inkább magamat kapjam vissza, és ez az igazi én, és nem az, amit én csináltam magamból. Talán így gondolta Weöres is.

A *halálról* c. fejezetben írja: „vannak, akik egyéniségük fölé emelkedve, igazi lényükké a személytelen, örök mértéket teszik; halálukban úgy omlik le róluk a különlet, mint egy börtönfal.” Tudatosan keresed a teljesség felé törekvés bemutatását Jézus személyén keresztül? Milyen motiváció húzódik mögötte?

Igen, tudatosan, hiszen Jézus (Isten fia) volt az egyetlen, aki isten is és ember is volt egyszerre, vagyis a teljesség (test és lélek). Volt, hogy emberként szenvedett, és volt, hogy istenként létezett (csodák). Úgy gondolom, hogy a művészet (az anyaggal való matató) célja a lélekkeresés és az időnkénti rácsodálkozás örömeinek a megosztása másokkal. Mi, emberek, csak a megszűnésünkkel lehetünk teljesek, mintha egy nagy harc lenne a test és a lélek között, ahogy a testi dolgok visszaszorúlnak, úgy jön elő a lélek. Persze semmi nem lehet abszolút ezen a világon.

A nagy szellemek, mint Weöres, nemcsak hogy tisztán látták ezt, amit én zavarosan próbálok megérteni, hanem hihetetlen, soha nem látott művészettel írták le!

– *Feltűnik szinte minden képeden, hogy nem te vagy jelen, hanem Jézus, vagy valamelyik tanítványa, vagy egy eszme. A Ki vagy te című fejezetben*

írja: Weöres: „– Ki vagy? A határtalan, mely fogantatásodkor a határok közt megjelent.” Milyen kérdéseket generálnak a nézőben a felvetéseid?

– Jézus is szeplőtelen fogantatásakor került határok közé, de ezzel Isten terve talán az, hogy megmutassa az embernek (teremtményének) a teljesség lehetőségét és elültesse benne a vágyat. A konkrétól el kell távolodni, hogy az eszményt, az ideált, a Teremtő közelségét éreztetni tudjam.

– Az egyszavas versei közül legizgalmasabb a Tojáséj. Mire asszociálsz erről, neked mit jelent ez a szokatlan, mégis a tojáshéjra is utaló szóösszetétel?

– Weöres az a nyelvzseni volt, aki (és erre a magyar nyelv hihetetlenül alkalmas) képes volt a hangsorok (szavak stb.) lelkeség-hordozását megérezni, éreztetni, hogy a magán- és mássalhangzók lélekre hatását végtelenül érezték, és mint a legnagyobb muzsikások (Pablo Casals a csellóján) – eltűnik a hangszer, el a hang, megszűnik a szó, csak a lélek van jelen!!

Hiszen ezt a szót leírhatta volna olyan összefüggésben is, hogy teljesen mást jelentsen, éreztesen, de így ez a szó a teljesség tud lenni! (A tojás egy sejt, maga a teljesség...)

Abban a pillanatban, ahogy elismerem a töredékességemet, akkor láthatok rá a teljességre, de a tökéletességre kell törekedni azzal a tudattal, hogy soha nem érem el ebben a világban (abszurd). Festés közben is, amikor hevülettel megy a munka, és egy állapotnál úgy érzem, hogy most valami süt a képből (a festék talán kicsit több lett, mint anyag), akkor, ha nem hagyom abba, hanem elkezdek okoskodni: hogy itt még egy kicsit, ott még azt a kompozíció miatt tegyük oda (vagyis elkezdek tudattal festeni), akkor vége, vége, összeomlik az egész kép. Ezerszer tapasztaltam ezt, vagyis ha felülírom aggyal az érzést, elveszti a varázsát a kép, a lélek kiszáll belőle.

– Mik a távlati céljaid, vannak-e újabb terveid?

– Jó lenne, ha néhányszor érezhetném még, a porban kotorászva, a ráta-lálás örömet.

– Beleolvastam a kiállítás vendégkönyvébe, hadd zárjam a beszélgetést Vasadi Péter szavaival:

– „De jó nem tudni. Megüresedni. Csak nézni. Hogy felmerüljön, ami lent van. Hogy más legyen, ami benne én, nekem, miattam. De jó a másik. A más-hogy. A »figyelj csak«! És valami soha nem volt, lesz, van, lehet... Most Tamás-ról, a képeiről írtam, amikről talán nem is szabad, mert nem is lehet beszélni. Ezek képek és ez elég.”

B. Tóth Klára

Kelemen Lajos

Kis versek

(Világos)

törik az ablaküveg, valaki,
hallom,
most tapossa – s milyen elégikus!
roggyannunk,
törnünk apróra, de hívni, hívni még egyszer
a teret:
„te fénylő! te mindig ugyanaz!”
én is bekerítettem valaha
a világosságot:
hová? hogyan? –
égette a levegőre nevemet:
húsztól húszéves koromig
majdnem
látni is lehetett

(Kék füzet)

Ham ifjan megrázott, őt olvasni
kamaszként: az ember egyszerre nyúl
és nyúl vadász;
írtam róla, hozzá, üvegre lehelt pára volt
a tiszta lap,
Ham pedig a mozdony-ember,
akiben mindent túlbőg az öntudat
és képtelen átbújni
egy mondaton, mely szerint elveszett –
Ham! összefolynak
a nappal kristálykemény képei éjszaka?
minden asszony arca
sötét gubó? –
s a háború lélegzik, tehát él, marad?
várni kell, Ham... amíg megjön
a tiszta arcú Pocahontas,
ő nem kívánja, hogy moduláld magad,
melléd ül,
írj, márts tintádba sastollakat

Simek Valéria
Egymásnak suttogva

Egy fatönkön ülve
figyelted a szabályosan
egybecmosódó végtelen
rezzenéseit. A zöld
bugyrait, a szél
lágý selymét hajadon.
Gyermekarcú virágszirmok
bölcsoít birtokba vevő
méheket. Ahogy a fák
egymásnak suttogva
adják át a vihar közeledtét.
Mert minden perc oly kevés,
mely a csend árkaiban
csobog.

Czilczer Olga
Holt fák

Oly részletekkel mint hangszín haj forma
kézen köröm egy rossz mozi elénk ugró
három lépcsőfok meglazult de
komolyan vett korlát fal hege
mi állt a szobában az ablak alatt
felépíteni jeleneteket hang reccsen
eleven a vonal végén maga az
hogy talált rám felhívtam a tudakozót
nem tegeződünk csodákkal
egymás tanúi holt fák asztal szék
gerenda rügyezni kezd szép évünk
dalol gyaníthatóan korabeli sláger
percekig kitart s ahol a szöveg
felejtve a dallammal helyettesíthető
lalla-lalla még ne tegye le

Makkai-Kiss Nóra

Esszé Amely arra irányul, hogy önmagammat felmutassam. A meditációról.

Ajánlással Dr. Oberkamp Mária és Prof. Dr. Kush Visser számára

Van Valami

Aminek neve nincs

mégis megidézhető

kimondhatatlan és mégis kimondom

Elmémben ezer alakban merül el

s én számtalan módon

merülök alá Benne

Elvezet a Csendbe

s ott felejt

Hol magam is elfelejtem

De hát MI VAGYOK VALÓJÁBAN? – teszem fel újra és újra a kérdést. Í M E a belső Tudás – és odakint egy Külső Bizonyosság: látnom adatott csakúgy, ahogyan azt a KönyvekKönyve mondja:

Tükör Által Homályosan

: INDIVIDUUM EST INEFFABILE – „KIMONDHATATLAN” vagyok.

A lét mélységeiből eredő tapasztalat a nyelvi megfogalmazásnak ellenáll, követem mégis, miközben bizonyos, hogy csak az Egyén története, nem pedig individualitása foglalható szóba vagy írásba. Mi vagyok valójában? – keresem önmagam.

– m e d i t á l o k –

(A meditáció szó a régi görög MEDOMAI-ra visszavezethetően:

„ÖNMAGAMRA ÉBREDEK” jelentésű.

A latin MEDITARE jelentéssel pedig: „BEGYAKORLOM MAGAM”).

*Átáramlik rajtam keresztül az Idő
egyre lejjebb lefeléBefelé tartó mélyülő létezés
H a n g g á válás – kezdetben vala az I g e*

Áramlok a hangzó Időben

Nem vagyok semmi

SemKezdet

SemVég

Nem vagyok ÉN – K I Ü R E S E D E M

Kiüresedem mindenből – leginkább az emberből

*Egyszerre vagyok az Időben és az IdőnTúl – a NINCS-időben
vagyok testtelen-gondolattalan tiszta
C S Ö N D
az abszolút nyugalom
ahol a tudat belép a Tudatba
a legmagasabbrendűbb Szépségbe
(SzépRendVagyok Kozmosz – minél Szébb, annál érzékenyebb)
aSzív belép a
Tudatba
AkarvaAkaratlan
s z e r e t : Ö N M E G I S M E R
TOTÁLIS ÉRZÉKELÉS – E X T A T I K U S
Á R T A T L A N S Á G
szennyezetlen lenni az Ismertől – érintetlennek az Időtől
a Tudat megszabadul a Tudástól
e l é r n i a c é l N é l k ü l i
Ö R Ö M Ö T
a legteljesebb szabadság*

Megírtam a *Létfonatban* 2007-ben

*Ahogy az
idő egésze
Létté válik
nem számít
a törékeny jelen
Nem keres
okozatot az ok
a logika fegyelmezett
váza
páncélba zárva
Megszilárdul
az értelem
Ami
V
a
n
a végtelenbe szótt
hármass fonat
múlt-jelen-jövendő
ÜrességKirálysága
a
VAGYOK
AKI
VAGYOK
szelíd
mosolygása*

(Tudni – hogyAmi Van

nem Minden

Látni [tükör által homályosan]

hogyAmi Van

Az Minden) Mi vagyok Valójában?

„Mi nem emberi lények vagyunk, akik spirituális tapasztalatokon megyünk át, hanem spirituális lények vagyunk, akik az emberi élet anyagi-testi tapasztalatait szerezzük meg” – francia jezsuita szerzetes ránk maradt megértése. DeJó is Ezt tudni!Mennyit szenvedtem amiatt, hogy testem van! ÖNSAJNÁLAT. Az önsajnálát valamennyiünk zsigereiben alapvetés. Az elválasztottság szűkülése. A rész elhagyatottsága. A teljesség hiánya. Külön vagyok választva – kín és téves életprogram, hogy örökké AZONOSULÁST Keresünk – mert újabb és újabb szétválasztottságok fájdalmait éljük meg, amit újra és újra az önsajnálát követ, és amelyet mindenféle módon írnak felül vágyaink az önmagunk beteljesítésével, bár a KITELJESÍTÜNK helyesebb.

VAN SZEMÉLYAZONOSSÁGOM – MÉGSEM VAGYOK A Z O N O S . INDIVIDUUM EST...

Ami Kimondható: SZEMÉLYAZONOS VAGYOK MINDAZZAL, AMIVEL AZONOSULOK. Minden azonosulás választás. Így mindig konfliktushelyzet van. Lehetetlen annak megértése, MI VAGYOK VALÓJÁBAN. Amíg választásom van nincs Önmegismerés. Az Idő sohasem hoz megértést. Az Idő az a távolság, amit a gondolat bejár, miközben újabb és újabb kérdéseket szül, minthogy megválaszolja azokat.

Hol VAGYOK? Kilépek a zűrzavarból, belépek a Rendbe. A Rendbe, amely nem az elrendezésből, tervezésből, arányokból ered, hanem abból a tudatból, amelyet gondolati dolgok nem zavarnak. A gondolat anyag-érzés-tapasztalat. A meditatív tudat mindezekről való megszabadulás. A Belső Út, ahol a nemcselekvés a cselekvés. Ahol a Lélek Izzásában minden energia intenzitásában, finomságában a mélységben valahogyan felszabadulva az ész uralma alól LÉTÖSSZEGZŐVÉ LESZ: MAGAMRATALÁLÁS.

TUDAT VAGYOK, MELY NEM HULLIK DARABOKRA.

Csupán egyetlen meditációval és csupán egyetlen kérdés megválaszolásával el lehet jutni a MEGÉRTÉSHEZ. Eljutni az egyetlen megértéshez, amellyel lehetségesé válik egy teljes életút, gondolkodásmód és cselekedeteink megváltoztatása. Ahol a szeretet nem élvezet többé, hanem folytonos megmerítkezés a létforrás egyszerű tisztaságának szabadságában.

A meditáció a világ és működésének megértése. Az életet meditációként élni Valódi Magunk felmutatása.

Magyari Barna

Sűrű rendben vágom a szombatot

korunkban hiány hever szerteszt
sorscsészénkbe beleköt a semmi
már unjuk a válság feleletét
nincsen aki reményünk megmenti

jaj kering közöttünk körbe-körbe
a tudat padlásán minden lángol
fojtja az élő bánatát sörbe
mert ki részeg disszidál az árból

az élet nem fontos csak az üzlet
s az összes bizniszben kétes por van
mióta a jóság súlyos süket
gyakran víkendezünk a pokolban

bár minden siker mögöttem néz el
a szavak közt valahogy elvagyok
a kétség éles kérdőjével
sűrű rendben vágom a szombatot

Nyírfás Pyrker Dezső

Játék

Csillag, csengő, pillangó,
dallam, ütem, dáridó,
játszani a szép szavakkal,
játszani most nagyon jó!
Olyan mindig, mint egy bál:
kicsi betű naggyal jár,
forгат színes forgatagot,
táncoltat a ceruzám.

Gál Éva Emese

A vers

A vers gondolat, fájdalom és forma,
minden hiány szóból faragott szobra,
építőanyaga mégis a lélek:
magához emeli a mindenséget.

Egy a mélysége, egy a magassága.

A végtelen bevezetetlen vára
otthonunkká szelídülhet a versben,
ha megérint az utolérhetetlen,

és varázserőt kölcsönöz a szónak,
ami legmélyebb titkokat kimondhat
könnyedén, minthogyha össze se forrna
benne a jelentés és metafora.

A vers a csend s a sikoly között éled,
a legemberibb dallama a fénynek
és a zuhanás legsötétebb árka.

A vers a fájdalom harmóniája,
az ember Istentelen mennyországa.

Szauer Ágoston

Pillanat

Villanyt kell gyújtani
fél ötkor délután,
így ébrednek itt
a tárgyaink bután,

a halványsárga fény
a pillán megtörik,
és titkon sejtethő,
árnyékuk megszökik.

És áll ártatlanul
minden dolog, darab,
most új árnyat növeszt
asztal, pohár, kalap.

Formák

Szavak párája,
mindegyik fehér,
mint egy-egy angyal,
kereng és felér,

már jeltárgy nélkül
csak konstrukció,
és éggé kékül,

teremtett csoda.
Istennek tetsző,
így talál oda.

Bognár Stefánia

SUM

Sum. Ergo. Vagyok. Tehát...
Csak úgy, mint a füvek, a fák,
zöldet játszó, felelőtlen,
a szellő is remeg tőlem.

Nem léteztem létem előtt,
nem pazaroltam akkor az időt.

Talán nem is férek bele,
látomás vagyok, csend-mese,
éteri szép, pokoli csúf.
Zsákutcámba vezet az út.

A „cogito” se sajátom,
minden betűm ákombákom,
nem is jöttem, nem is megyek,
itt maradnék, de nem lehet.

Szepesi Dóra
Gyermekdal

magyaros

Kerekecske gondocska, hol szalad a –,
hipp, hopp, repülök, merre van a –,
kipp, kopp, itt vagyok, meddig tart a –,
csitt, csatt, megjövök, dirr, durr, beülök –,
Pont, pont, vesszőcske, készen van a –,

Drágakő

Minden oldala ragyog.
És minden éle vág.
De ha megolvasztottad,
hajózható.

Idill

Kiszáradt kóróm elégett,
és újra csírázom.
Dél-idill.
Bimbós fű, voilà!

Burján Gál Enikő

ANA HÖBU FILLÁ

ÁLMOMBAN VÉGTELEN VOLT A NEVED
A HÍR-HORIZONTON SIMULTÁL VÉGIG
VÉGTELEN SZAVAKKAL ÉRINTETTELEK
S TESTEDDÉ VÁLTAM A FÖLDŐL AZ ÉGIG
HÁTHA MEGÉRTESZ GONDOLTAM
ÍGY HÁT TARTOZÉKID VOLTAM
ÚJRA MINT RUHÁD VAGY KEZED
HOMLOKODON A CSÓKHOSSZÚ EREZET
OLYAN HANGON SZÓLTAM
MIT NEM ÉREZ MÁS
CSAK A LÉLEK S A SZÍVKAMRA...
ÁLMOMBAN VÉGTELEN VOLT A NEVED...
S MOST IS HANGTALAN ORDÍTLAK
ORDITLAK MAGAMRA MAGÁNYOS
TALÁNYOS SZABÁLYOS MAGAMRA
ANA HÖBU FILLÁ
MOST ÉLEK DE ÉRZEM MAGAM HOLTAN
ÁLMODBAN ÉN IS VÉGTELEN VOLTAM?

Szele Bálint

Jean Monnet az európai megbékélésért¹

Jean Monnet-t „Mr. Europe”-ként és „Európa alapító atyja”-ként emlegetik. Annak ellenére, hogy évtizedeken keresztül szolgálta gondolataival és munkájával Európát és a demokratikus világot, nagyon kevesen ismerik őt. Az emberek többsége Claude Monet francia festővel téveszti össze szülőházájában, Franciaországban is. Magyarországon talán még kevesebben vannak azok, akik ismerik Jean Monnet-t és életművét. Rövid tanulmányom azt az embert mutatja be, aki a Charta XXI mozgalom egyik példaképe, és akiről a „Jean Monnet-estek” címet viselő előadás-sorozatot elneveztük. Egy történelemformáló személyiségről szeretnék kicsit elgondolkodni, bemutatva az embert és az életutat, s azt, hogy mit mond Jean Monnet nekünk, maiaknak, az európai megbékélésről.

Ki volt Jean Monnet? Életrajzírói szerint Jean Monnet politikus, közgazdász, üzletember, illetve állami tisztségviselő volt. Minden életrajzírónak igaza van, ugyanakkor mindegyik téved. Bár Monnet felkérésre dolgozott a politikában, Charles de Gaulle-tól miniszteri rangot is kapott, sosem töltött be választott tisztséget. Közgazdász ab ovo nem lehetett, mert sosem járt egyetemre, mégis időnként sokkal jobban felismerte kora jelenségeit, mint a nála képzetebbek. Személyes ismereteit használta fel közgazdaságinak vagy politikainak is nevezhető problémák megoldásához (tengeri szállítás, gépgyártás és -összeszerelés, lakossági ellátások, európai integráció, közös szén- és acélpár, közös védelmi politika stb.). Valóban dolgozott üzletemberként – talán innen jött gyakorlatias megközelítése –, s nem politikai rangban állami tisztségeket is betöltött.

Igazi politikai szerepet mégsem vállalt a háttérben való csendes munkálkodást kedvelő Monnet, tudását, szorgalmát inkább a nemzetek közötti összefogás érdekében használta fel, mindig akkor, amikor lehetőséget kapott rá. Politikusok nevezték őt „ötletadó”-nak, angol ismerősei és a sajtó „Mr. Europe”-ként utaltak rá, s már életében elterjedt az „Európa alapító atyja” kifejezés is, melyet szinte minden nyugati ország sajtója átvett. Monnet ezzel kapcsolatban humorát is megcsillantotta. Amikor egy újságíró megkérdezte, milyen érzés, hogy ő Európa atyja, az akkor már idős Monnet így válaszolt: „Nem azt akarta mondani, hogy nagyapja?”

John Fitzgerald Kennedy a következőket mondta róla: „Franciaország szülötte, a világ államférfija, aki a meggyőzést és az értelmet a bölcs kormányzás fegyvereivé tette, és Európát az egység felé, az atlanti nemzeteket pedig a

¹ A Charta XXI mozgalom sorozata keretében elhangzott előadás írott változata. (A Párbeszéd Háza, Budapest, 2013. március 22.)

valódi partnerség felé kormányozta.”² Egy másik amerikai elnök, Jimmy Carter szerint Monnet „jobb világot hagyott maga után annál, amelyben megszületett”.³ Ha ennyit megtett, már érdemes volt nekikezdenie.

Jean Monnet ifjúkora. *Vannak, akik „valakik” akarnak lenni, és vannak, akik tenni szeretnének valamit. (Jean Monnet)*

Monnet Franciaországban, annak is Cognac tartományában született, nagy múltú konyakgyártó család fiaként. A Monnet-k kilógtak koruk átlagos franciái közül: idegen nyelveket beszéltek, szívesen látták a betérő idegeneket, s a konyakexport révén kiterjedt külföldi kapcsolataik voltak. A fiatal Monnet itt tanulta meg, hogy – mivel a jó konyakot évekig kell érlelni – a várakozás hasznos tevékenység is lehet. Pár évet Londonban töltött, hogy jól megtanulja az angol nyelvet, majd üzletkötőként Kanadába utazott. Gyakran mesélt egy itteni történetet: amikor megkérdezte egy helybéli kovácstól, hogy hogyan juthatna el Calgaryba, a kovács elmondta neki, hogy arrafelé nincsenek hivatalos közlekedési eszközök, de Monnet elviheti a lovát, feltéve, hogy ugyanoda visszaköti, ha megérkezett.⁴ Monnet a rideg, férfias Kanadában először érezte meg a mozgásban lévő világ dinamizmusát, a végtelen tér és végtelen bizalom harmóniáját.

Az első világháború elején a fiatal Monnet meglepve látta, hogy a franciák és az angolok külön-külön végzik beszerzéseiket, hadmozdulataik összehangolatlanok, s mindez pazarláshoz és fejetlenséghez vezet. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a központi hatalmakat elsősorban nem a csatatéren, hanem az ellátásban kell megverni, Monnet azt javasolta, hogy „közelítsük meg a problémát a közös érdekek fényében”,⁵ vagyis hozzunk létre közös angol-francia szervezeteket, amelyek hatékonyan valósítják meg a közös célokat. Monnet bátor volt, de bízott az igazában, sem pénzt, sem hatalmat nem kért ötleteiért. Hosszú előkészületek után létrejött az AMTC, az antant közös beszerzési és szállítási szervezete, amely hatékony és olcsó működésével nemcsak a hadsereg, de a polgári lakosság igényeit is ki tudta elégíteni.

Jean Monnet és a megbékélés. *Ahelyett, hogy szemtől szemben összecsapnak, inkább hagyják magukat kölcsönösen befolyásolni. Így – a másik segítségével – felfedezhetik azt is, amit maguktól nem tudtak, s magától értedően eljutnak a dialógushoz, a közös cselekvéshez. (Jean Monnet)*

A háború lezárultával Monnet a Népszövetség munkatársa lett és részt vett több sikeres projektben is: az egyik legkiemelkedőbb az volt, amikor a Németország és Lengyelország által egyaránt igényelt Felső-Szilézia esetében a Népszövetség egy újszerű, nemzetek feletti megoldással állt elő.⁶ A Saar-vidék ügyében korát megelőzve adott hangot annak a nézetének, miszerint „A Saar-vidék elcsatolása még a Népszövetség védnöksége alatt is súlyos, erőszakos

² Szele Bálint: *Jean Monnet, Európa atyja*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004, 8.

³ i. m. 7.

⁴ Jean Monnet: *Emlékiratok*, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, 2004, 94.

⁵ i. m. 131.

⁶ I. Szele Bálint, i. m. 20–21.

sérelem volt Németország számára.”⁷ Monnet ki merte mondani, hogy a megbékélés az igazság kimondásával kezdődik, azzal, hogy az erősek, a győztesek egyenlő félként kezelik a másikat, vagyis gesztust tesznek a gyengék, a legyőzöttek felé.

A két világháború között üzletemberként, gazdasági tanácsadóként tevékenykedő Monnet 1938-tól a „demokrácia arzenálját” építette, majd Algériába ment, hogy az egymással viaskodó francia érdekcsoportok (H-H. Giraud és de Gaulle tábornok) között közvetítsen. Elsődleges célja ekkor a kettészakadt francia nép egységének megteremtése volt, s tevékenysége eredménnyel, egyben rengeteg tapasztalattal járt: „Tapasztalataim arra tanítottak, hogy egységet kizárólag egyszerű és tárgyilagos megközelítéssel lehet elérni.”⁸ Monnet a francia tervbizottság (Monnet-terv) vezetőjeként a nemzet gazdasági felemelkedésében látta a jövő útját, s arra törekedett, hogy minden érdekelt fél megismerje és elfogadja a terv stratégiai fontosságát. „Az embereket igyekszem egy asztalhoz ültetni” – írta módszeréről Monnet,⁹ aki ezúttal is új megközelítést javasolt. „Az egész országnak részt kell vennie ebben a munkában. Az emberek csak akkor fogadják el a szükséges intézkedéseket, ha megismerik és megértik a valós helyzetet. [...] a nemzet minden fontos szereplőjének részt kell vennie [a terv] kidolgozásában.”¹⁰ Elképzelése jól működött: „köztisztviselők, termelők és munkások korábban még soha nem ültek le egy asztal köré. Ha tárgyaltak is valaha, azt legfeljebb két fél tette meg, és meglehetősen ellenséges hangulatban. Mindig volt egy győztes és egy vesztes oldal.”¹¹ Monnet új struktúrájában a munkásvezetők leültek a gyárosokkal, a széntermelők az acéliparosokkal, s maguk is úgy találták, hogy az emberek, ha ugyanazt a problémát kell megoldaniuk, megváltoznak – ahogy Monnet visszaemlékezéseiben fogalmazott –, „már nem saját érdekeiket védik többé”.¹²

A francia–francia megbékélés létrehozása után Monnet figyelme az európai megbékélés felé fordult. „A legtöbb, ami a békéért tehető, ha rávesszük az embereket arra, hogy szóba álljanak egymással. Ehhez azonban számos fontos feltételnek kell teljesülnie. Ezek egyike, hogy a tárgyalásokat az egyenlőség szellemében kell lefolytatni, és senki nem ülhet úgy a tárgyalóasztalhoz, hogy megpróbálja lesöpörni a másikat. Ez azt is jelenti, hogy lemondunk a szuverenitásnak úgymond a kiváltságairól és a vétőjogról. A második feltétel az, hogy mindenki ugyanarról a dolgról beszéljen. Harmadszor pedig mindenkinek a közös érdekekre kell összpontosítania.”¹³

Jean Monnet volt a kulcsfigurája az 1947. június 5-én bejelentett Marshall-segélynek is, amely az európai együttműködés első szakaszát jelentette. Mivel az egyesült államok elvárta, hogy az európai államok ne külön-külön tárgyaljanak vele, hanem közös megegyezéssel döntsék el, miből mennyire van

⁷ Jean Monnet, i. m. 139.

⁸ uo. 227.

⁹ uo. 318.

¹⁰ uo. 280–281.

¹¹ uo. 279.

¹² uo. 289.

¹³ uo. 505.

szükségük, csöndesen beindult az USA által is támogatott európai közeledés, először merült fel komolyan a szuverenitás vagy nemzetekfelettség kérdése Európában. Ekkor jött létre az OEEC (Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete), amely azonban nem hozta el a várt áttörést: „az elképzelés, hogy 16 szuverén állam hatékonyan fog együttműködni, illúzió” – írta Monnet.¹⁴ Az európai gondolat ekkor még nem érett meg – ám, mint említettük, Monnet tudott várni. És innentől kezdve csak a megfelelő pillanatra várt.

A Schuman-terv és az ESZAK. *Semmi sem veszélyesebb, mint a győzelem.* (Jean Monnet)

Monnet egyik leghíresebb mondása arra utal, hogy a győztesek önelégültsége, felsőbbrendűségi tudata elvágja az utat a valódi megegyezés, az előítéletek nélküli megoldáskeresés előtt. Németország kapitulálása után Monnet kijelentette: „békét csak az egyenlőség hozhat – 1919-ben elbuktunk a diszkrimináció és a felsőbbrendűség-tudatunk miatt. Most jó úton haladunk afelé, hogy újra ebbe a hibába essünk.”¹⁵ Monnet érezte, hogy a két világháborút egy új rendnek kell követnie, de talán még ő maga sem tudta, milyen lesz ez. Először a veszélyekre hívta fel a figyelmet. „A legnagyobb veszélyt az jelenti majd, hogy újra szuverén államokból »rakjuk össze« Európát, ahol ismét protekcionista szellem uralkodik” [...] „ha az egyes államok ismét egymás ellen kezdenek védekezni, akkor ez szükségszerűen – ismét – hatalmas hadseregek felállításához vezet majd. A majdani békeszerződés értelmében ezt néhány ország megtehetné, mások számára viszont tiltott lenne. 1919-ben már megtapasztaltuk ezt a fajta diszkriminációt és láttuk annak »eredményeit«.”¹⁶ „Mindaddig, amíg a háború utáni helyzet foglyai voltunk, egy örült logika folytonosan arra készítetett, hogy megismételjük a múlt szinte valamennyi hibáját.”¹⁷ Monnet nagyon hosszú gondolkodás után egy olyan megoldást javasolt, amely alapjaiban volt képes megváltoztatni Európát és a korábban elfogadott játékszabályokat: „e lépésnek radikálisnak, megvalósíthatónak, azonnalinak és drámainak kell lennie” – írta Monnet.¹⁸ E lépés az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) létrehozására tett javaslat volt, melyben Franciaország partnerséget ajánlott a többi európai országnak egy közös cél érdekében.

Az ESZAK létrehozását előkészítő konferenciát Jean Monnet a következő szavakkal nyitotta meg: „Azért vagyunk itt, hogy egy közös művet alkossunk. Nem azért, hogy saját államunk, hanem hogy valamennyiünk érdekeit szem előtt tartva tárgyaljunk.”¹⁹ A többi küldött kicsit csodálkozott is: „mit akarhatnak a franciák tőlünk, ha nekik sincs elképzelésük?” Ám ez azt is jelentette, hogy a megvalósításra jelentkező hat ország ezután közös felelősséget viselt a tárgyalásokért és a végeredményért. Monnet három alapelvhez ragaszkodott a tárgyalások folyamán: a nemzetekfelettséghez, a törvény előtti teljes egyen-

¹⁴ uo. 311.

¹⁵ uo. 323.

¹⁶ uo. 265.

¹⁷ uo. 323.

¹⁸ uo. 330.

¹⁹ uo. 359.

lőséghez és a közös intézmények létrehozásához. A nemzetekfelettség biztosította, hogy egyetlen, valóban hatékony központ vezesse az új közösséget, és senkinek ne legyen vétőjoga; a törvény előtti teljes egyenlőség biztosította a kisebb és nagyobb országok egyenrangúságát; a közös intézmények biztosították, hogy a felhalmozott tudás és tapasztalat továbbörökíthető lesz, hiszen, mint Monnet mondogatta, „intézmények nélkül semmi sem lehet tartós”.

Az ESZAK 1952. szeptember 11-i közgyűlésén Monnet a következőket mondta: „Ha az ember visszanéz egy kicsit az elmúlt 50, 75 vagy 100 évre, és látja azt a kimondhatatlan szenvedést, amit az európaiak magukra hoztak, szó szerint eláll a lélegzete. Pedig egyszerű oka van. A század folyamán minden ország kizárólag a saját szabályai szerint járta az útját, vagy amit útnak gondolt.”²⁰ E széttagoltság ellenszere az integráció: a vas-, acél- és széntermelés közös irányítás alá helyezése. Európa nyugati fele Jean Monnet-nak köszönhetően egy olyan társasjátékká vált, ahol az országok közösen hozták a szabályokat, és számíthattak arra, hogy azokat mindenki be fogja tartani.

Akcióbizottság az Európai Egyesült Államokért. *Minden válság egy újabb lehetőség. (Jean Monnet)*

Az Európai Védelmi Közösség, vagy másik nevén Pleven-terv bukása megmutatta, hogy a politikai integráció egyelőre kudarcra van ítélve, ám a kisebb területekre kiterjedő szektorális integrációnak továbbra is voltak hívei a hat alapító államban. Az Európai Gazdasági Közösség és az Euratom 1957-es létrehozásában azonban Monnet közvetlenül már nem vett részt, helyette egy akcióbizottságot hozott létre, amelyhez bármilyen európai párt vagy szervezet csatlakozhatott. A Pleven-terv bukása után Monnet elvesztette lába alól a talajt, nem tudta, mihez kezdjen. A német delegáció egyik vezetője döbbsentette rá, hogy még lehet keresnivalója az európai folyamatokban. „Az elmúlt két évben láttuk a főhatóságban végzett munkáját, és bízunk Önben, mert azt teszi, amit mond, és azt mondja, amit tesz. Folytassa Európa építését, és mi Önnel tartunk!”²¹ Monnet és hívei ezután minden Európával kapcsolatos döntés előtt hallatták a hangjukat, javaslatokat fogalmaztak meg, lobbiztak és bátorították az integráció támogatóit. Európa válságról-válságra haladt, erősödött, és ez idáig minden válságra választ, többé-kevésbé jó választ tudott adni.

Monnet öröksége. *Nem országokat egyesítünk, hanem embereket. (Jean Monnet)*

„Nem államok szövetségét építjük, hanem népeket egyesítünk” – hangzik a híres idézet szó szerinti fordítása.²² Ha őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy mindez valójában nem valósult meg. Monnet és társai nem

²⁰ Jean Monnet: *Allocutions prononcées par M. Jean Monnet président de la Haute Autorité – à la première séance de la Haute Autorité le 10 août 1952 à Luxembourg – à la première session de l'Assemblée le 11 septembre 1952 à Strasbourg.* Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier: Service des publications de la Communauté Européenne, 1952.

²¹ Jean Monnet: *Emlékiratok*, 440.

²² Az eredeti franciában: „*Nous ne coalisons pas des états; nous unissons des hommes.*” Monnet memoárjainak mottója.

egyesítettek sem embereket, sem népeket, csak megteremtették ennek az egyesülésnek a lehetőségét, a békét, a prosperitást, és lebontották a határokat. A háború fenyegetése Európában megszűnt, a régi nacionalista normákat egy civil szabályrendszer váltotta fel, amely lassanként megszokottá vált. Monnet az európai utazás metaforájának tekintette Thor Heyerdahl felfedezőútját: íróasztalán tartotta a Kon-tiki tutaj egy makettjét, amelyen Heyerdahl és társai átkeltek az Atlanti-óceánon. „Ezek a fiatal emberek – magyaráztam vendégeimnek – megtervezték az útjukat, majd útra keltek. Tudták, nem fordulhatnak vissza. Bármilyen nehézséggel is találkoztak, egyetlen lehetőségük volt: továbbmenni. Mi is a célunk felé tartunk, az Európai Egyesült Államok felé. És számunkra sincs visszaút.”²³

Az utazás most is zajlik. Jean Monnet Európája még mindig nem valósult meg. Az EU-ban még mindig nincs igazi demokrácia – az európai parlamenti választásokon 1979 óta csökken a részvétel, és az európai pártok hiánya, valamint a zárt listás szavazási rendszer, melynek során a választók a belpolitikai helyzet alapján döntenek, nem lehet valódi legitimáció forrása. Maastricht megmutatta, hogy Európa még mindig a modern gazdasági egyesülés útját járja – politikai integráció nélkül. A 2004-es bővítés során az új tagállamoknak kellett a régiekhez igazodniuk, ahelyett hogy a közös problémákra az unió közös megoldásokat talált volna. A mai napig megmaradt a szakadék a Monnet-féle „közös szempont” és a szuverén hatalomgyakorlás között – a politikai egység ma is hiányzik, bár természetesen így is rengeteget ért el az unió a politikai közeledés és a gazdasági integráció terén. Hiányzik a közös külügy, pénzügy, egészségügy, kultúrpolitika megvalósítása. De ami talán a legfontosabb: a mai napig hiányzik az igazi megbékélés, kiengesztelődés. Hiányzik az emberek közötti személyes kapocs, a kulturális érdeklődés.

Jean Monnet egyszer állítólag azt mondta: „ha újra kellene kezdenem, a kultúrával kezdeném.” Furcsa mondás egy pragmatikus szemléletű politikustól, de a mi szempontunkból rendkívül fontos felvetés. Konrád György írta az európai kultúrpolitikáról, hogy „a kulturális politika akkor sikeres, ha előmozdítja az egyének kölcsönös ismerkedését állam- és nyelvhatárokon át, ha személyes barátságok szövik át keresztül-kasul földrészünket [...] a kíváncsiságnak az elültetésében látom az európai kultúrpolitika dolgát mindenütt, ahol lehetséges”.²⁴ Európát még bőven tovább lehet építeni, és – mondjuk ki – elsősorban az emberekhez kell közelebb hozni, hogy ők megértsék, mi az: európainak lenni. Ne a terebélyesedő bürokratikus intézményrendszert, hanem a kulturális-emberi közösséget lássák benne. Ha zenekarok, színjátszóköri, balett-társulatok, festőművészek utazzák körbe Európa országait, ha az emberek jobban megismerik egymást, ha kíváncsiak lesznek egymásra, akkor ez a kíváncsiság, kulturális érdeklődés lehet a megbékélés alapja mindenütt, Kelet-Európában is. És ezt a civil megbékélést hirdetem a Charta XXI mozgalom tagjaként jómagam is.

²³ Jean Monnet, i. m. 551.

²⁴ Konrád György: *A közép tágulása. Gondolkodás Európáról*, Noran Könyvek, Budapest, 2004, 376–377.

E számunk szerzői

- Apagyi Ferenc** (1985) – Mádudvar
Balázs Géza (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Bp.
Bándy Krisztina (1986) – jogász, Bp.
Benkő Krisztián (1979) – irodalomtörténész, esztéta, műfordító, Bp.
Bíbor István (1950) – gyógyszerész, Balatonalmádi
Bíró József (1951) – költő, performer, Bp.
Bíró László (1968) – Sarkad
Birtalan Ferenc (1945) – költő, Bp.
Birta-Szekely Noémi (1975) – egyetemi tanár, író, Kolozsvár (Románia)
Boda László (1929) – eredetkutató, író, Bp.
Bognár Stefánia (1937) – nyugalmazott docens, Szombathely
Boris Anita (1976) – Tát
Böjthe Pál (1969) – állatorvos, Kolozsvár (Románia)
Burján Gál Enikő (1983) – festőművész, költő, Bp.
Czilczer Olga (1940) – költő, Szeged
Csata Ernő (1952) – mérnök, költő, Marosvásárhely (Románia)
Csépes Katalin (1984) – informatikus-könyvtáros, Bp.
Csicsek Anna (1956) – MÁV: szakelőadó, Nagykanizsa
Csrike Zoltán (1969) – alkalmazott, Szolnok
Dett Liliána (1983) – tanár, író, dramaturg, Szeged
Dittrich Panka (1966) – textiltechnikus, Győr
Dobos Marianne (1942) – kőzírő, Bp.
Emericzy Enid (1948) – gyógypedagógus, Gödöllő
Fátyol Zagonyi Mónika (1973) – szellemi szabadfoglalkozású, Bp.
Felber Zsolt (1968) – köztisztviselő, Veszprém
Felszeghi Sára országos szakfelügyelő főorvos, Miskolc
Fenyvesi Félix Lajos (1946) – költő, újságíró, Bp.
Füleki Gábor (1980) – középiskolai tanár, költő, Gyöngyössolymos
Gál Éva Emese (1955) – költő, képzőművész, Gyergyószentmiklós (Románia)
Góczán Bettina (1978) – tanár, Pomáz
Gyimesi László (1948) – költő, író, Bp.
Havas Judit (1948) – előadóművész, Bp.
Hétvári Andrea (1975) – költő, író, könyvtárostanárné, Bp.
Huszár Károly-Morbert (1991) – egyetemi hallgató, Kolozsvár (Románia)
Jassó Judit (1977) – író, költő, Bp.
Juhász Artur (1967) – „szellemi vándor”, Nyíregyháza
Kabdebó Lóránt (1936) – irodalomtörténész, professor emeritus, Bp.
Kállay Kotász Zoltán (1969) – író, szerkesztő, Bp.
Kárpáti Tamás (1949) – festő, grafikus, Szentendre
Kárpáti Tünde (1943) – zenetanár, Bp.
Kassai Tünde (1994) – tanuló, Szentendre
Kelemen Lajos (1954) – költő, író, kritikus, Kaposvár
Kerti Károly György (1948) – festőművész, restaurátor, Tata
Kirilla Teréz (1972) – PhD-hallgató, Bp.
Kiss Ádám László (1982) – bölcsező, Bp.
Komán Zsombor (1993) – önkéntes színész, Brassó/Sepsiszentgyörgy (Románia)
Kulcsár Tímea Ágnes (1990) – újságíró, Ráckeve
Kustos Júlia (1996) – tanuló, Táplánszentkereszt
Lajkó Szilvia (1976) – élelmiszeripari mérnök, Ada (Szerbia)
Lengyel János (1973) – szabadúszó újságíró, történelész, Bp.
Ligeti Éva (1954) – pedagógus, Szolnok
Magolcsay Nagy Gábor (1981) – költő, Bp.
Magyar Barna (1965) – költő, humorista, Vésztő
Makkai-Kiss Nóra (1957) – költő, hivatalnok, Dunakeszi
Mermező Géza (1954) – újságíró, író, Bp.
Mészáros Mária nyugdíjas, Kolozsvár (Románia)
Miczki Gábor (1964) – tervezőmérnök, Hatvan
Miklóssy Endre (1942) – urbanista, esztéta, író, Bp.
Nagy-Eged Boldizsár (1975) – szabadúszó, Diósd
Nagy István Paphnutius (1962) – költő, műfordító, Tata
Nagy Zoárd (1958) – mérnök, Bp.
Navrátil Klára (1964) – szakfordító, Brno (Csehország)
Németh Erzsébet (1944) – költő, szerkesztő, Bp.
Nyírfás Pyrker Dezső (1931) – nyugdíjas bányász, tanár, Bp.
Ónodi-Papp Tamás (1971) – biológus, Szeged
Pataki Edit (1947) – nyugdíjas tanár, Magyardomb-egyház
Petz György (1955) – író, költő, tanár, szerkesztő, Bp.
Pintér Kitti (1995) – tanuló, Kecskemét
Pivarnyik Anikó (1962) – kommunikációs szakember, Bp.
Pongrácz Ágnes (1968) – művelődésszervező, Szanda
Porubszky Larina (1979) – angoltanárné, Bp.
Prágai Tamás (1968) – író, költő, irodalomtörténész, szerkesztő, Pázmánd
Pusztai-Tárczy Beatrix (1987) – közgazdász, lelkipogató, Beregszász (Ukrajna)
Révész Ágnes (1969) – költő, tanár, Dunavecse
Rostás-Farkas György (1949) – költő, újságíró, Bp.
Rozán Eszter (1969) – művelődésszervező, Szombathely
Sánta Hajnalka (1976) – szociológus, tanár, Pécs
Sárközi Richárd (1980) – szövegíró, Bp.
Simek Valéria (1953) – költő, Bakonycsernye
Sipos Lajos (1939) – irodalomtörténész, Bp.
Suhai Pál (1945) – költő, tanár, Bp.
Szabó Petra Daniella (1995) – tanuló, Pécs
Szauer Ágoston (1963) – költő, Szombathely
Szele Bálint (1977) – irodalomtörténész, műfordító, Bp.
Szepesi Dóra (1957) – újságíró, költő, Bp.
Szerdahelyi Péter (1954) – biokémikus, Szeged
Tamási Orosz János (1953) – költő, újságíró, Bp.
Tatár Judit (1955) – közgazdász, szerkesztő, Bp.
Téppő Donát (1978) – élelmézésvezető, Dabas
B. Tóth Klára (1955) – festőművész-restaurátor, költő, Bp.
Urbán László (1950) – pártfogó, irodalomtörténész, Érd
Vankó Gergely (1948) – költő, író, Bácskossuthfalva (Szerbia)
Varga Erzi (1977) – agrármérnök, Bp.
Vass Veronika (1972) – óvodapedagógus, Érd
Vermuth Attila (1975) – hivatalnok, Győr
Vörös István (1964) – költő, író, kritikus, Bp.
Weöres Sándor (1913–1989)
Zalán Tibor (1954) – költő, író, drámaíró, Bp.
Zsatkovics Edit (1951) – nyugdíjas bölcsező, Debrecen

Tűzkút - Weöres 100 (1. rész)

„A találkozókon a kávé a négyszemélyes kotyogó kávéfőzőben mindig Weöres készítette el. Aztán felkuperodott rendszerint a díványra, hátát a támlának támasztotta, lábait behúzta. Ha valaki a készülő munkához hozta neki a kéziratot, könyvet, másolt szöveget, azonnal megnézte.” (Sipos Lajos)

„Amit az európai gondolkodás és művészet mint ellentmondó részleteket tudatosított egymásnak szembefordítva, azt Weöres Sándor alkotásaiban egésznek, összefüggőnek, sőt mi több: összeműködőnek érzékeli. Megéli és kegyelmi állapotként alaptényként fogadja be gyermekkorától a bomló öregkorig a létezés teljességét. A működő világ-egyetemet.” (Kabdebó Lóránt)

„Az ész a nyelv szavaiba szövi be magát, aminek sokféle lehetősége van, a logika csupán egy ezek közül, de végső soron mindegyik megmagyarázhatatlan. Két transzcendens, tehát megfejthetetlen létező – két ember – között teremt ugyanis kapcsolatot. Ez a nyelvfelfogás az alapja Weöres költői erőfeszítésének is.” (Miklóssy Endre)

„Weöres valóban „ősköltő”, a szó legbővebb értelmében, s maga az életmű is – Szent Pál Jézusra utaló szavát idézve Határ Győző könyvéből – „végéremehetetlen”, de holografikusan-fraktálgeometrikusan felépülő szerves egész, ahol a legkisebb, akár egyszavas terjedelmű alkotás is ugyanazt a végső mondanivalót sugározza attribútumaként, mint a több tíz oldalas vers-oratóriumok, mítoszdrámák.” (Füleki Gábor)

„Miért pont azt gondoltam abban a pillanatban?! (Mert Isten így akarta!) Gyönyörű így élni: elveszíteni magam, hogy sokkal inkább magamat kapjam vissza, és ez az igazi én, és nem az, amit én csináltam magamból. Talán így gondolta Weöres is.” (Kárpáti Tamás)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóiratot támogatói:

Nemzeti Kulturális Alap

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA